

AYLIQ ƏDƏBİYYAT DƏRGİSİ
YANVAR 2023

Ulduz

No 01 (643)

WWW.AZYB.AZ
WWW.AYB.AZ

"USTAD DƏRSLƏRİ":

**"ULDUZ" JURNALI İLƏ "525-Cİ QƏZET"İN BİRÇƏ LAYİHƏSİ
GƏNC YAZICIYLAR ÜÇÜN NƏZƏRİYYƏ SAATİ
CARLZ DİKKENSİN "İŞARƏTÇİ" HEKAYƏSİ AZAD YAŞARIN TƏRCÜMƏSİNĐƏ
ELXAN YURDOĞLUNUN ÖZÜYLƏ SÖHBƏTİ VƏ ŞEİRLƏRİ**

*"Ömrüm boyu gözlədim ki, biri gələcək və mən də onunla dərin-dərin
söhbətə başlayacağam. Amma o gəlmədi..."*

Martin HAYDEGGER

Bu sayımızda

**Elxan
YURDOĞLU**

ÖZÜYLƏ SÖHBƏTİ
VƏ ŞEİRLƏRİ

3

**Gülnar
ÜMİD**

GÖZLƏRİMİN
DARAĞI

20

**Şəfa
VALİ**

HƏR ŞEYİ
SEVƏN ADAM

8

CARLZ DİKKENS

"İŞARƏTCİ"

23

**Qulu
AĞSƏS**

CƏBRAYILOĞLU
ETİBAR

33

**Aygün
BAĞIRLI**

"ŞAİRDƏN ADAMA
QUL OLMAZ, AXI..."

12

QISA FİKİRLƏR XAZİNƏSİ

16

34

**Tural
ATAS**

SƏRHƏD
UZAQDAYDI

**USTAD
DƏRSLƏRİ**
GƏNC YAZIÇILAR
ÜÇÜN NƏZƏRİYYƏ
SAATI

39

**"İRƏVAN MÜƏLLİMLƏR
SEMİNARIYASI – 140" VƏ
"ZİNDAN SEVİNCİ"**

60

TƏMƏRİZLƏNƏN PƏRƏZƏ

BİRŞƏH MÜƏLLİMLƏR SEMİNARIYASI
MƏKTƏB MƏMƏLİYƏT MƏRKƏZİ
MƏDRƏSƏLƏRİN NƏZƏRİYYƏSİ

**Xaqani
ƏMİNİ**
QƏZƏL DE Kİ...

45

**Aydın
Tağıyev**
QİSAS

64

Javlon JOVLİYEV
BUXARA, BUXARA,
BUXARA...

47

**İlahə
ABBASOVA**
HEYKƏLLƏRİN
RƏQSİ

70

**Ləman
MUSAYEVA**
ŞAİRİN DOSTU

55

**Vəfa
MÜRSƏLQİZİ**
DƏRGİDƏ
KİTAB

72

Təsisçilər:

Azərbaycan Yaziçılar Birliyi və "Ulduz" jurnalının kollektivi

Baş redaktor: Qul Ağsəs

Redaksiya heyəti: Təranə Vahid (*Baş redaktor müavini*), Hicran Hüseynova (*söbə redaktoru*), Dayandur Sevgin (*söbə redaktoru*), Taleh Mansur (*söbə redaktoru*), Anar Amin, Allahşükür Ağə, Baloğlan Cəlil (*Başqırdıstan*), Cavid Zeynali, Elxan Yurdoglu, Elmar Vüqarlı, Elşən Əzim, Elxan Elatlı, Ələmdar Cabbarlı, Əyyub Qiyas, Furqan, Fuad Cəferli, Gülnar Ümid, Güney Səma (*Voronej*), Hayat Şəmi, Hafiz Hacxlı, Xəyal Rza, Xaqani Qayıblı (*Estoniya*), Qılman İman, Nurənə Nur, Nargis, Nilufər Şixli (*Moskva*), Məşhəti Musa, Orxan Cuvarlı, Rəsmiyyə Sabir, Səhər Əhməd, Seyfaddin Alaylı (*Türkiyə*), Saodat Muxammadova (*Özbəkistan*), Şəfa Vali, Ulucay Akif.

Bədii redaktor: Ədalət Həsən

Ünvanı: AZ1000, Bakı, Xaqani küçəsi, 25

ulduz_dergisi@mail.ru; www/ayb.az

Telefon: (+99412)498-72-43

Çapa imzalanıb: 12.01.2023 "Ulduz" jurnalı redaksiyasında yığılıb, səhifələnib.

"ASPOLIQRAF LTD" MMC-də çap olunub.

Sifariş №1, Tiraj: 300. Qiyməti: 2 man.

1967-ci ildən çıxır. Şəhadətnamə № 238

**"AZƏRMƏTBUATYAYIMI"
AÇIQ SƏHMDAR
CƏMİYYƏTİ**

"Ulduz" jurnalına abunə olmaq üçün respublikanın bütün şəhər və rayon "Mətbuatyayımı" şöbələrinə müraciət etməyiniz kifayətdir.

**"QAYA"
MƏTBUAT YAYIMI**

"Ulduz" jurnalına abunə olmaq üçün respublikanın bütün şəhər və rayon "QAYA" mətbuat yayımı şöbələrinə müraciət etməyiniz kifayətdir.

**Jurnalın
satış qiyməti – 2.00 man.
abunə qiyməti – 1.00 man.**

Bakı şəhərində abunə yazılməq istəyənlər:

**441-19-91
440-16-26**

566 – 77 – 80

özüyglə söhbəti...

Yaş artıqca başqalaşırsan. Özün olmaqdan çıxırsan, bir az ailən, bir az dostların, bir az cəmiyyət, bir az işindəki adam olmağa başlayırsan.

Yaş artıqca özünü inandırmağa çalışırsan ki, gəncsən, "ruhun gəncdir" kimi ənənəvi fikirlərlə özün özünü aldadırsan və nə qəribədir ki, elə uşaq kimi də bu sözlərə özünü inandırırsan. İnsanların yaşlandıqca uşaqlaşmağa başladıqlarını hamımız eştimişik. Görəsən, özümü aldadıb buna uşaq kimi inanmağımı qocalmağa başlamağın ilk addımları saymaq olarmı!?

Məsələn, ömrün ortasına çatmaq, yəni ömrün sıfırdan başlayıb sıfra qayidan parabolasının ən yuxarı nöqtəsində dayanıb düşünmək kimi də qəbul etmək olarmı bu düşüncələri? Eeeey, şair, az bilmirsən, ömrün 42-ci yaşında parabolanın ortasında olmaq... Hmmm, təxminən 84 il. Allah qismət eləsə, niyə də olmasın)))

Başqalaşmaqdan danişdim axı, nə qədər özüm olmaqdan çıksam da, yazılarımda həmişə bir güzgü effekti görmüşəm. Yazılarımda özümdən çıxa bilməmişəm. Yazılarımda özümdən çıxmamışam. Bu həm də o deməkdir ki, Allahın verdiyi istedaddan onun istəyincə istifadə etmişəm. Yazıda özümdən çıxmamışam. Hər iki mənada. Elə hər iki mənada yazıya sədaqət də budur.

Bəzən özümə verdiyim sualların qarşısında dərin-dərin düşünməli, uzun-uzun fikirləşməli olmuşam. Cavabında özümü qanə etməyən suallar olmayıb. Özümə hansı sualı vermişəmsə, bunun arxasında vicdanın tələbkarlığını, sevginin kövrəkliyini, atalığın nigaranlığını, vəzifəmin məsuliyyətini hiss eləmişəm. Ciynamə aldığım yüklerin mənəvi ağırlığına ürəyin necə düzümlülük nümayiş etdirdiyinə heyran olmuşam. Suallarımın cavabında ağildan çox ürəyin hökmranlığı özümə qarşı haqsızlığa gətirib çıxarsa da, başqalarına qarşı haqsızlığının olmamasına

Elxan YURDOĞLU

görə təskinlik tapıb özümə oyuncaq sevinclər də düzəltməyi bacarmışam.

Çoxlarına görə, həyat doluyam, ətrafdakılar üçün bir çox mənada stimul qaynağıyam. Gənclərin daim üz tutduqları dostuyam. Hamiya zaman ayıra bilirmişəm. Daha nələr, nələr... Görəsən, bunlara zaman ayraraq özümdən nələrisə uğurlamıram ki?! Zamanı, işlərimi, yaradıcılığımı? Və yenə geriyə boylanıb ortaya qoyduqlarına baxanda təəssüflənmirəm, təəccübəlnirəm. Özümə qarşı uğurluğum olmayıb. Bundan sonrasında elə əvvəlki tempdən daha sürətlə isləməli, həyatı doya-doya, zövqlə yaşamağa davam etməli. Axı həm də parabolanın üstdən aşağı sürüşkən relyefinə keçid başlayıb. Bu relyefdə ömrü kələ-kötür düşüncələrdən qorumaq və hədəfə hamının tanıldığı o adam olaraq çatmaq ən böyük diləyimdir. Hamının şair deyə xitab etdiyi yaradıcı kimliyin haqqını da vermək şərti ilə.

21-12-2022,
Naxçıvan

...və şeirləri

SEVİB-SEVİLMƏDƏN
YAŞAMAQ OLMUR

İndi bax tərtəmizdir telefonun yaddası,
Daha qalereyada səni axtarmıram da.
Şəkilsiz adamlar da yavaş-yavaş yadlaşır,
Yadlaşan adamlarla divar hördüm aramda.

Sən də qaldın divarın o üzündə, yaxşı yol,
Divarın ardındakı səslərdə itdi səsin.
Amma bir diləyim var, harda olsan, yaxşı ol,
Qayıtsan, bil ki, burda yoxdu o doğma kəsin.

Bilirsən, şair olan diqqətsizlikdən ölüür,
Soyuqqanlı sevdiyim, dondum buz ürəyində.
Bizə vüsal ağlayır, bizə ayrılıq gülür,
Duyğularım can verdi duyğusuz ürəyində.

Nə yaxşı, səndən sonra qayğıma qalan oldu,
Bir içim sevgi səpdi sozalan ümidi mə.
Tənhalığa qışılan könlümü alan oldu,
Nə çox mənə yüklədi azalan ümidi mə.

Çoxunun nəzərində ağılsızam, bilirəm,
Mən ki bir dəli şair, mən ki dopdolu adam.
Yenə dəlicəsinə sevirəm, sevilirəm,
Sevməsəm, sevilməsəm,
necə yaşayacağam?!

BİR GÜN PAYIZ OLACAĞAM

Ulduzlara əl uzatsam, toxunarmı saçlarına?
Dodağımı yağış düşsə,
islənarmı dodaqların?
Səhər-səhər rəssam günəş
boyayanda üfüqləri
Mən də durub seyr eləsəm,
qızararmı yanaqların?

Yarpaqları ovuclayıb misralara səpələsəm,
Şeirlərim ürəyinə yatarmı heç, nar çıçəyim?
Sərçələrə piçildasam sənlə dolu duaları,
Yaradanın dərgahına çatarmı heç,
hər diləyim?

Əllərimi yana açıb qucaqlasam bu dünyani,
Sevə-sevə bu dünyananın bir adı

sən olarsanmı?
Bu yağışı, bu payızı, bu havanı doya-doya
Ciyərimə çəksəm əgər,
varlığıma dolarsanmı?

Taleyinə qarlar yağan, qönçə gülüm,
qısil mənə,
Mən onsuz da şeirlərdə çirtildayan
bir ocağam.

Yağışları yarpaqlarda rəqs eləyən payızı sev,
Unutma ki, bir gün mən də dönüb
payız olacağam.

KƏND MƏNZƏRƏLƏRİ

Hər dəfə bu kəndə gələndə sanki
Dönbə on üç yaşlı uşaq oluram.
Şəhərin bozumtul qarğasasından,
Səsindən-küyündən uzaq oluram.

Təkcənə dolaşdım həyat-bacanı,
Gah alma dişlədim, gah əncir yedim.
Mənə ürkək baxan toyuq-cücəyə
Dən səpib bir neçə qımqıma dedim.

Arxın kənarında gilənarları
Budaq-budaq gəzib birini tapdım.
Elə bil 20 il bundan əvvəlki
Sevdiyim o qızın yerini tapdım.

Kirpi yuvasını boş gördüm bu gün,
Üzüm tənəyində sərçələr kefdə.
İndi qarğaların qoz mövsümüdü,
Səsələri kəsilməz 5-6 həftə.

Hər dəfə bu kəndə gələndə sanki
Dönbə on üç yaşlı uşaq oluram.
Şəhərin bozumtul qarğasasından,
Səsindən-küyündən uzaq oluram.

ŞAİR. YAĞIŞ. QUŞ BALALARI
Yağış pəncərəmdə quş balasıdır,
Hələ alışmayıb qanad çırpmağa.
Açıram, ovcumda atılıb-düşür,
Sevincdən ürəyim dönür bir dağa.

Yağış dimdikləyir ovuclarımı,
Uşaqtək sevinib çölə qaçıram.
Quş balalarına uçmaq öyrədir,
Qoşulub onlara mən də uçuram.

Elə bil çoxdandır bir kündə küsən
İçimdən uşaqlıq inadım çıxır.
Hər tində, döngədə xatirələrim
Tutur əllərimdən – qanadım çıxır.

Sərçələr sevincək uçur yanımca,
Qopur qanadımdan bir ləlek qələm.
Göylərə xoşbəxtlik şeiri yazıram,
Enirəm aprelin üzündən öpəm.

APREL GƏLDİ, SEVGİLİ...

Aprel gəldi, sevgili...
Sevgi kimi gəldi.
Yasəmənlər açacaq,
Gilənarlar çiçəkləyəcək...
Uçacaq kəpənəklər,
Qızlar daha da gözəlləşəcək...
Gözüm görməyəcək heç nəyi, heç kimi,
Sadəcə, sənə şeir yazacam, sevgili...

Aprel gəldi, sevgili...
Sən gəldin elə bil...
Nə xoş qoxular doldu içimə,
Nə gözəl gülümsədi günəş,
Nə gözəl oxuyur sərçələr,
Yaşıl-yaşıl yarpaqlayır göycələr.
Amma nə vecimə, kim nə düşünür, nə bilir,
Sadəcə, sənə şeir yazacam, sevgili...

Aprel gəldi, sevgili...
Bir bahar da gəncləşər ölüm,
Bir boy da böyüyər ömür.
Üstümdən
Üç yüz altmış beş gün keçər,
Yanımdan şeirə vurğun qadınlar
Alnímdakı qırışlar kimi düz keçər.
Torlanan gözlərimdən yayınlar deyə,
Məyus keçər, üzgün keçər,
Baxışları süzgün keçər.
Tutular şeirimin ərköyün dili,
Sadəcə, sənə şeir yazacam, sevgili...

Aprel gəldi,
Sən də gəl, sevgili.
Aprel gedəndə gedərsən,
Özünlə apararsan sevgimi.

MƏN ÖLƏNDƏ AĞLAMA

Sən bir dəfə ağlamışan mənimçün,
Ona görə mən oləndə ağlama.
Yaşayanda yanına çox gəlmisən,
Qəbrim üstə, bax, gələndə ağlama.

Mən bilirəm, sən ağlaya bilmirsən,
Ona görə mən oləndə ağlama.
Bəlkə, uzaq bir yerlərdə olassan,
Tez biləndə, gec biləndə ağlama.

Ağlayarsan deyə, olə bilmirəm,
Ona görə mən oləndə ağlama.
Yoxluğuma sevinən də olacaq,
Sevinənlər hər güləndə ağlama.

Şeirlərim məni qoymaz ölməyə,
Ona görə mən oləndə ağlama.
Ağlasan da, “dost” çağırıb ağı de,
“Canım” deyib yar dilində ağlama.

BİRİYÇÜN DARIXMAQ

O gedib, hər yerdə şəkili qalıb,
Şair daşa dönüb – heykəli qalıb.
Gözlərim uzağa dikili qalıb
biriyçün,
Havada əlinin “sağ ol” yeriyçün.

Görəsən, nə edir, indi hardadır?
Onu düşünmək də gilənar dadır.
Xatirələr belə intizardadır
biriyçün,
Yaşanan keçmişin nağıl yeriyçün.

Bir də baxacaqsan, yoxdu bu adam,
Bir də görəcəksən, özgəyəm, yadam.
Heç vaxt bugünkütək darıxmamışam
biriyçün,
Səsində adının siğal yeriyçün.

ŞEİR ŞÖLƏSİ

Bu qız başdan-başa yasəməndi ki,
Baxışında naxış-naxış ləçək var.
Gözəlliyi ətir saçır ətrafa,
Zənn edirsən, dörd yanında çiçək var.

Görəndə sevincə qərq olur dünyam,
Nə oslun ki, dərddi şair şələsi.
Baş qoyub ruhuna bir az uyuyam,
Yuxuma nur səpə şeir şöləsi.

Bir az ürkəkliyi, utancaqlığı
Duz tökə şeirimin yara yerinə.
Sən də zövq alasən bu şirin ağrı
Göynəyərək işlədikcə dərinə.

Məsum gülüşləri kəpənək kimi
Qönçə dodağının üstündə gəzir.
Təzə azadlığa çıxan qəlbimi,
Tanrım, bir mələyin eləyib əsir.

Dərdindən ölərdim, amma sevərək
Yaşamaq var ikən, kimdi öləsi!?
İndi həm ürəyim, həm də gözlərim
Sevgidən qamaşır, şeir şöləsi.

SƏNƏ BİR MƏKTUB YAZDIM

Sənə bir məktub yazdım,
Tələsmirəm göndərəm,
Hələ zərfə qoymuram.
Məktubun hər sətrində
Sənin gülüşlərin var –
Oxumaqdan doymuram.

Sənə bir məktub yazdım,
Hər sirrim içindədi –
Oxumaqçın darıxma.
Bir sevda gizlətmışəm,
Hər gün zərfi sığalla,
Mən ölməyincə baxma.

Sənə bir məktub yazdım,
Min məktuba əvəzdi,
Min romana, min şeirə...
Soruşma bu dövrdə

Məktub da hardan çıxdı,
Nə oldu birdən-birə!?

Sənə bir məktub yazdım,
Nədən korluq çəkdimsə,
Səndən umub yazmışam.
Hər cümlədə dolmuşam,
Sixmişam gözlərimi –
Bərk-bərk yumub yazmışam.

Sənə bir məktub yazdım,
Bir ildi hər gün bir az
Hərf-hərf yazmışam.
Xəttim pisdi, amma ki,
Sənə yazıram deyə,
Elə zərif yazmışam.

Sənə bir məktub yazdım,
Ünvanın yox... Boş qalsın
Zərfin üstündə: Hara...
Bəlkə, uzaqlardasan?
Bəlkə, elə üstünə
Yazım ki: "Uzaqlara".

Sənə bir məktub yazdım,
Bir qərar da vermişəm –
Göndərəcəm hər yana.
Yəqin ki, biri mütləq,
Bir şəkildə çatacaq
Sən yaşayan ünvana.

Sənə bir məktub yazdım,
Çatmasa da, sevənlər
Bir-birinə oxuyar.
Amma səhər yuxudan
Duran kimi bu şeiri
Birinci sən oxu, yar...

Sənə bir məktub yazdım,
Tələsmirəm göndərəm,
Hələ zərfə qoymuram.
Məktubun hər sətrində,
Sənin gülüşlərin var –
Oxumaqdan doymuram.

QAPI BİLİB BAŞDAŞINI DÖYÜRƏM
*Qardaşım, dostum şair İlqar Qulusoyun
ölümündən 5 il keçir... Başdaşıyla dərdləşirəm...*

Qapı bilib başdaşını döyürəm,
Aç qapını, dərdləşməyə gəlmışəm!
Sinən daşdı, mənə cavab vermirən?
Bilmirən ki, bura nəyə gəlmışəm?!

Bu nə böyük düzdü, məkan seçmişən!?
Yalan olsun qara mərmər bu düzdə.
Başdaşına söykəmişəm başımı,
Yerlər ağlar, göylər inlər bu düzdə.

Beş günlük dünyada beş ildi yoxsan,
Hərdən təkliyimi güldürən adam...
Döydüüm qapını aç, mən də gəlim,
Məni diri-dirilərən adam.

Ölümü əyləncə seçən şairim,
Ölüm zarafatı qanmadı axı!
Bizə bir od qoyub çıxıb getmişən,
Biz yandıq, dərdimiz yanmadı axı!

Gah keçib bir künçə yazdıqlarını –
Şeir kitabını vərəqləyirəm.
Gah da xəyal uçur xatırələrə –
Ömür kitabını vərəqləyirəm.

Darıxıram, aç qapını, danışaq,
Bu nə qərib, nə qəribə daxmadı?!
Yadindadı, mənə şeir yazmışdım –
Qızıl sözün qulağında sırgadı.

Qapı bilib başdaşını döyürəm,
İlqar, səsin gəlsin, səsimə səs ver.
Adı İlqar olan vəfəsiz olmaz,
Sənsiz yaşamağa mənə həvəs ver.

Ürəyin daşdım, cavab vermirən?!
İndi bəs neyləyim, mən başdaşlı?!
Diksindim, çıynımə bir əl toxundu,
– Kimlə danışırsan, o ki başdaşı?!

– Dostumdu, gəlmışəm ziyarətinə,
Söhbət eləyirik olub keçəndən.
...Gedir, arxasınca baxıram mən də,
Görəsən, başını bulayır nədən?!

Eeeeeh, ay adam, hardan biləsən,
Dağ sözüm yixilib, sözüm dağlanıb.
Səhərdən bir mərmər qapı döyürəm,
Hər yanı açıqdı, amma bağlanıb...

09-07-2021

Böyükdüz - Naxçıvan

Şəfa VƏLİ

HƏR ŞEYİ SEVƏN ADAM

“Dünən dekabrın biri idi. Bu gün iki-sidir. İki gün arasındaki yeganə fərq yalnız aid edildikləri təqvim rəqəmləridir. Vəssalam! Başqa nə? Nə axı? Heçcə nə!” -düşüncələrindən asdıgı yüklər xana yumaqları kimiydi; biri çözələndikcə o biri də yuvarlanır, birinin ipi ərişə keçəndə o birininki arğaca dolanırdı: “Sonra da ad qoyurlar mənə, ayama taxırlar öz aləmlərində! Elə bilirlər, sözərəsi dedikləri o “qaravəlli” sözünü qanmiram, anşırdammıram. Təpəniz haqqı elə! Qurudun əzgintisi kimi şeylərdi, əşşə, hamisinin canında, ruhunda nə var-nə yox, ömür cəmində islanıb, əzilib, neçə dəfə də süzülüb, xəngələ-xaşila çilənib”. - dodaqlarına əmin, bir az da həyasız gülüş çiləndi: “Nə ayamadı amma! Pəh! Yazasan bir A4 səhifəsinə, çap edəsən rəngli printerdə, arxasını tüpürcəkləyib yapışdırasan hamisinin qaşqasının ortasına

bircə-bircə! Özü də iri hərflərlə: ƏZGİNTİ! Gələn də oxuyub gülə, gedən də!” - şaqqanaq çekdi... Amma gülüşünün ömrü anlıq oldu, ruhundaki uçurumun dibinə çıxdan atlığı təəssüfü silkələnib qalxdı, boyunu göstərdi: “İndi qurud tanıyanmı qalıb?! Qoyasan elə marketdən kauçuk qabda yaxanti daşıyalar, adını da qatıq qoyalar...”

Dərindən “ah” çəkib gözlərini tavana zillədi. Geridə qoyduğu günün hər saatını, hətta hər anını yadına salmağa başladı. Adətiydi başı yastiğə gəlincə divardakı təqvimdə üstündən qara qələmlə “bir quş!” yazdığını rəqəmə aid edilən günü xatırlamaq...

...Səhər də həmişəkiydi; təmirsiz evində yuxudan oyanmış, suyu yaxşı isitməyən qızdırıcıya söyə-söyə, ləkəli aynaya baxmadan əl-üzünü yumuş, şokolad yağlı yaxmasını yemiş, kürəyi enli, qolları gödək paltosunu əyninə keçirib qapıdan eşiye atılmışdı. Yenə küçədə qabağına şalına bürünmüş küçəsüpürən qadın çıxmışdı, onu görəndə işini dayandırmış, çalğusunun uzun sapına söykənib gülümsəmişdi.

Hansı gününə gülürsən, ay bədbəxt?! - demişdi küçəsüpürənə bircə sərt baxış ataraq, sonra da paltosunun boyunluğunu yuxarı qaldırıb sürətlə özünü dayanacağa çatdırılmışdı.

Avtobusda yolçuluğu da dəyişilməzliyə məhkum idi; itələyən, yixılan, oturmaq davası edən, sürücülə dilləşən sərnişinlər, kələ-kötür yollar, qazandan daşan yarma sıyığı kimi dayanacaqdən yolun ortasına qədər köpüklənən insan səbirsizliyi...

İş yerində də könülaçan heç nə yox idi... Nə işini, nə iş yoldaşlarını sevirdi, maaşından razı olan adama isə bir dəfə də olsun, rast gəlməmişdi. Uşaqkən bütün həmyaşidləri kimi, kosmonavt olacağına əmin idi. Yeniyetməlikdə anladı ki, kainat arzularına sığa bilər, amma atasının cibinə sığmır. “Dolanişq” kəlməsinin ucundan yapışmağının bütün arzularının, xəyallarının üstünə keçə kimi örtüldüyünü dərk etmə-

yindən yaranan xəyal qırıqlığı get-gedə ümidsizliyinin özəyinə çevrildi. Bu özək çatlaşdıqca, içindən yeni-yeni uğursuzluqlar, narazılıqlar zoğ verdikcə başladı əcdad-larından qalan, minilliklər boyunca urvatını itirməyən lənətli mirasa sarılmağa-günahkar axtarışıyla barmağını öünüə gələn bəşərə tuşlamağa. Hikkəli, alacaqlı, umacaqlı düşüncəsinin “borclu”sunu tapmaqda gecik-mədi; babasından atasına, atasından da ona qalan təmirsiz evin yaşanılası olmamasının günahkarı evi tikən bənna, səkilərin əyri-üyrü, çala-çuxur olmasının günahkarı gülə-rüz küçəsüpürən, avtobusdakı basabasın günahkarı adamları “çaqqıldax yunu xarala basan kimi” üst-üstə avtobusa dolduran sürücü, sevmədiyi işinin günahkarı isə “yediyini danan” boğazı idi...

...Dikəlib yerində oturdu. Dəyişməyən, bir-birindən heç nə ilə fərqlənməyən alatoran günlərin, heç olmasa birində belə gün işığı görməyin mümkünüszlüyünün səbəbini axtardı xatırladığı həyatında ilk dəfə... Sağ əlini üzünə çəkdi, qaşlarını dartdı və ağızını açdı. Canından keçən ani titrətmə ilə özünə gələndə susuzladığını hiss etdi və ayağa qalxıb mətbəxə keçdi. Qulpu qırıq fincanını su kranının altına tutanda nahar vaxtı iş yoldaşının dediyi sözlər yadına düşdü.

...Üç nəfər idilər: işi-gücü su borusunu o yan-bu yana sürütəmək olan saqqallı qoca, gündə, bəlkə, yüz dəfə eynəyini köynəyinin qoluna silən arıq, uzun oğlan, bir də o. Qoca çay dəmləyir, oğlan fincanları yaxalayır, o isə əlləri qoynunda dayanıb çay içmək üçün səbirsizlənirdi. Arabir də mətbəxin qapısına nəzər salırdı ki, kollektivdən daha heç kimin gəlməməyinə əmin olsun. Çay hazır olan kimi fincanını doldurub aradan çıxacaq, öz kiçik kabinetinə girib qapını içəridən bağlayacaqdı. Xoşlamırdı ağız deyəni qulaq eşitməyən yiğincaqları; bir-iki dəfə məcburən qalmışdı tünlüğün ortasında, içdiyi çayı zəhərə dönmüşdü. Hələ də o bir-iki dəfədən üç-dörd epizod xatırlayırdı.

Katibə qızın saçını əliylə oynadaraq gülməsi, xadimənin telefonda nəvəsinin şəklini göstərib: “Düz yeddi ildən sonra gəlib e! Yeddi il!” – deməsi, müdir müavininin pəncərəyə uzanan şam budağındakı dələni göstərib hamiya sakit olmalarını işarə etməsi... Bu xatırə saçqlarının hər biri onu hirsləndirir, insanların bu qədər dolanışq dərdinin içində, bu qədər bozluğun, rəngsizliyin içində necə sevinə bilmələrinə, necə gülə bilmələrinə məəttəl qalırıdı.

– Bağban dayı, çay hazırlımı? Siyirməmdə şirin kökələr var, götürüb gəlirəm.

Katibə qız başını mətbəxin qapısından içəri salıb ucadan soruşdu və cavab göz-ləmədən çəvrilib gözdən itdi. O, əsəblə içini çəkib başını buladı. Oğlan yaxaladığı fincanları səliqə ilə masaya düzdü, ehmalca başını qaldırdı və düz onun gözlərinin içində baxıb:

– Bircə gün də hər şeyi, hamını sev! – dedi.

...Əlindəki fincana baxdı, suda öz əksini gördü; əyri-üyrü, tərpənən üzü dodağının qaçmasına səbəb oldu. Boş olan əlini yelləyib fincandakı suyu birnəfəsə içdi və fincanı etina ilə masaya qoyub yerinə qayıtdı....

Yuxuya gedənədək oğlanın dediyi cümləni düşündü: “Bircə gün də hər şeyi, hamını sev!” Səhər oyananda da ilk ağlına gələn elə bu cümlə idi. Yerinin içində gərnəşdi və otağa göz gəzdirdi. Pərdələrin süzülmüş yerlərindən görünən işıq günün bir boy qalxmasından xəbər verirdi. Bir istədi, zəngli saat düzəldən zavodun işindəki səmərəsizlikdən gileyələnsin, tez yadına düşdü ki, bu gün iş yoxdur – idarədə müdir müavinlərinin hesabat günüdür. Əlini atıb zəngli saatın başına tumar çəkdi, piçildədi:

– Sən elə etibarlı dostsan ki! Düz iyirmi yeddi ildir mənə yoldaşlıq edirsən bu ömür yolunda. Atamın səni aldığı gün hələ yadimdadır, – susdu, diliylə dodaqlarını yaladı və gözlərini yumub əlavə etdi: – Onda on yaşı uşaq hardan biləydi ki, günə başlamaq üçün sənin hay-harayına möhtac qalacaq...

Yenə uşaqlıq xatırələrini bürmələyib atdı-
ğı sandığın qapısına əl uzatmışdı düşüncələri.
Bir hövldə ayağa sıçradı: "Nə qədər olar ey
uşaqlıq arzularını xatırlamaq? Elə dünənin
kədərini əzizləyə-əzizləyə bu günün sevinc-
lərindən məhrum olmuram mı?" – deyə dü-
şünərək özünü əlüzyuyana çatdırıldı. Yenə su
iliq idi, amma o, bu iliqliqda nəsə xoş bir şey
hiss elədi. Nə idi bu xoşluq? Qorxa-qorxa,
çəkinə-çəkinə ətrafına göz gəzdirdi. Hər şey
eynən dünənki kimiydi. Yox... Dünənki kimi
deyildi axı. Dəyişən nə idi? Gözlərini yumub
ürəyində onadək saydı, sonra gözlərini açdı
və hamam otağını daha diqqətlə süzdü.
Dəyişənin nə olduğunu yenə anşirdammadı,
əl-qolunu oynada-oynada mətbəxə keçdi.
Şokoladlı yaxması da, axşamdan qalan
dəm də ona ləzzət elədi. Damağındakı dad
qaçmamış özünə ikinci yaxmanı da düzəltti,
ikinci çayı da süzdü.

Qapıdan çıxmamış pulqabındaki pulları
saydı və özünə yeni palto almaq üçün
ən gözəl vaxtin məhz bu gün-dekabrin
üçü olduğuna qərar verdi. Səkidəki su ilə
silələnmiş çalaların üstündən hoppanaraq
keçdi, lap axırıncısının yanında dayandı.
Əyilib yerdən bir çinar yarpağı götürdü, onu
su dolu çalanın üstünə qoydu. Yarpaq iriyidi,
ucları çalanın kənarında qaldı. Ətrafına
baxdı, nisbətən kiçik yarpaq tapdı, çalaya
onu buraxdı. Amma bu yarpaq da suyun
üstündə üzmədi eləcə, olduğu yerdə qaldı.

– Bu balaca yaxşı üzər.

Səsə geri çevrildi. Küçəsüpürən çalğu-
sunun sapını qoltuğunun altında sıxmışdı,
bir əliylə şalının düyüünü bərkidirdi, o biri
əliylə də balaca, uzunsov bir yarpağı ona
uzatmışdı.

– Sağ olasan, xala!

Həvəslə yarpağı aldı və suyun üzərinə
qoydu, əyilib var gücüylə üfürdü. Yarpaq
sürətlə bir qarışlıq çalanın o biri sahilinə
çatdı.

– Zoğal yarpağıdır o, yüngüldü, həm də
damarı nazikdi, – dedi küçəsüpürən gü-
lümşəyərək.

– Burda zoğal ağacı var? – heyrətlə ətra-
fina baxdı.

– Budu ey, məktəbin həyatindədi.

Küçəsüpürənin göstərdiyi səmtə burdu
boynunu; on-on beş metr aralıda dekabrin
çiskininə könül vermiş, hər budağında iki
tək, bir cüt sarı yarpaq görünən zoğal ağacı
vardı.

– Zoğalını da uşaqlar yeyər bunun, – İlk
ağlına gələn fikir söz donunu geyinməkdə
gecikmədi.

– Hə, – küçəsüpürən başını yellədi. – Sağ
olsunlar, həmişə ovuclarına yiğib mənə də
uzadırlar dəmirlərin arasından.

...Avtobus dayanacağına çatanadək do-
daqlarının kənarındaki dartılmanı dayan-
dırımmadı: "Küçəsüpürənin təbəssümü sıç-
radi üzümə, yüz faiz!" – deyə düşünməkdən
də özünü saxlaya bilmədi. Dayanacaqdə
adam az idi. Yaşlı kişi taxtası qırıq oturacaqdə
oturmuşdu, qaşlarını düyünləyib siqaret
çəkirdi. Gənc qız düz səkinin kənarında
idi; ayaqlarını aralı qoyub başını sinəsinə
əymış, baxışlarını asfaldakı çata zilləmişdi.
İki yeniyetmə oğlan dayanacağına dəmir
dirəyinə söykənmişdi, hərəsi öz telefonunun
ekranına baxırdı. Bir neçə saniyə oğlanları
müşahidə elədi, onların üzündə anbaan
dəyişən ifadələrdə nə axtaracağına qərar
verə bilmədiyini anlayanda yenə gülümsədi:
"Hələ o yaşdadılar..." – düşünərək yoluna
davam elədi. Bu gün avtobusa minməyəcək,
iki küçə aşağıdakı paltar dükənində piyada
gedəcəkdi. Düşüncələrinin tanıldığı kələ-
kötür, yamaqlı küçələrin addımlarına yad
olmağını da sevgisizliyə yozmaq istəmirdi,
elə-bələ, səbəbsizcə, məna axtarmadan
piyada gedirdi...

...Təzə aldığı paltosunu dəhlizdəki asıl-
qandan asanda canına istilik yayıldı:

– Evim... – dedi kövrəkliklə. – Öz evim.
Babamın əl əməyi, atamın sığınacağı, anamın
qürur yeri...

Mətbəxə keçdi. Çaydanı doldurub qayna-
mağa qoydu, dəmliyin qapağını qaldırıb

köhnə dəmin tünd qoxusunu ciyərlərinə çəkdi. Sonra dəmliyin içindəki qara çayı pəncərədən eşiyyə – həyətdəki kollara tərəf tulladı. Yadına iş yerindəki qoca bağbanın çay dəmləməsi düşdü. Eynən onun kimi, ehmalca dəmliyi yaxaladı, ürəyi soyumadı, ovcuna su alıb eşiyyinə də çəkdi, sonra çay qaşığı götürdü, üç çay qaşığı qara çay tökdü dəmliyə. Döyükə-döyükə mətbəxdəki dolabın üç-dörd qapısını açıb-örtdü, nəhayət, kiçik bir kasanın dibində beş mixək tapdı. Üçünü götürüb dəmliyə atdı və çaydanın qaynamasını gözləməyə səbri çatmayacağını görüb dəhlizə çıxdı. Yataq otağının yarıçıq qapısından görünən dağınqlıq ürəyini sıxı...»

Cıraklı yataq örtüyünü hamam otağındakı kauçuk vannaya qoyub əlini yumağa başladı. Sabunlu əllərini bir-birinə bərk-bərk sürtdükə nəyinsə yeniləndiyini, dəyişdiyini düşünür, o "nəsə"ni axtarmaqdan qorxduğu üçün özünü danlayırdı: "Özüm ölüm, hələ mənə urvathı ad qoyublar ha! Elə qaravəlliyyəm ki, buyam! İndiyədək qorxduğum bir Dəli Nəstənin itiydi. İndi amma gözümün gördüyündən diksinirəm, hoppanıram içimdən. Əriştə aşının həlimi kimi, bulandırıram zehnimdə nə varsa. Niyə axı? Niyə? Elə bil bu dünyada...Yox... -başını buladı. - Dünya çox oldu axı, ay qaravəlli, sən dünyanın eyninəsənmi ki? -sulu əlini yellədi, baxışları sıçrayan damlaların ardına düşüb güzgүyəcən getdi, köynəyinin qoluya güzgüyü silməyə başladı: "Lap elə bu şəhərdə, bu küçədə qorxulası o qədər adam var ki! Biri elə Əsnatın qızı Lilpar, çənəsinin altına keçdinsə, birinci sinifdə aldığın "iki" də yadına düşür. Nə təhər edirsə, kalapır kartofu kimi bişirir, piləyə döndərir adamı. Vaxtında atana, anana demədiyin nə sirrin varsa, göy düyünçə eləyib, büküb qoyursan Lilparın ovcuna. Qorxulasıdırımı? Hə!"

Güzgü təmizləndikcə gözlərinin qarşısında üz xətləri aydınlaşdı. İkiəlli əlüzyuyanın kənarlarından yapışdı və irilənmiş bəbəklərinin içinə zillədi baxışlarını: "Ay qaravəlli! Qaravəlli, hey! Bax, gördün? Bircə gün

sevdim hər şeyi, hamını! Elə bilirsən ki, Lilpardan zəhləm gedir? Yox ha! Onu da sevirəm! Onun o qara saçlarını, ala gözlərini hələ məktəb vaxtından sevirəm. Köklüyü də eynimə deyil. Məgər kök olmayı, arıq olmayı adam özü seçir ki?! Heç onun sözgəzdirən olması da pis deyil, - ciyinlərini çəkdi, - nəyi pisdir ki? Hə? Lilpar olmasa, Haqqı kişi evində tək oləsiydi, düzdümü? Amma tək olmədi. Lilpar hay saldı camaatın canına ki, Haqqı kişinin evində işiq səhərəcən yanıb. Gəlib ertədən kişini yarımcən tapdilar, sən demə, divandan yerə yixilibmiş. Nolsun ey, illərdi oğul-uşağı yiye durmurdu? İndi hər gün gəlib-gedirlərmi? Gəlib-gedirlər! - Gözlərini yumdu, səsini qısdı. - Onsuz da kişi oləndə o ev onlara qalacaqdı da... - Gözlərini açdı, bu dəfə daha hikkəylə başını irəli uzatdı. - Sevirəm hər şeyi! Sevirəm hamını! Bilirəm, heç kimin günahı yoxdur mənim belə yaşamağımda! Ümumiyyətlə, var olmağımda! Ev təmirsizdi? Bəenna neynəsin ki? Vaxtında çax-çillə tikib də! Səkilər pis gündədi? Küçəsüpürən eşib? Yox! Avtobus da ki... Heç ondan danışmayacağam da, hamı işə tələsir, hamının vaxtı puldu bu dəqiqli. Bir neçə dəqiqli daha baxdı güzgündəki əksinə, sonra fağırlaşdı, ciyinləri çökdü, gözləri qıydı, dodaqları səyriməyə başladı, səsi oləzidi. - Bilirəm, səndədi günahın hamısı, ay Tanrı..."

...Çaydan qaynadığını bildirmək üçün qürurla taqqıldayı, açıq mətbəx pəncərəsindən içəri təpilən dekabr sazağı onsuz da yaxşı isinməyən evin divarlarına yayxanırdı... Hər şeyi sevən adam ciyinlərini gərərək evin içində dolanır, hamının məsum olduğu dünyada yaşamağın gözəlliyini anladığına görə özüylə qürur duyurdu... Ən gözəli isə barmağını hara istəsə, tuşlamağın mümkünüyüdü; o, taplığı yeganə günahkarın harda olduğunu bilmir, heç bilmək də istəmirdi...

Aygün BAĞIRLI

Filologiya üzrə
fəlsəfə doktoru, dosent

“ŞAIRDƏN ADAMA QUL OLMAZ, AXI...”

Akif Səməd özü seçmə şeirlərindən ibarət kitablarının birində şeirlərinin mövzu və janrı haqqında yazır: “Bütün mövzuların sərhədləri şərtidir. Ən saf sevgi şeiri elə Şuşa şeiridir. Təbiət şeiri də məhəbbət mehidir. Əsgərə gullədən oxumazlar, gözələ güldən...”

Janr üzrə də çinləmədim: qoşmalar, gəraylılar, divanilər... məncə, qoşmanın qoşma, gərayının gəraylı olduğunu saz bilər, siz bilərsiniz”. Amma Akif Səmədin özünün janr və mövzu baxımından təsnif etmədiyi şeirlərində bir ana xətt, bir hakim mövzu mövcuddur – ağrı mövzusu. Bu ağrı nədən qaynaqlanırdı, səbəbi nə idi? Əgər bir səbəbi müstəqilliyini yeni əldə etmiş Azərbaycanın keçid dövrünə xas ictimai-siyasi, sosial çə-

tinlikləri, xüsusilə Qarabağ nisgili, Təbriz və Savalan ayrılığı, dövrün poeziyasında dəb olan kədər və ölüm mövzusuna meyillilik idisə, bir səbəb də şairin narahat daxili aləmi, bir nigaran ovqata sahib olması idi. Onun şair obrazını bu qədər kədərli və ələmli edən, eyni zamanda cavan ikən müdrikləşdirən, şeirlərinə bədbinlik və nisgil yükləyən dərđələrinin çoxluğudur.

*Dərdlərimiz qatar-qatar,
Fil çəkəmməz, dəvə yatar,
Nə əl yetər, nə ün çatar,
Tanrıının yeri ucada.*

Akif Səməd üçün şair olmaq şeir yazmaq deyil, şair olmaq “ölüb dirilməkdir”, “ürəyi oymaqdır”, “günləri saymaqdır”.

*Öz dərdimi böлürəm,
Öz dərdimə gülürəm.
“Araz” – deyib, ölürem,
Qardaş, mən şeir yazmiram.*

Akif Səmədin lirik “mən”i dərdlərinə güləcək qədər böyükdür, özünə şair deməyəcək qədər təvazökardır. O, dərdlərindən şikayət etmir, tikani güldən, dərdi dərmənindən gözəl hesab edir. Bu artıq şeirdə sufi mərtəbəsidir, şairliyin dərviş cilvəsidir. Ölümü dərdinə dərman bilən şairin maddi olanı heç saymasıdır.

*Yaşamaq gor əzabıdır,
Ölüm, qurtar gordan məni.*

*...Fağır ölümün adı var,
Qardaş, ölüm nəmənədir.*

Şairin sərf təbiət, yaxud sevgi və vətənpərvərlik mövzusunda yazılmış şeirini tapmaq çətindir. O, hansısa təbiət hadisəsindən danışanda da ona fəlsəfi-psixoloji anlam yükleyir. Vətənin hər daşı, çiçəyi, çeşməsi nəinki onun üçün dəyərlidir, əzizdir,

həm də müqəddəsdir, sirlidir. Yovşan ətrinin izi onu tarixə, türkün keçmişinə aparıb çıxara bilir.

Şair özü şeirlərini janr və mövzu baxımdan təsnif etməsə də, şeirlərinin özündə poetik dünyasının çərçivələrini, haradan yola çıxdığını, sözünün haradan, hansı qaynaqlardan şirə çəkdiyini açıqlayır:

*Sən kövrəlmə, ay atam,
Dözümə yol gedirəm.
Nə vaxtdı itib-batan
İzimə yol gedirəm.*

*Yanmaq yaraşır ömrə,
Qulam Allahdan əmrə.
Nəsimi, Yunus Əmrə
Sözümə yol gedirəm.*

*Daşda bitən kolmuşam,
Öz-özümü yormuşam.
Özümdən yol almışam,
Özümə yol gedirəm.*

Yaxud:

*Quşdum, dimdiyimdə təzə dən gəlləm,
Füzuli istəyən sözə tən gəlləm,
Gedib bu dünyaya təzədən gəlləm,
Onun açığına,
Sənin xətrinə.*

Göründüyü kimi, "özümə yol gedirəm" – deyən şair bu yoluñ başında Yunis Əmrənin, Nəsiminin, Füzulinin dayandığını bəyan edir. Uzun yol keçən, XX əsr Azərbaycan poeziyasında öz ozan-aşiq-şair obrazını haradan Akif Səməd dahi sələflərinin yaradıcılığından hikməti, müdrikliyi, ali kədəri, sözə ehtiramı əzx etmişdir. Onun üçün sözün dəyəri böyükdür.

Akif Səmədin yaradıcılığında folklorдан, xalq ədəbiyyatından gələn ifadə və ibarələr, bədii təsvir vasitələri onun şeirlərinə məna dərinliyi, xüsusi lirizm və poetiklik, bəzən də humor hissi yükleyirdi. "Korunkorun tüstülədim", "göy kösöyü yelpikləyən

küləklər", "Ərzurumun gədiyi", "isinməz oduna", "aç qapını, ört qapını", "od olmasa, tüstü çıxmaz" kimi xalq deyimləri şairin yaradıcılığına bir rəng qatırdı. O, folklor elementlərindən yaradıcı şəkildə istifadə edir, onları öz mətninin içində əridərək yeni funksionallıq aşayırdı. Həm ümumtürk və Azərbaycan folkloruna, həm klassik şərq şeirinə yaxşı bələd olan şair əsərlərində bəzən ozan və sufi şair obrazı da görünür. "Bəlli və sırr olanlar", "qırxinci qapı", "yetmiş yeddinci qat", "Mən məni harda itirdim?" kimi ifadələr şairin poetik leksikonuna məhz sufi ədəbiyyatından gəlirdi.

*Çox odlara bir qurulu binayəm,
Gələn oxa tuş dayanan sinayəm,
Füzulyəm, Vidadiyəm, ya nəyəm,
Hardan tapdım dürlü-dürlü odları –*

deməklə şair, dərdli sələflərini də yad edir, ağrı və iztirabların ona sanki həmin söz ustadlarından yadigar qaldığını xatırladırdı.

"Şuşaya gedə bilmirəm" şeiri müəllifin Qarabağ acısını, torpaq itkisini, Vətən həsrətini ifadə edən ən yaxşı əsəridir. Evinə gedə bilişəm, Şuşaya gedə bilmirəm – deyib səssiz fəryad edən şair "Şuşasız evim ev deyil" – deyirdi.

*Türk olmaq günahmı oldu?
Günahkar segahmı oldu?
Təbrizdən uzaqmı oldu?
Şuşaya gedə bilmirəm.*

Şair bu böyüklükdə dərdi çəkənin, ağrılarla dözənin özünü, yoxsa divin olduğunu sual edir. Türkün kimliyinin tarixə görk, dözmənin möhkəm, səbrinin bol olduğunu söyləsə də, sonda "Şuşaya gedə bilmirəm" – deməklə şeirə qüssə dolu nöqtə qoyur.

"Kəlbəcər qayıtsın" şeiri də şairin Qarabağ mövzusunda yazdığı şeirdir. "Kəlbəcər qayıtsın" – deyənlərə "Kəlbəcər hara qayıtsın, Kəlbəcərə biz qayıdaq" - deyərək sinələrdə köz sönməmiş, ruhumuz köləyə, qula çevril-məmiş, qaraçıya dönəməmiş, şorana öyrəş-

məmiş bacardıqca yurd yerinə tez qayıtmagi vacib sayırıdı.

Akif Səmədin nəfsi tox olan poetik "mən"i mövqe, vəzifə, yüksəlmək üçün dava edənlərdən, bir-birinə tor quranlardan uzaq dururdu. Hətta yüksəlmək üçün xəyanət edən "dostlar"ı anlamır, belələrinin sayəsində həyatdan inciyirdi.

Kənddən arzularının arxasında "könlü havalı" gələn bir çox söz adamları kimi, Akif Səməd də əsərlərində şəhərlə kəndi müqayisə edirdi. Səməd Vurğunun "Of... bu şəhər bir bəla, Ruha zəhərli bir su..." misralarını epiqraf seçən şair divarları qara, adamları boz, gəlmə ağacları il boyu yaşıl, saxta çıçəkləri qoxusuz, cilçiraqların əlindən səmasında ayı, ulduzu görünməyən şəhərdən şikayət edir, kənddə hər quşun yuvası olduğu halda, burada insanların yuvasızlığını üzək ağrısı ilə vurğulayır, özünü, "havalı könlü"nü hər işi ütülü, əndazəli şəhərə yaraşdırmadığını, baş götürüb yurd yerinə - İncəliyə getmək istəyini də gizlətmirdi. Şairin bir şeirində kənddə bir gözəlin arzusu, "bir qom bənövşə"nin ümidi olan bulud su olub hopmağa torpaq tapa bilmir. "Tanıdım o buludu" - deyən şair, əslində, buludun simasında özünü təsvir edir və mələklərin şəhərə gətirdiyi o buludu küləklərin heç vaxt kəndə apara bilməyəcəyinə təəssüflənir. Şəhərdə qəlbi gözdən oxuyanların yoxluğunundan şikayətlənən şair bir vaxtlar otlu cığırlardan dəmir yollara boylandığı üçün özünü qınayır.

*Burda oxudullar quşu qəfəsdə,
Sənin bu yerlərdə nə ölümün var?
Burda ki satılır bənövşə qomla,
Sənin bu yerlərdə nə ölümün var?*

Bütün yaradıcılığı boyu İncəli şairin əsərlərində gözünü yolda qoyduğu, həsrətiylə yaşadığı, ayrılığı nisgilə çevrilən bir yurd yerinin obrazı kimi görünür. Onun üçün hansısa kürsülərə layiq görülməmək faciə deyildi, şair üçün qorxulu olan doğ-

ma İncəlinin onu unutması, bir gün xaturlamaması olardı.

Akif Səməd "40 yaşın qıfibəndi", "40 yaşın qoşması", "Ömrün bayatısı", "45 yaşın şeiri" kimi avtobioqrafik şeirlərində, bir çox əsərlərində olduğu kimi, öz poetik dünyasını təqdim edir. "40 yaşın qoşması"nda sırlar gözəl, gizlinlər gözəl, qonşu bağındaki alma gözəl, "gedə bilmədiyim o yerlər gözəl" - deyib görmədiklərinin sehrli və sirli olduğunu düşünürsə, sonuncu şeirlərindən olan "45 yaşın şeiri"ndə hələ çox şeyi - quruyub adam gözləyən dar ağacını, göy vələsi, dağdağanı, dağ başında "qara xaçı" təzə gördüğünü yazar.

Şairdən adama qul olmaz axı, - deyən şair sözdən başqa, haqdan başqa heç nəyə, heç kimə qul olmadı. Dərd var - bayati dedirdər, dərd var - söz eləmək olmur. Bayati dedirdən dərd miqyasca böyük olandır, əslində. Amma bundan böyük dərd də var ki, şair susur onun qarşısında, əlində qələm, qarşısında kağız olsa da, ondan söz etmir. Başqa bir şeirində yazır: "Dərd deyərəm, dilə gəlməz, sözlük deyil". Akif Səmədin sözə gəlməyən dərdlərinin çoxluğu idi şeirlərinə sırraqarışq kədər çökdürən.

Müəllifin dünya haqqında şeirləri də çoxdur. Şeirlərinin birində dünyanın hər üzünü yaşadığını, sandığın da, sirrin də onun olduğunu söyləyir. Amma şair dünyanın nə qədər acı üzünü görsə də, ondan şikayət etmir. Sanki dünya özü bu ərki vermir şairə. Hər yerdə yerini bilən lirik "mən" - atan deyil, anan deyil, dünya sənin nəyindi ki? - məşhur sualı ilə, mənəvi toxluq və zənginliklə dünyanın onun üçün yad olduğunu qəbul edir. "Kasıbı yorğun, yolcusu faşır, bəyi atlı" olan dünyaya söz deməyə lüzum görmür. Amma bir şeirində, əslində, dünyanın da özünün kim olduğunu, aşıqlərin mərtəbəsində dəyərinin qədərini gözəl bildiyini yazır:

*Qəlbində baş əyir ulu sevgiyə,
Baxma ki, özünü əyməz bu dünya.
Məcnunun gözündə, özü də bilir,
Leylinin telinə dəyməz bu dünya.*

*... Çox da ki şimşəklər haqqı sağıldı,
Bu qanlar, qadalar haqqı yaraşıdı,
Akifə oxşayıb, haqqı aşıdı,
Ulu sevgiləri söyməz bu dünya.*

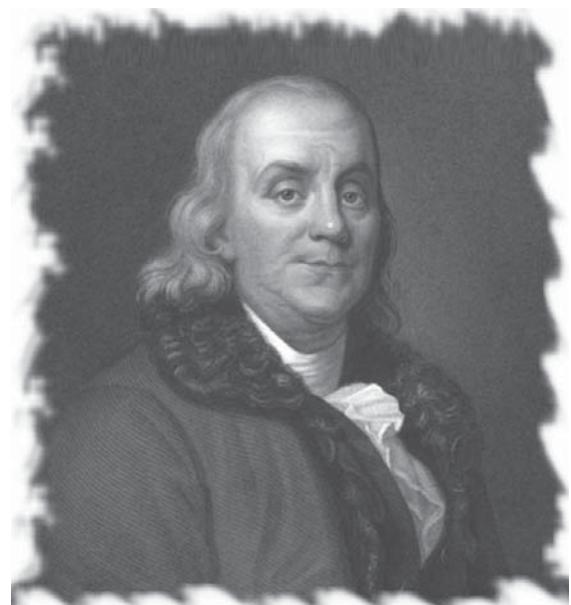
Sevgi Akif Səməd üçün dəyərli mövzudur. Çox az – bir neçə şeirində konkret bu mövzudan yazsa da, ümumi yaradıcılığında sevgi şair üçün müqəddəs və ülvi duyğudur. "Sevgidə Tanrı var, Tanrıda mən varam" – deyən, Sevgilisi işiq olan, qaranlığa uduzarmı? – yazan şair üçün eşq Tanrıının, işığın özü deməkdir. Bu mövqə əsrin əvvəlində, – Mənim Tanrıım gözəllikdir, sevgidir – deyən Hüseyn Cavid fəlsəfəsinin əsrin sonunda başqa cilvədə qarşımıza çıxmışdır. Sevməkdi günahım, vallah, büsbütün "Siz məni elə bu günaha bükün" – deyib özünün bu müqəddəs günaha bükülməyini vəsiyyət edir şair.

"Hər kəsə qismətmi düyməsi yanmaq?", "Qardaş, ölüm nəmənədi?", "Dünya sənin nəyindi ki?", "Gəlməyəsən, neyniyəsən?", "Sənin bu yerlərdə nə ölümün var?", "Gör-

düyün hansı Süleyman?" – kimi bədii suallar Akif Səməd poeziyasına fəlsəfi dərinlik və məna yükləməklə yanaşı, eyni zamanda leksikonunu zənginləşdirmiş, ifadə tərzinə və üslubuna xalq şeirinə xas şirinlik gətirmişdir. "Akif Səmədin şeirləri öz dilinin saflığı, heyrətamız təmizliyi ilə də seçilir. Xalqdan gələn təbii humor, idiomatik ifadələr, atalar sözləri və məsəllər, inanclar və hər şeydən əvvəl klassik aşiq şeirinin solmayan, saralmayan bədii təsvir vasitələrinin yeni məzmunla qaynayıb-qovuşması onun şeirlərində duru çeşmədir. Əgər belə demək mümkünsə, burada ozan şeiri mədəniyyətini və estetikasını bütünlükə izləmək olar".

Arzularına əlinin çatmadığını, öz durna qatarına, istəklərinə həmişə gecikdiyini, əyri işlərdə əli olmadığından zəmanə adamlarının onu heç saydıqlarını şair şikayət etmədən, bədbinliyə qapılmışdan, həm dərдин, həm ölümün üzünə gülümsəyə-gülümşəyə, "şahanə dərvişlik"lə oxucusuna ərz edirdi.

Winston ÇÖRÇİLL

Benjamin FRANKLIN

“Dünən” ilə “bu gün” arasında dava düşən zaman itirən “sabah” olur.

Həqiqət əyin-başını geyinənəcən yalan düzü-dünyanı dolanar.

Bütün möhtəşəm şeylər sadədir və bəzən bircə sözlə ifadə oluna bilir: azadlıq, şərəf, borc, mərhəmət, ümid...

Cəhənnəmin ortasından keçirsinizsə, dayanmayıb yoluñuzda davam edin.

Yolunuz üzərində hürən hər itə daş atmaqla təyinat nöqtənizə heç vaxt çata bilməzsınız.

Müdrikliyin qapısı heç bir zaman bağlı olmur.

Uşaqlarına susmağı öyrət, danışmağı özləri öyrənərlər.

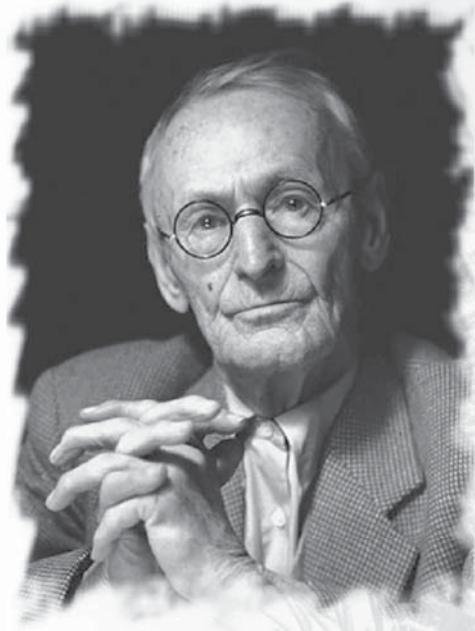
Dərin yuxuya getmək istəyirsənsə, yatağa təmiz vicdanla gir.

Acgözlükə xoşbəxtlik heç vaxt qarşılaşmayıb; necə tanış ola bilərdilər?

İntiqam hissiylə yaşayanların yaraları hər zaman təzədir.

Otto von BISMARCK

Herman HESSE

Məğlublara yalnız göz yaşı verəcəyik ki,
doyunca ağlaya bilsinlər.

Bütün el-aləmi tovlayıb aldatmaq istə-
yirsənsə – doğrunu söylə.

Fikrin aldatmaqsa, qısa danış.

Axmaqlıq ilahi vergidir, ancaq ondan sui-
istifadə etmək də lazım deyil.

Gəncliyə üç öyündüm var: Çalışın, çalışın,
çalışın...

Təbiətə yaxın olduqca Tanrıının sədasını
da duyursan...

...Mən bilməmişəm, inanclı olmaq elə
sağlam və sevincli olmayıñ özüymüş...

Təhlükəsiz yolla bir tək zəifləri gön-
dərirlər.

Hər insanın yeganə gerçək bir işi var:
özünə aparan yolu tapmaq...

İçində kitablar olmayan bir ev – yerinə nə
qədər qiymətli xalı sərilə, divarları nə qədər
bahalı rəsmi lərlə bəzədilə, yenə yoxsuldur ki,
yoxsul.

Jül RENAR

Martin HAYDEGGER

Bir kəndlinin başqa bir kəndliyə nifrət elədiyini görəndə adamın ürəyi ağrıyrı.

Doğruçu insanın istehzasından da fü-sunkar nə ola bilər ki?

Heyvanlara baxanda onlar haqda ləti-fələrimə görə utanırıam.

Bəxtli – başqalarının görməyə hazırlaş-dığı işi artıq görən kəsdir.

Dovşan yuvası dovşan olmayanda belə qorxaqlıqla doludur.

Düşünmək – varlığı şükranla yad etməkdir.

Nitsşenin “Səhra böyüür” sözü... düşü-nülmüş bir söz... həqiqi sözdür... Günümüzün, bəlkə, üzərində ən çox düşünülən sözdür...

Gözəllik həqiqətin alın yazısıdır...

Bizi qurtarsa, bir Tanrı qurtara bilər.

Ömrüm boyu gözlədim ki, biri gələcək və mən də onunla dərin-dərin söhbətə başla-yacağam. Amma o gəlmədi.

Şəhid Seyyid QÜTB

Yarısı dünya, yarısı axırət üçün çırpinan bir
ürəklə yaşaya bilmərəm.

Atamın ən çox diqqət yetirdiyi şey ruhumuza axırət duyğusu aşılamaq idi...

Mən Allah yolunda gördüğüm bir iş üçün
əsla üzr istəmərəm.

Kimin üçün öldünüzsə, mükafatınızı ondan
gözləyin!

Gecənin ən qaranlıq olduğu an, şəfəqə ən
yaxın olan zamandır...

Arif Nihat ASYA

Qulun olaraq doğulmasaydım, özüm gəlib
fəxri qulun olardım, Allahım.

İşığın ardınca get! Köləgən arxanca istər
gəlsin, istər gəlməsin!

Aramızdakilardan biri körpü olmağa razılıq
verməsə, qiyamətəcən bu çayın qıraqındaca
gözləməli olacağıq.

Ölülərin cənəsini bağlayırlar ki, burda
gördüklərini orda danışmasınlar.

Almaz təkin ol ki, yandığın zaman nə yerdə
külün qalsın, nə də göydə tüstün.

Toplayanı, tərcümə və tərtib edəni: C.M.

Gülnar ÜMİD

ÜŞÜYÜRƏM...

Yoxluğun ürəyimə damır,
yoxluğununu toplamağa ürəyimi qoymuşam.
Buludların arxasında gizlənmə,
buludları arxanda gizlət!
Üşüyürəm...

Səhərimin qapısını zaman döyür,
Aynasından tənhalığım boylanır.
Açıq qapılar qorxulu olur, qapıları bağla,
gözlərini aç...
Üşüyürəm...

Piyada keçidləri gecədə gündüzün ayaq
izlərini günahlarından gizlədir,
Gecə günahlarını görməmək üçün səssiz
küçələri qucaqlayıram...
Üşüyürəm...

Yenə bu gecə küçənin işıqları ağlayır,
Yuxu getmir gözlərinə.
Ay başını yelləyir, üz döndərib gedir
üfűqün otağına.
Üşüyürəm...

Dəniz küləyin ayaqlarından yapışib sahilə
qaçıır,
amma heç zaman çatmır.
Mənsə hər gün ömrün tamaşasına baxıb
Üşüyürəm...

BİR YER GÖSTƏR GÖZLƏRİMİ ASMAĞA

Mən sevəndə xatırlamırdım səni,
İtirəndən yaddaşımdan çıxmırsan.
Darıxmaq da ürəyimi kiçildib,
Darıxanda ürəyimə siğmırsan.

Gecə ayın göy üzündə kölgəsi,
Günəş çıxar, izi itər hər səhər.
Bir yer göstər gözlərimi asmağa,
Özüm qurudaram hər gün birtəhər.

Bir az danışaram, dəniz dinləyər,
Bir az da danayar Xəzri, Gilavar.
Gecə təkliyinə çəkilər süfrəm,
Səndən söhbət açar çayla gilənar.

Onda bax çiynimin yükü yorulub,
Bir az dincəlməkçün dizimə çökər.
Baxar, dinləməyə kimsəsi yoxdur,
Ürək dərdlərini içinə tökər.

Bir ümid aparar özüylə məni,
Gəzdirər şəhəri səndən bixəbər.
Xəyal qayığında oturar gözüm,
Kirpiklər yuxumun avarın çəkər.

KÖÇ QƏLBİMƏ

Bəsdir kirayə qaldın,
Yır-yığış et, köç qəlbimə.
Hər yanağa çəkilən təbəssüm isti olmur!
Bir gün boyat yeyirsən,
bir gün də ac-yalavac
gözünü qucaqlayıb,
yuxunun küçəsində əl açıb dilənirsən...
Bir qurtum sevgi qalıb ömrümün

fincanında,
Adımı unutduğun dodağının çatına
saxlamışam onu da.
Ya gəl islat dodağı,
ya da yad qapıların səksəkəsində boğul...

DARIXIR, YENƏ DARIXIR...

Başın heç ciyinimdə darixmamışdı.
İndi köynəyimdə ilişib qalan
bircə o telindi baxır üzümə, lal-dinməz
darixir,
yenə darixir...

Qucağım qoxunu gizlədir səndən,
gündüzlər geyinir, gecə soyunur.
"Sən"imdə gizlicə piçildadığın
qulağım darixir,
yenə darixir...

Ovcuna sıxdığım yanaqlarımı
baxışın şəkildən güldürür indi.
Gözümü çağırır görüş yerinə,
xəyalım darixir,
yenə darixir...

Səni də, məni də ötürən qapı
Bizim arxamızca göz atır hər gün.
Hər gələn qapının tiqqıltısına
addımlar darixir,
yenə darixir...

GƏL

Ürəyində əvvəl kimlər vardısa,
Çıx dünənin körpüsünə ötür, gəl.
Dayanacam mən də yolun sağında,
Sən gələndə ürəyimi götür gəl.

Sevgi qürur sevməz, amma nankoram,
Sevincin gözünə qərib, həm xoram,
Büdrəməkdən yenə yaman qorxuram,
Yıxılanda kürəyimi götür gəl.

Yuxumu yastiğa gecə nəm sərdim,
Ürəyimdən duaları kəm dərdim,
Baxıb carpayıma dedi "sən" dərdim:
Üsüyəndə dur əynimi götür gəl.

GÖZLƏRİMİN DARAĞI...

Gözlərimin darağıyla açıram
Yollarının dolaşmış hörüyünü.
Sən düşmüsən yadıma, yelləyirəm
yuxum ilə gecənin yüürüyünü.

Dilim boğur səssizliyin boğazın,
Qalmır daha danışmağa həvəsi.
Darixanda nəfəsim də tükənir,
Vallah, olmur darixmağın nəfəsi.

Gözlərinlə öpdüyüüm pəncərəmi
Külək örtür, öpür yağışlar indi.
Ömürdən fəsillər töküldü bir-bir,
Nə məni, nə səni bağışlar indi.

YANAĞIM PAY VERİR SƏFİL GÜLÜŞDƏN

Ayrılığın səhəriydi bu səhər,
Görünmürdü göy üzündə bir dilək.
Ağacların yarpağına sığınıb
Üşüyürdü yağış altında külək.

Bir-biriylə piçildaşib küçələr,
Məni qinayırdı adam içində.
Eniqli yolların izinə düşdüm,
İndi doğmaların yadam içində.

Gözlərim gecənin qoynundan çıxb,
Səhərlərin dan yerini sökürdü.
Dabanlarım təngnəfəs, tələsik
Küçələrin yanağından öpürdü.

İndi dizlərini qatlayıb arzum,
Əlləriylə su götürür gözündən.
Dilimdən nəm çəkən ümidlərim də
Quruyub, asılmaz daha sözümdən.

İşığı göndərmə daha üstümə,
Ürküb qaranlığım qəfil gedisən.
Süfrəmə hər gələn qonağa indi
Yanağım pay verir səfil gülüşdən.

BULUT

Hər səhər göz qapaqlarımın arasından bir
pəncərə açılır yeni günə.
Ötən yollar zəncirləyir ayaqlarımı,
Qapıları bağlamışam keçmişin açarıyla.
Gələcək üçün yeni ünvanımızın bütün
tədarüklərini görmüşəm,
seçmişəm səni də, məni də...
Bircə qalib qapıdan "biz" içəri girə.
Qorxma!
Çətinlikdən keçmək üçün bağlamışam
qorxunun gözlərini
"Sən"ə de ki, məni də götürüb gəlsin...

Yaxın gəl!
Gözlərinə baxıb özümü atmaq istəyirəm
ürəyinə.
Nəfəsinlə gözlərimi bağla!
Ürəyində can vermək və ölmək
ən gözəl "əlvida"dır...

İngilisdilli nəsrədə realizm cərəyanının banilərindən sayılan və Çarłz Dikkens (1812-1870) təxəllüsüylə tanıdığımız görkəmli naşir, romançı və esseçinin əsl adı Çarłz Con Xaffem Dikkens olub.

Həyat gerçəklərini bütün canlılığıyla oxuculara təqdim edən bu yazarın əsərlərində biz sentimental, nağlıvari və Xorxe Luis Borxesin də doğru vurğuladığı kimi, hətta detektiv elementlərə də vaxtaşırı rast gəlirik.

Ç.Dikkensin dünya ədəbiyyatı xəzinəsinə daxil olan əsərləri sırasına "Pikvik klubu barədə qeydlər", "Oliver Twist", "Nikolas Niklbi", "Devid Kopperfield", "Soyuq ev", "İki şəhərin hekayəti", "Ortaq dostumuz", "Böyük ümidlər" və "Edvin Drudun sirri" romanları daxildir.

Aşağıdakı hekayəni isə o, "İl boyu" adlanan bir toplunun Milad bayramına həsr olunan buraxılışı üçün qələmə alıb. Oxucularda İsa peyğəmbərin dirilişinə inam hissini gücləndirməkdən ötrü tərtib olunan bu cür buraxılışlarda yer alan hekayələrdə ruhların, kabusların gözə görünməsi ilə bağlı məqamlara xüsusi yer verilir və belə yaşantılar daha artıq dərəcədə qabardılırdı.

Realist tərzdə məşhur əsərlərə imza atan Çarłz Dikkensin bu mövzuya müraciəti isə ilk baxışda çoxlarına qəribə görünə bilər, ancaq məsələ də elə ondadır ki, 1866-ci ildə qələmə aldığı bu əsəri yazmaq ideyasını yazara şəxsən özünün yaşıdagı faciəli bir hadisə verib. Hekayəni qələmə almazdan bir neçə ay önce yazıçı bir dəmiryol qəzasına düşür: sərnişini olduğu birinci vagon və lokomotiv keçdikdən saniyələr sonra onların arxada buraxdığı körpü çökür, relsdən çıxan sonrakı vagonlar boşluğa doğru uçur, xeyli sayıda insan xəsarət alır və ya dünyasını dəyişir. Baş verən bu qəza ilə bağlı sonradan tərtib olunan rəsmi sənədlərdə də başlıca səbəb kimi qatarların məlum hərəkət cədvəli ilə təmir-inşaat işlərinin uzlaşdırılmaması göstərilibmiş.

O vaxt mövcud olan qaydalara əsasən, təmir briqadasının tərkibinə daxil edilən işarətçi bədbəxt hadisə vaxtı cavabdehlik daşıdığı dəmiryol xəttinin həm müvafiq səmtində durmayıbmiş, həm də maşinistə gərəkli işarəti böyük ləngimə ilə veribmiş. Əgər işarətçi sözügedən siqnalı lazımı qaydalara uyğun şəkildə versəymış, bəlkə, onda ölen və yaralananların ümumi sayı xeyli azalarmış, ancaq o halda da dahi yazar Ç.Dikkensin həyatda qalma şansı sıfır bərabər olardı, çünki elədə birinci vagon mütləq körpündən aşağı, yəni boşluğa yuvarlanasıydı.

Faciədən sonra ekspertlər bildiribmişlər ki, əgər işarətçi heç bir siqnal verməsəydi, bəlkə də, məsələ tamamilə itkisiz sovuşardı: belə olan halda qatar körpünün təmir gedən qismini tam sürətlə ötbü keçər və maşinist əyləcdən yararlanmağa hər hansı gərək duymazdı. Məhz qatar təhlükəli zonanı geridə qoymuşdan sonra körpü... çökərdi.

Hekayə ilə tanış olarkən siz Dikkensin gəldiyi qənaətlə razılaşacaqsınız: qatarın işarət diliylə idarə olunması heç də həmişə normal məntiqin əsaslarına söykənmir...

Çarlx DİKKENS

İŞARƏTÇİ

mistik hekayə

– Ehey, aşağıdakı!

Onu səslədiyim vaxt işarətçi köşkünün qapısı öündə durmuşdu, əlində isə öz dəstəyinə sarılmış işarət bayraqcığı vardı. Mövcud yerin təbii şəraiti nəzərə alınarsa, bu səsin haradan gəldiyini o, maneəsiz anlamalıydı, ancaq nədənsə mənim dayandığım və başı üstə yüksələn sıldırıım qayanın təpəsinə tərəf baxmaq əvəzinə, gözlərini eks tərəfə, yəni dəmiryol xəttinə tərəf zillədi. Həm də bu hərəkəti necə qəribə tərzdə elədisə, bundakı gözlənilməzliyin məhz nədən ibarət olduğunu, hətta istəsəm də, indi sizə izah edə bilməyəcəyəm. Həqiqətən də, bu kişinin özünü bu cür qəribə aparması diqqətimi çəkmişdi, ancaq o da vardı ki, bu qışaboy adamin fiquru dərin çuxurun kölgəsində olduğundan uzaqdan güclə seçilirdi, mən isə ondan xeyli yüksəkdə dayandığımı görə qüruba enən günəşin al-qırmızı şüalarına bürünmüştüm və onu ayırd edə bilməkdən ötrü əlimi gözlərim öündə bir sıpərə çevirmişdim.

– Ehey, aşağıdakı!

Təkrar geri qanrlıb, dəmiryol xəttinə baxdıqdan sonra başını yuxarı qaldırdığı zaman o, düz başının üstündə dayandığımı, axır ki, gördü.

– Səninlə danışmaqdən ötrü buradan aşağı enə biləcəyim hansısa ciğir-filan varmı?

Adam heç bir cavab vermədən məni süzdüyü üçün sualımı təkrarlamaqla onun zəhləsini tökmək istəmədim. Məhz o əsnada havada və ayağım altdakı torpaqda güclə seziləcək bir titrəyiş yarandı. Sürətlə yaxınlaşan qatarın küləyinin məni aşağılara çəkib aparacağından ehtiyatlandığım üçün geri çəkildim. Keçib gedən qatarın püskürdüyü buxar ətrafimdakı havada aramla dağılandan sonra aşağı boylanarkən mən az əvvəl kişinin əlində tutaraq irəli uzatdığı o bayraqcığı artıq yiğdiğuna şahid oldum.

Bayaqkı suali təkrarladım. O hələ də diqqətlə məni süzməyində idi, qısa aradan sonra əlindəki sarılmış bayraqçıqla harasa yuxarı böyür tərəfi, yəni mənim dayandığım yerdən təxminən iki-üç metr aralıdakı bir yeri nişan verdi. Səslənərək onun verdiyi işarəti anladığımı bildirdim və həmin səmtdə irəlilədim. Diqqətlə ətrafıma baxınca təpənin yoxluşu yamacında açılan, ilanvari şəkildə

aşağılara enən bir ciğira sataşdı gözüm və elə onu da tutub getdim.

Bu damdar ciğir hədsiz dərinlərə enirdi və son dərəcə dik idi. Altında su mənbəyi olduğundan sildirim qayaların arasından keçən ciğırın səthi aşağılara endikcə daha islaq və çamurlu olmağa başladı. Bu səbəbdən enişim xeyli vaxt aldı, ona görə də işarətçinin bu ciğırı mənə nişan verərkən müşahidə etdiyim könülsüz davranışına və ya özünü buna məcbur eləməsinə heyrətlənməm üçün yol boyu yetərincə zamanım oldu.

Ziqzaqvari ciğirlərə aşağı enib, işarətçinin yanına gəldiyim zaman onun az əvvəl qatarın sürətlə keçdiyi relslərin arasında dayandığını gördüm; gərgin duruşundan mənim ora gəlib çıxmamı gözlədiyi sezilirdi. Sol əlini çənəsinə, sol dirsəyini isə köksünə sıxdığı sağ əlinin ovcuna söykəmişdi. Görkəmindən yağan çəkin-gənliyə diqqət yetirincə bir anlığa karıxbı qaldım. Sonra təkrar hərəkətə gəldim və biz ta dəmiryol xəttinə çatana qədər yeyin-yezin addımladım. Yaxınlaşanda onun solğun bəñizli, saqqallı, gur və qara qaşlı bir kişi olduğunu gördüm. İşini icra etdiyi bu nöqtə ağlaşılmaz dərəcədə kimsəsiz və gözdən iraq yer idi. Bir ovuc göy üzünün göründüyü bu dar məkan dörd tərəfdən əyri-üyru daşlarından su daman bir hasarla əhatələnmişdi: bir tərəfdən baxanda bu iri sığınacaq dolanbac bir uzantını xatırladırdı, digər, yəni nisbətən qısa tərəfdən baxınca isə göz gözü görməyəcək qədər qaranlıq və müdhiş tunelin qoynunda semaforun qırmızı və qorxunclığı gözə dəyirdi, tunelin iri, qaba daşlardan ibarət hörgüsü isə adama bezdirici və ürküdücü bir təəssürat bağışlayırdı. Həmin yuvarlaq dəlikdən çox cüzi miqdarda gün işığı süzülə bilirdi və torpağa necə mənhus bir ölüm qoxusu hopmuşdusa, ilik-lərimə işləyən, məni o dünyada imişəm kimi sarıb-sarmalayan, bu tərəfimdən girib, o tərəfimdən çıxan buz kimi külək də həmin qoxunu dağıtmakda aciz görünürdü.

İşarətçi yerində qımlıdanmağa macal tapmadan mən ona tamamilə yaxınlaşmaq

imkanı qazandım. Əvvəlki kimi, gözlərini məndən ayırmayan bu kişi bir addım geri çəkilməklə əlini qaldırdı.

– Bura son dərəcə kimsəsiz bir iş yeridir, – deyə sözə başladım, – və yuxarıdan boylanarkən buranı görmək istəyim daha da artdı. Çox yəqin, buralara nadir hallarda kimsə uğrayır və bu səbəbdən ümidvaram ki, onların gəlişi arzuolunmaz sayılmır?

Mənim timsalımda bu işarətçi, hər halda, bütün ömrünü dar sərhədlər içində keçirən, ən nəhayət, öz sərbəstliyinə qovuşunca bu cür əzəmətli qurğulara təzə-təzə maraq salan bir insan göründü qarşısında. Hə, ona dediklərimin qısa məğzi təxminən bunlardan ibarət idi, ancaq sözlərimin məhz belə anlaşıldığına da əmin deyildim, çünki zətən yerli-yersiz söhbətə girişməyə meyilli birisi sayılmaram, indiki həmsöhbətimin görkəmi isə məni bir az da karixdırmaqdır idi.

İşarətçi baxışlarını tunelin ağızına yaxın yerdə yanmış qırmızı işığa zilləyib, – nə isə çatmırkı kimi – şəkk ilə süzdükdən sonra yenidən üzünü mənə çevirdi.

– Semafora nəzarət də, mən biləni, işarətçinin vəzifələrinə daxildir, eləmi?

Alçaq səslə cavab verdi:

– Guya bunu bilmirsiniz ki?!

Həmsöhbətimin solğun üzünə, donuq baxışlarına diqqət yetirincə ağlıma qorxunc bir fikir gəldi: birdən bu qarşımıdakı bəni-adəm yox, bir kabus-zad olar ha! Onun şüurunun qüsurlu olub-olmamasıyla bağlı şübhələr də artıq içimi gəmirməyə başlamışdı.

Bu səfər mən geriyə doğru bir addım atdım. Ancaq bunu edərkən onun gözlərində məndən çəkindiyini bürüzə verən işaretini da sezdim. Odur ki, yersiz təlaşım harayasa buxarlanıb getdi.

Zorla gülümsəyərək dedim:

– Məni elə süzürsünüz ki, sanki sizə dəhşət hissi aşılıyıram.

İzaha kecdi:

– Sizi daha əvvəl, bəlkə, görmüşəm deyə, fikrə dalmışdım.

– Harada?

Az əvvəl baxdığı qırmızı işığı nişan verdi.
Soruşdum:
– Oradami?

Gözlərini məndən çəkmədən pəsdən dedi:

– Hə.
– Dostum, mənim orada nə işim varmış?!
Sizə səmimi etiraf edə bilərəm ki, oralarda əsla olmamışam. Hətta siz özünüz də bunu and içməklə təsdiqləyərsiniz.

İşarətçi razılaşdı:
– Hə, məncə də, təsdiqləyə bilərəm. Hə, hə, yəqin, bunu təsdiqləyərəm.

Sən demə, o, adı və onluq kəsirlərlə bağlı tənliklər həll edə bilirmiş, hətta cəbrə də girişibmiş, ancaq hesab fənniylə hələ məktəb illərindən bir elə arası yoxmuş. Görəsən, vəzifə borcu onun daima bu rütubətli çuxurda qalmasını tələb edirdi, yoxsa arası bu hündür divarların əhatəsindən qurtulmaqla günəş işığına da çıxırkı? Dedi ki, bu, zamandan və mövcud şərtlərdən asılıdır. Dəmiriyol xətti gah hədsiz yüklenir, gah da çox az, günün saatlarından asılı şəkildə bu şərt də dəyişir. Günəşli havalarda bu kölgəli çuxuru tərk eləməkdən ötrü o, bir fürsət axtarır: ancaq elektrik zəngiyilə hər an müraciət daxil olacağından ehtiyatlandığı və iş yerindən aralanınca qulaqlarını daha betər şəklədiyi üçün özünə bu cür dinclik haqqı verməsi mənim təxmin elədiyimdən daha az-az mümkün olur.

Sonra o, məni öz köşkünə dəvət elədi: masanın üstündə işlə bağlı qeydlər apardığı bir dəftər, diskli, siferblatlı və əqrəbli telegraf cihazı, bir də bayaq adını çəkdiyi o elektrik zəngi vardi. Xətrinə dəyməmək şərtiyə bildirdim ki, məncə, o, bu stansiya ilə müqayisədə daha yüksək bir mövqedə çalışmaq üçün babat təhsilə malikdir (könlünə dəymək niyyətindən uzaq olduğumu da bu yerdə təkrar vurğuladım). İşarətçi bununla razılaşaraq dedi:

– Hə, cəmiyyətin ən müxtəlif təbəqələrini təmsil edən insanlar arasında – hətta baxım evlərində və polis idarələrində, hətta son ümid yeri sayılan orduda olduğu kimi,

istənilən iri dəmir yolu şirkətində də – bənzər hallara rast gəlinir, yəni çarəsiz qalınca insan öz alın yazısıyla barışmalı olur.

Cavanlığında o, maraq saldığı natural fəlsəfə ilə bağlı mühazirələr dinləyibmiş, ancaq sonradan bundan soyuyub, sahib olduğu imkanları yetərinçə dəyərləndirməyib və indi yuvarlandığı bu həyatın dibindən bir daha qalxa bilməyib. Ancaq yenə də taleyindən şikayətlənmirdi. Çünkü nə əkmişdisə, onu da biçmişdi. Həyata sıfırdan başlamaq imkanı isə yox idi.

İndi burada sizə yiğcam şəkildə anlatdıqlarımı işarətçi mənə tələsmədən, bəlli bir ahənglə danışdı, o ara özünün vüqarlı, təmkinli görkəmini qorudu və sobadakı odunları o üz-bu üzə çevirdiyi üçün arası səhbətinə ara verdi. Mənə müraciət edərkən vaxtaşırı, xüsusən də gənclik illərini xatırlayanda, "ser" kəlməsindən yararlanırdı, bununla da özünün hazırlı mövqeyindən yuxarıllara əsla can atmadığını göstərməyə çalışırdı. Səhbət əsnasında iki-üç dəfə zəng gəldi və o, müraciətləri oxuyub gərəkli cavabları göndərdi. Bir kərə isə açıq qapının qarşısında dayanaraq həm keçən qatara bayraqcığını göstərdi, həm də maşinistlə üç-beş kəlmə səhbətləşdi. Öz vəzifəsini icra edərkən o, son dərəcə mükəmməl davranışındı, işinə hədsiz can yandırırdı, səhbət qəfil ara verir və işlə bağlı bütün fəaliyyəti bitməyənə qədər səhbəti davam etdirmirdi.

Uzun sözün qisası, bu insani mən eyni işlə məşğul olanlar arasında öz peşə borcuna yüksək etina ilə yanaşanlardan biri saymağa hazır idim, ancaq bir məqam da vardi: səhbət zamanı bu kişi iki kərə susub, rəngi-ruhu qaçaraq çalınmayan, susub duran zəngə nəzər salmış və (bayirdəki hava hədsiz rütubətli olduğu üçün) qapısı daim bağlı olan köşkdən çölə boylanaraq tunelin girişində yanan o qırmızı işığa tərəf baxmışdı. Hər iki dəfə ocağın yanına dönərkən onda hələ tanışlığımızdan öncə, yəni uzaqdan sezdiyim o karixmişliğin bənzərinə şahid olsam da, bunu heç yerə yoza bilmirdim.

Vidalaşmaqdan ötrü yerimdən qalxarkən dedim:

– Davranışlarınızla mənə öz taleyindən razı bir insan təessüratı bağışladınız.

(Nə gizlədim, bunu deməklə onu bir az da danışdırmaq məqsədi güdürdüm).

O, söhbətimizin lap əvvəlindəkinə bənzər alçaq bir səslə dedi:

– Hə, bir vaxtlar bu belə idi, ancaq indi, ser, elə deyiləm, yox, heç elə deyiləm.

İmkanı olsaydı, o, bu sözlərini geri götürərdi. Ancaq kəlmələr quş kimi ağızından çıxmışdı, mən də bu fürsəti əldən qaćırmadım.

– Axı niyə görə? Nə elə deyil ki?

– Bunu başa salmaq çətindir, ser. Həm də son dərəcə çətindir. Əgər təkrar mənə baş çəksəniz, onda bunu anlatmağa bir cəhd göstərərəm.

– Sizə baş çəkməyə, sözsüz ki, hazırlam. Ancaq nə vaxt – bunu siz deyin.

– Sabah səhər açılanda növbəm bitir, bir də sabah gecə saat 10-da növbəyə gələcəm, ser.

– Onda mən də saat on bir üçün bura gələrəm.

O təşəkkür elədi və məni ötürmək üçün bayırı çıxdı. Yarıçıçılıyla dedi:

– Siz o yuxariya qalxan dar ciğırı tapana qədər mən bu ağ işığı yandıracam, ser. Yolu tapdınızsa, məbadə mənə səslənəsiniz! Lap zirvəyə çıxanda da əsla məni səsləməyin!

Onun bu sözləri və davranışını canıma bir üşütmə salsa da, eləcə başımı tərpətməklə kifayətləndim.

– Elə də edərəm.

– Hətta sabah axşam vaxtı aşağı enərkən də məni səsləməyin! İzninizlə, ayrılmazdan əvvəl sizdən bir şey soruşum: bu gecə sizə “Ehey, aşağıdakı!” sözlərini dedirdən nə idi?

– Bir Allah bilir. Ağlıma ilk gələni demişdim, ya da nə isə elə bir şey...

– Yox, ser, bu elə bir şey deyil. Bunlar – məhz həmin sözlərdir. Mənə də yaxşı tanışdır bunlar.

– Tatalım, mən məhz o sözləri demişdim. Buna şübhə olammaz, çünkü aşağıda olduğunuzu görmüşdüm.

– Sırf bu səbəbdən belə demişdiniz?

– Bunun başqa nə səbəbi olacaq ki?!

– Bu sözlərin sizə fövqəltəbii bir qüvvə tərəfindən ötürüldüyünə dair bir şey hiss etmədinizmi?

– Yox.

Mənə: “Gecəniz xeyrə qalsın” deyən işarətçi semaforla əlləşməyə başladı. Mən isə ciğırı tapmaq ümidiylə dəmiriyol xətti boyu irəlilədim (həmin anlarda içimə na-xoş bir hiss çökmüşdü, sanki ardımcı bir qatar gəlirdi). Dağa dırmanlığı zirvədən enməkdən daha asan saydığımdan qaldığım otelə çatana qədər hər hansı çətinliklə qarşılaşmadım.

Vədimə əməl edərək, sonraki axşam mən o ilanvari ciğira qədəm qoyduğum zaman saatların on bir tamamı vurdugunu qulaqlarım uzaqdan aldı. İşarətçi isə dağın ətəyində durub mənim gəlişimi gözləyirdi. O ara semaforda bəyaz işıq yanındı.

Onunla görüşəndə dedim:

– Tapşırığınız kimi, bütün yol boyu susmuşam. Yəqin, indi artıq danışmaq olar?

– Əlbəttə, ser.

– Elə isə axşamınız xeyir olsun, bu da mənim əlim.

– Axşamınız xeyir, ser, bu da mənim əlim.

Əl görüşdükdən sonra yanaşı köşkə tərəf üz tutduq, içəri keçib qapını örtük və ocaq başında yerlərimizi rahatladıq.

Önə tərəf əyilən işarətçi az qala piçiltıyla dedi:

– Ser, belə qərara gəldim ki, öz təlaşlarımla bağlı sualı mənə təkrar-təkrar verməklə sizi yormayım. Dünən axşam mən sizə başqa birisi zənn eləmişdim. Buna görə də indi heç cür təskinlik tapa bilmirəm.

– Bu yanıldığınızı görədir?

– Yox, olduğunuzu zənn etdiyim adama görə.

– Kimdir axı o?

– Nə bilim.

– Bəyəm o, mənə oxşayır ki?

– Orasın bilmirəm. Çünkü üzünü heç görməmişəm. O, sol əliylə üzünü qapamışdı, sağ əlini isə var gücüylə havada yelləyirdi. Bax belə.

Naməlum adamın bunu necə etdiyini göstərdiyi vaxt mənə elə gəldi ki, bu hərəkət dərin təlaşın və gərgin bir xəbərdarlığın ifadəsiymiş: eynən “Allah xatırınə, yoldan çəkilin!” sayağı.

Sonra işarətçi öz hekayətinə başladı:

– Aylı gecələrdən birində, elə buradaca oturduğum vaxt mən çöldə bir haray eşitdim: “Ehey, aşağıdakı!” Yerimdən sıçrayıb başımı qapıdan bayıra uzadanda həmin o “kimsə”nin tunelin yanında, semaforun qırmızı işığında dayanaraq bayaq sizə göstərdiyim tərzdə əlini yellədiyini gördüm. Qışkırmadandan səsi batsa da, o susmaq bilmədən: “Yoldan çəkil! Yoldan çəkil!” – deyə bağırırdı. Sonra yenə də: “Ehey, aşağıdakı! Yoldan çəkil!” – deyirdi. Fənərimin qırmızı işığını yandırmaqla ona tərəf cumdum və bağırdım: “Nə olub ki orada? Nə baş verib? Axi harada?” O adam isə az qala tunelin zülmətinə qarışmaq üzrə idi. Ona yaxınlaşsam da, öz gözlərini qoluyla niyə qapadığını heç cür anlaya bilmirdim. Lap yanaşış əlini üzündən çəkmək istəyəndə o adam qeybə qarışdı.

Soruşdum:

– Tuneldəmi?

– Yox! Sonra mən tunelə girib başılovlu düz əlli yard (45,7 metr – A.Y.) qəcdim. Sonra ayaq saxlayıb fənəri başımın üstünə yönəltdim: divarlarda bölgü rəqəmləri və su sızan yerlər gördüm. Tunelin içində nəfəsim daraldığından əvvəlkindən də iti sürətlə oradan qaçıb çıxdım, fənərimin qırmızı işığında semaforun qırmızı işığına diqqət yetirdim, əvvəl dəmir nərdivanla üst meydançaya dırmandım, sonra aşağı enib öz köşkümə tərəf qaçdım. Xidmət sahəmin hər iki ucuna bu məzmunda teleqraf göndərdim: “Mən həyəcan siqnalı almışam. Yolda nə isə baş verib?” Hər iki məntəqədən cavab gəldi: “Hər şey yolundadır”.

Kürəyimdə dolaşan soyuq gizliyiə məhəl qoymadan mən işarətçini inandırmağa çalışdım ki, onun gözünə görünən o figur

bir görmə yanılığısının nəticəsiymiş; o da məlumdur ki, (görmə qabiliyyətini təmin edən həssas sinirlərin pozulması nəticəsində) bənzər hallüsinasiyalar görən bəzi pasiyentlər bunun bir xəstəlik olduğunu öz-özlərinə aşılıamağa məcburdurlar, hətta bunun məhz belə olduğu onların üzərində aparılan sınaqlar vasitəsilə də tam sübuta yetirilib.

Sözümü belə tamamladım:

– O ki qaldı qulağınızı dəyən o bağırtiya, mən sizə bu süni çuxurda ulayan, teleqraf tellərindən cürbəcür səslər çıxarmağa qadir dəli küləklərə qulaq kəsilməyi məsləhət görərdim.

İşarətçi bunun məhz belə ola biləcəyi fikriylə razılaşdı və biz birlikdə lal-dinməz oturduq; sanki bu yerlərdə əsən küləklərin teleqraf tellərini necə inlətdiyinə bu adam heç bələd deyildi – burada təkbaşına keçirdiyi ayzaklı qış gecələri boyu bəyəm o, bu viyültilərə azmə qulaq asmışdı?! Daha sonra əlavə elədi ki, mənə danışacaqları bununla da bitmir.

Üzrxahlıq etdiyim zaman o, anlayışla əlimə toxundu və təmkinlə sözünə davam elədi:

– Onu görəndən düz altı saat sonra bizim xətdə o mənhus dəmiryol qəzası baş verdi: azı on saatlıq aradan sonra qəzada ölenlər, yaralananlar tuneldən çıxıldılar və bunu tam o xəbərdarlıq edən adamın durduğu yerdən keçməklə etdirilər.

Canıma vicvicə düssə də, bunu bürüzə verməməyə çalışdım. Dedim ki, üst-üstə düşən bu təsadüflərin sarsıcı olduğunu vurğulamağa bir gərək qalmır, bənzər halların yaşanması da indiyədək görülmüş bir şeydir. Yeri gəlmışkən, bunu etiraf edərkən mən (həmsöhbətimin buna qarşı etirazını bir növ qabaqlamaq məqsədiylə) dedim ki, gündəlik həyatda sağlam düşüncə sahibləri bu cür təsadüfi uzaşmaları sən deyən də ciddiyə almırlar.

İşarətçi öz hekayətini tamamlamaqdan ötrü təkrar izn istədi.

Mənim də istəmədən sözünü kəsdiyim üçün ondan üzr istəməkdən başqa çarəm qalmadı.

Kişi təkrar əlimə toxundu, cuxura düşən gözləriylə ciyninin üstündən geriyə nəzər salmaqla dedi:

- O hadisənin üstündən dübbədüz bir il sovuşub. Aradan altı ay, bəlkə, daha çox ötdükdən sonra mən bu gözlənilməz sarsıntıdan qismən özümə gələ bildim. Bir gün səhər obaşdan qapının ağızında dayanmışdım... baxışlarım ötəri qırmızı semafora sataşınca həmin kabusun təkrar orada zühur etdiyini gördüm.

Gözlərini mənə dikən həmsöhbətim susdu.

- Yenə qışqırırdı?

- Yox. Susqun idi.

- Əlini necə, yelləyirdi?

- Yox. Semaforun dirəyinə tərəf əyilib üzünü əlləriylə qapamışdı. Bax belə.

Onun hərəkətlərinə diqqət yetirdim: bu, çarəsiz bir qüssənin ifadəsi idi. Məzarüstü abidələr üçün yonulan heykəllər, adətən, belə pozada təsvir edilirlər.

- Ona yanaşdınızmı?

- Köşkümə qayıdırıb həm fikirlərimi bir yerə cəmləmək, həm də bu nəhs ovqatdan qurtulmaq məqsədiylə stula çökdüm. Köşkdən çıxdığım vaxt hava artıq qaralmış, kabus isə qeybə qarışmışdı.

- Həmin gün necə, nəhs bir şey, hər hansı qəza-müsibət baş vermədi ki?

İşarət barmağıyla əlimi döyəcləyən işarətçi yenə çoxmənalı şəkildə başını da tərpətdi.

- Həmin gün o tuneldən çıxan qatarın pəncərələrində mən bir vurnuxmaya şahid oldum, kimlərinsə başı və əlləri havada oynayırırdı, kim isə nəyisə yelpikləyirdi. Qatarı dayandırsın deyə, maşinistə işarət verməyə güclə fürsət tapdım. O, əyləc kranını buruncu qatar havaya bir xeyli buxar püşkürdü, ancaq ətalət üzrə vaqonlar ən azı əlli yard məsafə qət elədikdən sonra dayana bildilər. Qatarın ardınca götürüldüm, həmin dəqiqlirdə dəhşət dolu çığırtı və hönkürtülər dəydi

qulağıma. Vaqonlardan birində gedən cavān və yaraşıqlı bir qız qəflətən canını tapşırıbmış: onun nəşini bu köşkə gətirib sizinlə mənim aramdakı döşəməyə qoydular.

Özümdən ixtiyarsız mən stulumla birgə özümü yana çəkdirim, sonra baxışlarımı döşəmədən ayrırb təkrar işarətçiye zillədim.

- Hə, hə, ser. Məhz o cür oldu. Bütün o hal-qəziyyə məhz indi sizə danışdığım şəkildə baş verdi. Deyəcək bir sözüm qalmamışdı: həm söz tapmirdim, həm də matim-qutum qurumuşdu.

İşarətçinin bu danışdıqlarını o ara bəyirdə əsən küləyin teleqraf tellərində çıxardığı şikayət dolu, fasıləsiz hönkürtü də müşayiət eləməkdə idi.

İşarətçi sözünün ardını gətirdi:

- Bax belə, ser, məni normal dəngədən çıxaran bu yaştılara indi siz özünüz bürüub bir dəyər biçin. Bir həftə əvvəl o kabus yenə buralara qayıtmışdı. Odur ki, onun gec-tez zühur edəcəyinə mən adım qədər əminəm.

- Yenə də semaforun böyründə?

- Və məhz qırmızı işıq yananda.

- Bəs özünü necə aparır o?

İşarətçi az əvvəl mənə göstərdiyi və "Allah xatirinə, yoldan çəkil!" mənasına gələn o pantomimanı daha çarəsiz, daha anlaşılan jestlərlə təkrarlayıb durdu.

- O andan bəri yuxum da, rahatlığım da ərşə çəkilib. Eyni kabus: "Ehey, aşağıdakı! Özünü qoru, qoru özünü!" deyə bağıraraq əzab dolu çarəsizliklə daim mənə səslənir. Dayanıb gah əl yelləyir, gah da zəngi çalır...

Bir məqam diqqətimi çəkdi:

- Bəs dünənki axşam, mən yanınızda ikən və siz qapiya çıxanda o heç həyəcan zəngini çalmışdı?

- Həm də iki kərə.

Tez dedim:

- Bax görürsünüz, sizi çasdırان öz xəyal gücünüzdür. O zəng mən burada ikən, gözlərimin qabağında çalınmış və qulaqlarım tutulmadığından mən istənilən halda onu eşitməliydim, halbuki o məqamda bəyirdə heç bir zəng-filan səslənməmişdi. Heç

sonra da bu baş vermedi: əlbəttə, həm təbii mənşəli, həm də stansiyadan sizə vurulan o zəng səslərini çıxmaq şərtiyələ.

İşarətçi başını buladı:

– Belə məsələlərdə, ser, mən əsla yanılmaram. Kabusun zəngi ilə xidməti zəngi yüz il qala, səhv salmaram. Kabusun zəngi tamamilə fərqli səslənir ey, qəribə bir titrəyişi var onun. Həm də axı mən iddia eləmədim ki, o zəngin titrəyişləri gözlə də alqılana bilər. Sizin o anlarda heç nə eşitməməyiniz tamamilə təbiidir. Ancaq mən o zəngi eşitmışdım.

– Yaxşı, bəs qapıdan boylananda necə, gözünüzə kabus-zad dəydimi?

– Hə, o, həmişəki yerində idi.

– Hər iki dəfə?

– Hər iki dəfə, – deyə işarətçi inamlı tədiqlədi.

– İndi sizinlə birlikdə qapıya çıxıb o səmtə baxmama necə, razısınız?

İçindəki tərəddüdü yenirmiş kimi dodağını gəmirən işarətçi yerindən qalxdı. Mən qapını açıb ayağımı ilk pilləyə qoyduğum zaman o hələ də qapı çərçivəsinin yanında dayanmışdı. Yanan qırmızı işıq bizə xəbər verirdi: "Yol bağlıdır". Tunelin girişi mənəhus bir şəkildə qaralırdı. Onun dar keçidi nəmli daşlardan hörülən hündür divarlarla əhatələnmişdi.

İşarətçinin üz-gözünü zənlə süzüb, dedim:

– Heç onu görürsünüz?

Onun sıfətində gərginlik və dərin diqqət ifadəsi dolaşırdı; yəqin ki, həmin səmtə göz qoyduğum zaman mənim də sir-sifətim eyni şəkli alıbmış.

– Yox, görmürəm. O indi orada deyil.

– Səzinlə razıyam.

Biz köşkə dönüb qapını arxadan bağladıq, sonra keçib əvvəlki yerlərimizdə əyləşdik. Əgər belə demək mümkünə, mən bu müsbət dönüşdən necə yararlana biləcəyimi ağlımda götür-qoy elədiyim vaxt işarətçi, əlamətdar heç nə yaşanmayıbmış kimi, yenə də özünün əvvəlki səs tonuyla söhbətə davam etməsiylə məni lap özümdən çıxartdı:

– Hə, ser, zənnimcə, siz artıq məsələnin əsl mahiyyətini anladınız: mənə rahatlıq verməyən məqam bu kabusun məhz nə istədiyidir.

Mən isə bildirdim ki, məsələnin mahiyyətini hələlik heç də tam anlamamışam.

Gözlərini yanana atəşə zilləyən və ara-sıra mənə tərəf baxan işarətçi fikirli halda sözünə davam elədi:

– Onun etdiyi xəbərdarlıq axı nə ilə bağlıdır? Növbəti təhlükə haradan gəlir və nədən ibarətdir? Dəmiryol xəttinin harasında, yəqin, bir xəta-bəla uyuyur. Hansısa qorxunc müsibət gözlənilir. İndiyədək yaşanan o hadisələrdən sonra indi, yəni üçüncü kərə, buna hər hansı şübhə yeri qalmır axı. Ancaq indilik bu, mənə amansız bir xülya kimi görünür. Bəs neyləyim mən? – Cibindən çıxardığı dəsmalla o, həyəcandan tərləyən alını sildi. – Gözlənilən naməlum təhlükə ilə bağlı qonşu stansiyaların birinə və ya eyni vaxtda hər ikisinə teleqraf çəkmək üçün əlimdə heç bir əsas da yoxdur. – Bu səfər işarətçi dəsmalla tərləyən ovcunu quruladı. – Bunun heç nəyə yararı olmaz, mənim isə sonradan başım ağrıyar. Havalandığımı düşünərlər. Deməli, mən xəbər göndərəcəm: "Yolda təhlükə var. Gərəkli tədbirləri görün". Soruşacaqlar: "Hansı təhlükə? Və harada?" Desəm: "Bilinmir. Amma, Tanrı xatırınə, yenə də ayıq-sayıq olun!", onda məni işdən qovacaqlar. Axı başqa neyləyim ki mən?!

Onun qatlaşlığı məşəqqətlərə göz qoymaq düzülməz idi. Öz dürüstlüyü, həssaslığı ucbatından bu zavallı insan görünməmiş iztirablara məruz qalırdı, başqalarının aqibətinə yazılan, ancaq məğzi də dəqiq bilinməyən qada-bəlalara necə sinə gərəcəyini adam biləmmirdi. Əlləriylə qara saçlarını geriyə itələyən işarətçi təlaşa gicgahlarını siğallamağa başladı:

– O kabus ilk dəfə qırmızı işıqda zühur elədiyi zaman qaçılmaz qəzanın harada baş verəcəyindən axı niyə məni agah eləməmişdi?! Əgər ondan hər nə cürsə qurtulmaq mümkün idisə, niyə bunun yolunu, üsulunu mənə bildirməmişdi?! İkinci dəfə

peyda olanda issə: "Bir qız oləcək. Onun yola çıxması məsləhət deyil" demək əvəzinə, niyə üzünü qapamaqla orada durubmuş?! Əgər indiyəcən iki kərə ard-arda zühur eləməklə tək məqsədi verdiyi nəhs müjdələrin doğru çıxacağını sübuta yetirmək idisə, barı bu səfər, özünün üçüncü gəlişində məhz nələrin gözlənildiyini bəri başdan mənə açıb desin də. Axi kiməm ey mən? Varlığını hətta Tanrıının da unutduğu bir stansiyanın işarətçisi! Axi niyə o, müsibətə bir əncam çəkəcək, sözü dinlənilən daha nüfuzlu bir şəxsin gözünə görünmür, görəsən?

Onun bu halına acıyaraq bildirdim ki, həm onun, həm də bütövlükdə cəmiyyətin hüzuru xətrinə edə biləcəyim yeganə iş - öz həmsöhbətimə təsəlli verməkdir. Bu səbəbdən də yaşadıqlarının gerçək, ya da sırlı mahiyyətini bir kənara qoyaraq ona belə bir fikir aşılıdım ki, xidmət sahəsində işləyən istənilən məmər ilk növbədə öz daxili tarazlığını qorumağıdır və əgər rastlaşlığı bu qorxunc olayı hər nə cürsə yozmaqda acizdir, onda onunla təskinlik tapmalıdır ki, öz vəzifə borcunu birə-bir yerinə yetirir.

Gözünə görünənlərin bir illüziya olduğunu sübuta yetirməkdə bir şeyə nail olmasam da, borc la bağlı dediklərim onun ağlına batdı. İşarətçi sakitləşdi, bütün diqqətini özünün gecə növbəsindəki vəzifələrinə yönəldti və saat üçdə mən onunla xudahafızlaşdım. Səhəri birgə açmağı təklif eləsəm də, heç bir vəchlə buna razı olmadı.

Cığırla üzüyuxarı qalxdığım zaman bir neçə dəfə, həm də təlaşla dönüb semaforun qırmızı işığına tərəf baxdım: düşünürdüm ki, əgər onunla qonşu olsaydım, elə özüm də, nə gizlədim, narahat yatardım. Ard-arda gerçəkləşən o iki bədbəxt hadisəni və cavan qızın ölümünü də heç cür unuda bilmirdim. Odur ki, bunu da etiraf etməyi özümə bir borc sayıram.

Məni ən çox rahatsız edən başqa sual idi: başqalarından fərqli olaraq agah olduğum bu məqamlarla bağlı bəs mən hansı tədbirləri görməliydim? Çünkü işarətçinin sağlam düşüncəyə, hədsiz caniya-

nanlığa, görünməmiş ayıq-sayıqlığa, işində dəqiqliyə sahib olduğunu mən öz gözlərimlə görmüşdüm, bəs onun bu cür anlaşılmazlıqla, ruhi gərginliklə dolu şəraitə hələ nə qədər davam gətirəcəyinə axı necə əmin olaydım?! Vəzifəcə yetərincə kiçik biri olsa da, onun daşıdığı məsuliyyət son dərəcə böyük idi, öz həyatını təhlükəyə atmaqla, şəxsən mən, onun öz vəzifəsini həmişəki kimi əsl fədakarlıqla icra edəcəyindən axı necə arın-axayı ola bilərdim?!

Bununla yanaşı, işarətçi yə söyləmədən, onunla məsləhətləşib ortaq bir qənaətə gəlmədən mənim bununla bağlı Dəmir Yolları Şirkətinin rəhbərliyinə müraciət eləməm istənilən halda bir xəyanət kimi dəyərləndirilərdi. Axırda belə qəraraya gəldim ki, (hər barədə tam məxfiliyi qorumaq şərtiyələ) məsləhət almaqdan ötrü buralarda təcrübəli sayılan bir həkimin qəbuluna getməyi işarətçi təklif eləyim. Özünün dediyinə görə, onun iş rejimi günaşırı təkrarlanırdı: hava işıqlanandan bir-iki saat sonra o, işdən çıxacaq, günəş qüruba endikdən sonra isə təkrar növbəyə girəcəkdi. Bu şərti əsas götürməklə, görüşəcəyimiz vaxtı da onunla dəqiqləşdirdik.

Xoş havada ruhum bir az dincəlsin deyə, həmin axşam evdən erkən çıxdım. Çöldəki cığırla sıldırıım qayanın yanına çıxdığım vaxt günəş hələ qürub etməmişdi. Düşündüm ki, hələ bir saat da buralarda gəzışım: yarım saat o başa, yarım saat da dönüşə vaxt sərf eləsəm, işarətçinin köşkünə yollanmaq vaxtim da gəlib çatacaq.

Ancaq gəzintidən önce mən sıldırıım qayanın kənarına yaxınlaşdım, işarətçini ilk dəfə gördüğüm gündəki kimi, qeyri-ixtiyari şəkildə aşağılara göz gəzdirdim. Qapıldığım dəhşətin ifadəsi üçün söz tapmaqda indi çətinlik çəkirəm: tunelin lap ağızında bir insan fiquru dayanmışdı - sol əliylə gözlərini qapayan bu kişi sağ əlini çılgınlıqla havada yelləyirdi.

Çaşqınlığım uzun sürmədi: bu, həqiqətən də, bir insan idи, bir qədər aralıda isə onun agah etməyə çalışdığı insanlar qaynaşındı.

Semaforun qırmızı ışığı yanmırıldı. Onun direyinin yaxınlığında isə (bu, məndən ötrü bir yenilik sayılmalıydı) taxta payalardan qurulan alçaq çadırın üstünə brezent çəkilmişdi.

İçimə necə mənhus bir təlaş doldusa, başlıovlu halda ilanvari cığırla üzüsağı qaçmağa başladım (sonradan işarətçini təkbaşına qoyub getdiyimə görə, onun davranışlarına göz qoymağı başqa birisinə həvalə etmədiyimə görə mən özümü suçlayacaqdım – çünkü əgər elə etsəydim, bəlkə də, o müsibəti qabaqlaya bilərdik).

Nəfəsimi dərib soruşdum:

- Nə baş verib burada?
- Üzü səhərə doğru işarətçi həlak olub, ser.
- Köşkdə oturan o növbətçi?
- Hə, ser.
- Mənim tanıdığım o adam?

Oradakı digər insanların yerinə də bayaqdan bəri suallarımı cavablandırıran kişi dedi:

– Əgər tanışı idinizsə, ser, onda cəsədini də tanıyarsınız, – deyə, o, matəm əlaməti olaraq papağını çıxartdı və brezentin bir ucunu qaldırdı. – Üz-gözünə heç bir xətər toxunmayıb.

Brezentin ətəyi aşağı salındığı vaxt mən orada yiğilanlara birbəbir eyni suali ünvanlamağa girişdim.

– Axı bu necə baş verib? Necə olub bu?
– Onu parovoz vurub, ser. Bütün İngiltərəni dolaşsanız, öz işində bu mərhum qədər mahir olan ikinci adam tapmazsınız. Ancaq nə səbəbdənsə o, yolun bu döngə qismində relsdən çıxməq və kənara çəkilmək istəməyib. Həm də hadisə günün günorta çığı baş verib. Semaforu yandıran işarətçi əlində də fənər tutubmuş. Parovoz tuneldən çıxdığı vaxt o, arxası qatara dayanıbmış, parovoz da onu vurub, xurd-xəşil edib. Qatarın maşinisti bu kişidir: hadisənin necə baş verdiyini az əvvəl bizə o nağıl elədi. Tom, hər şeyi bu centlmenə də anlatsana.

Əyninə qaba mahuddan tünd rəngli forma geyinmiş Tom tunelin girişindəki əvvəlki yerini tutaraq, izah elədi:

– Ser, deməli, mən tunelin əyimli qismini keçincə o biri ucda, müşahidə borusuyla baxarmış kimi, işarətçini sezdim. Sürəti azaltmağa artıq macal yox idi, mərhumu isə hamı hədsiz ehtiyatlı biri kimi tanıyordu. O eşitmədi deyə, mən fit səsini kəsdim, artıq ona hədsiz yaxınlaşdığını üçün var səsimlə bağırmağa başladım.

– Bağırarkən siz ona nə deyirdiniz ki?

– Ehey, aşağıdakı! Yoldan çıx! Yoldan çəkil! Allah xatirinə, yoldan çəkil!

Bu sözləri eşidincə mən diksindim.

– Ser, heç inanmazsınız, necə dərin dəhşətə qapılmışdım. Ara vermədən bağırıb durdum. Nə baş verdiyini görməyim deyə, bir əlimlə də gözlərimi qapamışdım, digər əlimi isə var gücümüzə havada yelləyirdim – amma nə faydası?!

Bu və ya digər məqamı dəqiqləşdirməkdən ötrü öz hekayətimə mən artıq heç nə artırmaq istəmirəm. Sonda qəribə təsadüf ucbatından baş verən bir xüsusa diqqətinizi çəkəcəyəm: zavallı işarətçinin xilası üçün maşinistin bağırdığı sözlər təkcə o mərhumu daima izləyən sözlər deyilmiş, onların sırasına işarətçinin məhz kabusun jestlərini yamsılayarkən mənim ağılıma gələn və sərf mənə məlum olan o sözlər də daxil imiş.

Dilimizə çevirdi:
Azad YAŞAR

Qulu AĞSƏS

CƏBRAYILOĞLU ETİBAR

Apostrofun ahil, Cəbrayıloğlunun sütül vaxtlarıydı.

Biz o illərdə tanış olduq. Gündüz çörəkpulu qazanıb, gecə mağazadakı basabasda çörək ala bilmədiyimiz illər...

Eynəkli adamlara tez qanım qaynayır, asan dil tapdıq haqq üçünə o üzdən, amma ad-familiyasının - özü kimi - uzunluğu ürəyimi üzdü. Xoşbəxtlikdən yazanda mətləbi çürütmüür, bir az da tez götürür ocağın üstündən yazını...

Ariflər dərdini təbəssümüylə örtər - Şəms Təbrizi belə anladır. Onun örtüyü çəkildiyi köşədi.

Yazdığı yox ha, çəkildiyi köşə!

O "nə" sualına cavab verən hər şeyə qıraqdan baxır:

paltarlara,
maşınlara,

evlərə,
adlara...

Amma canlılara yox. İt onun üçün "nə" sualına deyil, "kim" sualına cavab verir.

- Kim?

- ...

Qoy zəng edib itinin adını özündən soruşum. Açmir. Hardasa yas yerindədi, yəqin. Adam bircə səhər evdə tikə dadır. Günorta Təzəpirdə, axşam toy - ad günü - təqdimat - nəgəldidə...

Pandemiya vaxtı ancaq it saxlayanları çölə buraxırdılar. Onun da dedim axı - bir iti var, biz evdən çıxmayanda o küçüyü də böyrünə salıb...

Zəng elədi:

- Salam, xeyir ola, indi gördüm zəngini.
- İtinin adını soruşacaqdım.
- Müsahibə istəyirlər ondan? Ceysi! De, adın düz yazuşınlar: Cey-si!

...həyətdə var-gəl eləyirdi. Biz də balkondan baxıb ona, ondan da çox Ceysiyyə (görən, düz yazdım itin adını?) həsəd aparırdıq. O, çox hündürdü, it çox alçaq. Ya özü gödəlməlididi, ya da Ceysi (deyəsən, düz yazdım itin adını!) uzanmalıdı. Bu düşüncəylə ondan heyfimizi alırıdıq. Harda? Əlbəttə ki, balkonda...

Cəbrayıloğlu qələmi iti olanlardandı. Onun satirasına qılincının dalı-qabağı kəsənlər tuş gəlir. Elə ki qılıncları pas tutdu, Etibar onlara dəyib-dolaşır. O hələ bir yol vəzifədən çıxanın dalınca qələm çalmayıb!

Yaziya elə burdaca nöqtə qoymaq olardı. Olmur.

Çünki bir də var qələmi itin olanlar... Onlara indi söyükləri eks - məmurdan bir vaxt zəng gələndə yeddi gün döşəklərini gün qurutmurdu...

İlqar Musayeviçin cari zarafatıvardı 2003-cü ildə. Deyirdi, apostrof ləğv olunandan bir çox yoldaşların adları yüngülləşib sanki. Etibar elə deyil. O vaxt da, indi də oxuduğum ağır imzalardandı. Bunu 55 yaşında da deməyib, nə vaxt deyəsiyəm?..

7 dekabr 2022-ci il

Tural ATƏŞ

SƏRHƏD UZAQDAYDI...

*İnsanın özünə təsəlli verməsi qədər
acinacaqlı bir səhna yoxdur...*

Sərhəd uzaqdaydı...

Yaralı bir ayaq, hiss etmədiyin əl, boyunda can verməkdə olan adam... "Çata bilməyəcəksən..." deyən məntiqimi dirləyə bilməzdim, məni irəli dartan tək şey ümidi idı... Başımı qaldırıb "yaxınlaşdıqmı" deyə baxsam da, fərq yox idi. Sanki yerimdə sayırdım. Mən getdikcə sərhədi əvəz edən sıra dağlar uzaqlaşırdı.

İyirmi dəqiqə olardı ki, fasiləsiz addimlayırdım. Geriyə dönüb baxmaq zamanım belə yox idi. Hər an arxadan açılan atəş səsi, ardınca köksümü dəlib keçən istilik, üz üstə yerə yixilmaq, isti qan... Belə bir şey olacağını düşünür, bütün gücümlə irəli dartinirdim. Buradan mümkün qədər uzaqlaşmalı idim.

Leytenant boynumda arada nəsə deyir, tərpənməyə çalışırı. Ayağımın altında xırçıl-dayan qar, təngnəfəsliyin gətirdiyi xişltı onun zəif piçiltisini eşitməyə imkan vermir. Nə danışdığını başa düşmür, "hardayıq?", "çatmadıqmı?" soruşduğunu düşünürdüm. Yalandan ümid vermirdim, sadəcə, "hələ var", "möhkəm ol!" deyib davam edirdim.

Qar bəzi yerlərdə dizimi keçirdi. Hər yan ağappaq idi. Arada qarın altından boylanıb qaralan qayalar, başındakı aq yükden xilas olmuş ağaclar bu sonsuz ağılığın sərhədsiz olmadığını deyirdi. Relyefin kələ-kötürünü itirən bu ucsuz-bucaqsız hamarlığı arabir rastlaştığım heyvan ləpirləri pozurdu. Ətraf qorxunc dərəcədə səssiz idi. Bu sükütu, sadəcə, bir az aralıdan axan, üzü donmuş çayın zəif şırıltısı qismən pozurdu. Soyuq idi, çox soyuq...

Boynumda yaralı bir adam, zorla yeri-yirdim... Arada o qımdanıb dikəlməyə çalışanda tarazlığım pozulur, hərəkətsiz qalmağını xahiş edirdim. Bəzən səssiz qalırı, "yəqin, huşunu itirib" düşünürdüm, öldüyüni fikirləsmək istəmirdim. Onu torpağa vermək haqsızlıq olar. Leytenant elə-belə adam deyil...

Qarın içi ilə çox gedə bilməyəcəyimin fər-qində idim, sürətimi azaldırı. Dərə ilə axan çaya doğru irəlilədim. Açıqlıqda hərəkət etmək peşəkarlığa zidd olsa da, başqa yolum yox idi. Buzun üstündə daha sürətlə gedirdim. Arada suyun daşlara çırpıldığı yerlərdə buz olmurdu, yenidən qara bata-bata getməyə məcbur olurdum... Taqətim tükənirdi. Lakin dayanmaq olmazdı, buralardan mümkün qədər aralanmalı idim. Bir azdan hava da qaralacaqdı. Canavarların, çaqqalların qan iyinə gələcəyi bəlli idi...

Hazırlıqsız yaxalanmışdım. Yoxsa bizə heç nə edə bilməzdilər. Bir hərbi hissəni belə qıracaq qədər peşəkar taqım idik. Leytenant da bizimlə idisə, vəssalam... O, elə-belə adam deyildi. İndiyə qədər tanıdığım kəşfiyyatçılar içində o qədər cəsarətli, taktikalı, sərrast

birini görmemişdim. Taqımda hamidan cüssəsiz olsa da, həmişə bizzən bir addım öndə olurdu.

Hazırlıqsız yaxalanmışdım... Bizim işdə təsadüf deyilən bir şey yoxdur, gəldiyimizdən öncədən xəbər tutmuşdular... Əməliyyati yerinə yetirə bilməmişdik... Güman ki, taqımdan yalnız ikimiz həyatda qalmışdım. Onlardan da kiminsə sağ qaldığına inanmırıam, yoxsa çoxdan arxamızca gələrdilər. Amma bu, mənim şansımı artırmırıdı. Ən qısa vaxta hadisə yerinə gələn dəstək izlərimizi aşkarlayacaqdı. Qarın örtmədiyi bir parça ərazi də yox idi ki, izimizi itirək... Şaxta iliyimə işləyirdi. Soyuq havanın yeganə avantajı oksigen bolluğu idi. Yoxsa ciyinimdə snayper, boynumda leytenant, heç iki kilometr gedə bilməzdim...

Sərhəd uzaqdaydı...

Başqa yolum yox idi. Dayana bilməzdim. Aldığımız təlimlər sayəsində ayaqda durabilirdim. Normal bir adam bu şəraitdə çoxdan yerə yixilib donub ölməyini gözləyərdi. Bizə ölmək belə qadağan idi. Hər şəraitdə sağ qalmaq öhdəliyimiz idi...

Birdən-birə həngamənin içərinə düşmüşdük. Özümüzü toplayana qədər bizdən iki adam vurulmuşdu. Leytenant necə vuruldu, anlamırıam. O, ruh kimi bir adam idi. Qumbaralar olmasa, bizə heç nə edə bilməzdilər. Leytenantə silah ver, dünyani qırıb qurtarsın. Adam silahla bütünləşirdi sanki. O həngamənin içində gözünü belə qırpmırıdı. Qorxu hissi ona yad idi, savaş başlayanda o sakit, daim gülümsəyən, mədəni adamın içindən elə bil bir canavar çıxırdı...

Letenantın həyatda qalacağına ümidiyi itirmişdim artıq... Ailəsinə ölümünün necə deyiləcəyini düşünürdüm. "Oğlunuz bir qəhrəman idi..." Bu onlar üçün nəsə ifadə edəcəkdimi? Atasının, anasının, bacısının necə haray çəkib ağladığı gözümün önündə gələndə bədənimdən gizilti keçdi. Ən dəhşətlisi isə, atası gəlib məndən "oğlum necə öldü?", "son nəfəsində səninlə idi, nə dedi?" desə, nə cavab verəcəkdir?... Ağlımdan

keçənlərdən dəhşətə gəldim. Əllərim boş olsa, başıma bir yumruq atardım! "Düşünmə, davam et, enerjini başına deyil, ayaqlarına sərf et!"

Qulaqlarım hələ də güyündəyirdi. Bu qarşılaşma onlar üçün də ağır olmuşdu. Hər tərəf cəsədlərlə dolmuş, qar tala-tala qırmızıya boyanmışdı. Yaraladıqlarım bir yana, dörd adəm tək mən öldürmüştüm. Leytenantın məndən ən azı iki-üç dəfə çox adam vurduguna əmin idim. Qumbaralar... Zibilə qalsın qumbaraları. Çox xain, mənasız seydirlər...

Görəsən, öldürdüklərimiz hara gedəcək? Cənnətəmi, cəhənnəməmi? Biz ölsək, hara gedəcəyik? Onlarla eyni yerə? Lap deyək ki, hamımız cənnətə getdik, orada qarşılaşdıq? Cənnətdə də atışacaq? Tanrı buna nə deyəcək? Yəqin, yetərli bir izahı olacaq. Ağlımdan keçənlərə bax! Bunlar mənim işim deyil, molla deyiləm. Dayanmamaliyam... Boynumu zorla dikəldib irəli boyanıram.

Sərhəd uzaqdaydı...

Atəş səsləri kəsiləndən sonra özümü topladım. Leytenant yanında qırılırdı. Qanım süzülə-süzülə onu zorla sürüyüb bir az hadisə yerindən uzaqlaşdırırdım. İkimizi də qan aparırdı. Sol əlim parçalanmışdı, barmağımın biri üzülüb sallanırdı. Barmaqsız əlcəyimi belə çıxarmadım. Qış geyiminin üzərindən geydiyim nazik, ağ kamuflajı bir zümlə cırıb, barmağımı yerinə qoyub əlcəkqarışiq sarıdım. Sonra baldırımı da... Leytenantın gicgahının qanı dayanmırıdı. İlk onu sarıdım. Sol tərəfini deşib keçən güllə yarasını sarımağın bir mənası yox idi, daxili qanaxma olacaqdı. Amma birtəhər sarğı qoyub onu boynuma aldım. Ağrı belə hiss etmirdim. Yaralarımdan çox şalvarın üzərindən baldırıma qoyduğum sarğı məni narahat edirdi, hər addım atdıqca dartılır, sanki nəyəsə ilişmişəm kimi ayağımı çəkişdirirdi.

Leytenantın gicgahından boynuma damcılayan qanın istiliyini daha hiss etmirdim. Ya qan dayanmışdı, ya da saxtadan elə sarğıdaca donurdu... Artıq qımlıdanmırıdı. Ölmüşdü?

Bir anlıq bu ucsuz-bucaqsız dərələrdə yalnız və yaralı olmağın vahiməsi çökdü canıma. Sürətimi artırmağa çalışsam da, olmurdu. Olmurdu... Bayaqdan boynumda daşıdığım Leytenantı tutduğu üçün hərəkətsiz qalan əllərim keyimişdi. Yavaşça qollarımı yanına salıb silkələdim. Bir az keyi açılsın. Belimi bir az irəli əyib leytenantı tutmadan əllərimi oynada-oynada yeriyirdim. Heç on addım getməmişdim ki, sürüşüb tappilti ilə boynumdan yerə düşdü. Yüngülləşdim. Dərindən bir nəfəs alıb başının üstündə yerə çökdüm. Qımlıdanmırıdı. Çox zəif nəfəs alırdı. Əlimi üzünə qoydum, az qala buzlamışdı... Çağırdım... Cavab yox idi.

Hava toranlaşırıdı. Səma aydın olsa da, günəşgörünsədə, elə bilalovşəkli idi; görüntü var, istilik yox... Onu boynuma qaldırmağa çalışdım... Mümkün olmayıacağını anlayıb yenidən dizlərim üstə çökdüm... Sanki yerdən qaldırı bilmədiyim üçün sevinmişdim. Bu fikirdən səksəndim, bədənimə, ruhuma yad bir düşüncə idi... "Daşımamaq üçün bəhanə axtarırsan, eclarf?!"

Onu apara bilməyəcəyimi anlayırdım... Artıq mənası da yox idi. Leytenant ölürdü... Yaşam instinkti onu qoyub getməyi hökm edir, məntiqim, iradəm buna tabe olurdu... Başqa yolum yox idi... Ətrafa boylandım. Onu gizləmək üçün yer axtardım. Sürüybükəkdəki kolun dibinə gətirdim. Bura qoyub getməyi düşünürdüm. Bir anlıq onu canlı-canlı parçalayan canavarlar gəldi gözümün qabağına. Vicdanım sizlədi. Mühəribəyə lənət oxudum. Hönkürmək istədim... Ağlamağı unutmuşdum. Bu necə bir peşədir, İlahi, insani duyğuları belə zamanla unudursan... Hər öldürdüyüñ adamlı bir az ölürsən...

Gücmü topladım. Qaldırıb kolun başına qoymaq istəyirdim. Heç olmasa insan kimi... "Ölsün" deməyə dilim gəlmədi. Ona elə dərin bir saygım var idi ki. Gözünü qırpmadan hamımız üçün ölümə gedərdi... Əlində-ovcunda nə olsa, bizimlə paylaşırdı. Bəzən mənə elə gəlirdi ki, ona "ömründən iki il mənə ver" desəm, adəti üzrə, səssiz-səssiz gülümsünüb "yaxşı" deyərdi. Heç vaxt

anlamırdım: peşəsi adam öldürmək olan birində bu qədər böyük ürək necə ola bilər?

Əllərim tutmurdu daha. Taqətim yox idi. Onun hərəkətsiz, ariq bədənini kolun başına qaldırıa bilmədim... Yenə zülüm-züllüm ağlamaq istədim. Çarəsizlik ölümdən dəhşətli imiş... Kaş ki möcüzə baş verəydi... Bizim işdə möcüzələr yox idi, möcüzəyə inanmaq da. Bizim işdə möcüzə özünsən, dəstək özünsən.

Onu kolun dibinə uzatdım. "Barı bir şey olardı, üstünü örtərdim... Görəsən, yerimdə olsayıdı, məni qoyub gedərdimi? Getməzdi! Bəlkə də, yanımda dayanıb, elə özünü də mənimlə ölümə tərk edərdi.

Kaş ki leytenant həkim olardı... Bir cərrah. Pasiyentləri üçün əlindən gələni edərdi. Təmənnasız. Kaş ki o, öldürməyi deyil, yaşıatmayı özünə peşə seçərdi, hamidan uzaqda, bir dərədə, kolun dibində təkcə ölməzdi...

Son sözlərini demədən getməyi də ağır gəlirdi. Yanında eləcə dayanmışdım. Üzünə baxmağa ürəyim gəlmirdi. Ölüb-ölmədiyini belə yoxlamağa cəsarətim çatmirdi. Gözünü qırpmadan insanları qıran, nə qədər cəsəd görən biri qarşısında hərəkətsiz duran adamin üzünə baxa bilmirdi... Qalmağın mənası yox idi. Getməli idim. "Bağışla, qardaş, bağışla" deyib yalvardım. Dikəldim. Həm bir az dincəlmışdım, həm də dik gedə bilirdim. Daha sürətlə addımlayırdım, daha ümidi... Qorxa-qorxa baxışlarımı üfüqə dolandırdım.

Sərhəd uzaqdaydı...

Qaçmağa çalışsam da, alınmır. Üstəlik, buzun üstündə sürətli gedəndə daha çox sürüşürəm. Susuzluq da bir yandan. Bu soyuqda nə susuzluqdur gəlib, anlamıram. Dodaqlarım quruyub. Dilimi çıxarıb islatmaq belə istəmirəm. Ağzım donur. Dodaqlarımı kip sıxmışam... Özümə "dayanmaq olmaz" deyə, təlqin edirəm. Leytenantsız daha çox yol qət etsəm də, itirdiyim qan, yorğunluq, gərginlik nəfəsimi kəsir. Snayper də bir yandan ciynimi salır. Başqa vaxt əlimdə

diş çöpü kimi sərbəst oynatdığını sevimli silahım belə yükə dönüb...

Silahların içində ən sevdiyim elə snayperdir. İncə, füsunkar, qəmzəli... Onu sevirəm. Bir-birimizə bağlanmışıq. Onun nazi ilə oynamamaq mənə zövq verir. Tətiyini belə həmişə yumşaq sıxmışam. Bir ad da vermişəm - "Mjolnir!"

Yunan mifologiyasında tufan tanrısı Torun çəkicinin adı olub. Ordan götürmüştüm. Mənası "dağıdıcı", "ildirim" deməkdir. Onu Tora sirli-sehrli sənətkarlığı ilə məşhur olan ustalar - mağaralarda yaşayan cırdanlar düzəlmışdı. Torun çəkici sahibinə bağlı idi, hara atsa da, düşməni öldürdükdən sonra yenidən Tora qayıdırı. Həm də Mjolnir yalnız öldürücü silah deyildi, o, həyat da verə bilirdi. İkili xüsusiyyətinə görə o çəkicə heyran olmuşdum. "Kaş elə bir silahım olardı" deyə arzulayırdım uşaq vaxtlarında. Mənim snayperim də mənə bağlı idi. Üstəlik, təkcə məhvədici silah deyildi, düşmənlərə ölüm, dostlarına isə həyat idi. O qədər adamı qoruyub ki mənim Mjolnirim...

Məncə, silahların içində qadına bənzəyən bircə snayperdir. İşini uzaqdan, hay-küysüz görür. Sakitcə dayanıb lazım olan anda ortaya çıxmışı yaxşı bacarıır. Zərif, lakin güclü, qadınlar kimi həssas.

Mjolniri düşmən torpağına atıb getmək ağır gəlirdi. Xainlik idi. Amma təsəllim var idi yenə; mənsiz bir heçdir, özümü xilas etməliyəm... Onu çayın kənarında iri daşın altına soxdum. Silahsız özümü çılpaq hiss edirdim. Bir-iki addım getməmiş yazda sel gələndə qumun altında qalacağını düşündüm. Qayıdırıb daşın altından çıxdırm. Çaydan bir az aralıda kolun içində soxdum. "Mütləq, geri gələcəyəm, Mjolnir, gələcəyəm" - dedim... Deyəsən, bu təsəllini ondan çox özümə edirdim, qurtulacağıma dair bir ümid verirdim özümə... İnsanın özünə təsəlli verməsi qədər acınacaqlı bir səhnə yoxdur...

Çayın bitdiyi yerə çatmışam. Yolun ən çətini burdan sonra başlayır. Sərhədə qədər dağa dırmanmaq... Oradan sonra necə olacağını da bilmirəm. Ancaq ümidiyəm...

Yamaca dırmanmağa başlayıram. Buz parçasına dönən ayaqlarım bədənimi saxlaya bilmir. Addımlarımın arası 20-25 santimetir ancaq olar. Özümə hökm etməyə çalışıram. Bu addımlarla sərhədə çatmağım mümkün deyildi ki. Dırmanmağa davam edirəm. Dərədən uzaqlaşdıqca küləyin gücünü də hiss edirəm. Qarısovurub üzümə çırpır. Kirpiklərimdən, qaşlımdan qirov sallanır. Önümü görmək çətinləşir... Ayaqlarım sözümüzə baxmir. Büdrəyirəm. Əllərimi havaya atsam da, dayana bilmirəm. Donmuş barmaqlarım kol-kosdan tutub məni saxlaya bilmir. Dərəyə yuvarlanıram. Gözlərim yumulu, donmuş əllərimi sağa-sola atıram... Tappilti ilə dərəyə düşürəm... Dağın, qarın, küləyin, müharibənin var-yoxunu söyürəm yana-yana. Yixildiği üçün torpağa qəzəblənib ağlayan uşaq kimi hiss edirəm özümü. Hər şeyi güllələmək istəyirəm. Boğazımdan içəri dolan qarı keyimiş əllərimlə təmizləmək olmur. Az-az əriyib bədənimə axır...

Zorla dırmandığım 20-30 metr məsafə mənə ekvator qədər uzun görünür. Köpək kimi əllərim yerdə, dizlərim üstə başımı aşağı sallayıb, dayanıb dincəlirəm. "Yaxşı ki, suya düşmədim. Bu şaxta ilə elə burdaca donardım..."

Dizlərim üstə dayanmışam. Sakitləşmişəm bir az. Hər şey elə qəribə gəlir ki... Nədir insanların dərdi? Nəyin davasıdır axı? Niyə sülh içində yaşaya bilmirik? Ağızdolusu "müharibə", "müharibə" deyənlər, görəsən, heç savaş görüblərmi? Sevdiyin insanların gözünü önündə parça-parça olmasını, qiymətli adamları ölümə tərk etməyin dəhşətini dərk edirlərmi? Mərminin bədənni dəlib keçməsini, sümüklərinin parçalamasının necə hiss etdirdiyini bilirlərmi? Ya da bədəninə bitişik olmalı olan ayağının səndən üç metr aralıda necə göründüyü, "bu, mənim ayağımdır mı?" deyə dəhşətlə özünü yoxlamağını anlayırlarmı? Məncə, müharibəyə can atan adamların çoxu şüuraltı olaraq hesab vermədən, həbs olunmadan adam öldürmək arzusunda olanlardır. Adam öldürmək asandır, əsas

məsələ bununla yaşaya bilməkdir. İnsanlar dəhsətli canlılardır...

Sərhəd uzaqdaydı...

Məsafə azalsa da, yolum çətinləşmişdi. Hava qaralırdı. Çovuyan qardan ətrafi görə bilmirdim. Artıq yerimək mümkün deyildi. İməkləyə-iməkləyə dirmanırdım. İndi daha diqqətli idim, bir səhvlə dərəyə yumbalanacağımı öyrənmişdim. Bəzən qarın xırçlıtısını eşidəndə diksinirdim. Bura qədər canavarların arxamca gəlməməsi şansım idi... Şans?! Dediym söz gülməyim gəldi. Bu gün şans sərhəddən daha uzaqda idi... Tapançamı yoxladım. Üzərimdə idi... Canavarlar gəlsə... Axmaqlayıram. Donan barmaqlarım tətiyi sıxa bilməz. Canavarlar gəlsə, bədənimi necə parçaladıqlarına, ətimi didikləyib acgözlüklə udmaqlarına şahid olmaqdan başqa yolum olmayacaqdı... Üstəlik, burada atəş açmaq diri-diri gömülmək demək idi. Silahın gurultusundan o dəqiqə qar uçqunu başlayardı. Bu nəhəng kütlənin altında diri-diri gömülərdim. Canavarlar yaxşı idi. Açıq səmaya baxaraq ölmək diri-diri gömülümkədən daha ləyaqətli, daha asan ölümdür...

Ümidim də donur, deyəsən... Acınacaqlıdır, az öncə leytenantın öldüyüni ailəsinə necə deməyi düşünmüştüm. İndi öz ölümüm... Təntənəli bir dəfn mərasimi, bütün qohumlar, yaxınlar doluxsunub... Evinizdəki ah-nalə ətrafa yayılır... Hami dalimca ağızdolusu danışır, uşaqlıqda necə qanacaqlı, ürkəkli olduğumu deyir. Qisası, adamın ölümə tamahı düşür. Amma anam... İnanmiram məndən sonra yaşaya bilə. "Hərbçi gedirəm" deyəndə əlini dizinə çırpıb bircə dəfə "eləmə, qurbanın olum..." demişdi. Dirəşməmişdi. Bilirdi ki, dedimsə, edəcəyəm. Dikbaş, saymazvana olmuşam. Kaş ki olmazdım...

Görəsən, bir mühəndis, ya da şöhrətli idmançı olsam, ölümüm necə olardı? Hərbçi olmasaydım, insanlara daha faydalı nə ola bilərdim? Uşaqlarımıla, qadınımla bir evdə yaşılanmaq, qışda qonşularla, dostlarla yiğisib domino oynamamaq...

Sürünürəm. Heyrətə gəlirəm, bu qədər yolu necə dirməndim, anlamıram. Həyat eşqi necə bir gücdür, necə bir sirdir ki, insanı ölməyə belə qoymur?! Başqa vaxt kiminsə belə şərtlərlə bu qədər yolu gəldiyini deşəydi, bircə kəlmə "basıb bağlamayın" deyərdim...

Şaxta şiddətlənib. Dodaqlarım, deyəsən, donub bir-birinə yapışıb. Aralamaq istəyirəm, ağızım açılmış... Gütüm tükənib. Sərhədə çox yaxınlaşdığını biliyəm. Çünkü nisbi maili yerdə olduğumun fərqindəyəm. Başımı qaldırmağa heyim yoxdur. Son gücümü ancaq irəli dartinmağa sərf edirəm... Artıq iməkləmirəm, sürünürəm. Ya da süründüyüm, davam etdiyimi düşünürəm. Fərqində deyiləm. Üzüm soyuq qara dirənsə də, heç nə hiss etmirəm. Beynimin əllərimə, ayaqlarımı "irəli" deyə verdiyi komandanı bədənim yerinə yetirirmi? Ayaqlarımı, əllərimi, həqiqətən, tərpədirəmmi? Bəlkə, mənə elə gəlir? Bəlkə, bayaqdan donmuşam, bilmirəm? Ölmüşəm, bəlkə, xəbərim olmadan? Ölmüşəmsə, deməli, ölüm o qədər də əziziyətli, çətin deyilmiş. Əksinə, çox rahat... Nə düşünürəm-düşünüm, fərqi yoxdur, beynim "dayanmaq olmaz!" deyə əmr edir, irəli dartiniram...

Yerdən qaldırıldığımı hiss edirəm. Zorla gözümü açıram, qarın içindən dik götürüb sürətlə aparırlar. Nə danışdıqlarını, kim olduqlarını, hara apardıqlarını bilmirəm. Dostmu, düşmənmi, anlamıram. Səslər eşidirəm, lakin qavraya bilmirəm eşitdiklərimi. Hər yer yenə qaranlıqlaşır, gözlərim yumulur... Anlamıram, qaralan mənim həyatimdırı, yoxsa gecə düşüb...

"Ulduz" jurnalı ilə "525-ci qəzet"in birgə layihəsi

GƏNC YAZIÇILAR ÜÇÜN NƏZƏRİYYƏ SAATİ

professor **Məti OSMANOĞLU**

Naturalizm Cərəyanı

Naturalizm ədəbi cərəyan kimi XIX əsrin ikinci yarısında Fransada yaranıb və programlı şəkildə formalışdır. "Naturalizm" termini latin dilindən gəlir, mənası "təbii" deməkdir. Bu cərəyanın qarşısına qoyulan başlıca məqsəd psixoloji və sosial gerçəkliliyi bədii əsərlərdə təbiət elmlərində istifadə olunan metodlar vasitəsilə təsvir etmək idi. Naturalizm cərəyanının təmsilçiləri gerçəkliliyin və insan xarakterinin obyektiv, dəqiq və qərəzsiz təsvirinə can atdıqlarını iddia edirdilər.

Bu cərəyanın nəzəriyyəsinə əsasən, roman gerçəkliliyi necə var, o cür təsvir etməli, həyatı ideallaşdırmaqdan, ona bəzək-düzək vurmaqdan çəkinməlidir. Təbiəti tədqiq edən romanın qarşısına sədlər çəkərək onu məhdudlaşdırmaq olmaz: roman tarix, fiziologiya, psixologiya, siyaset, sosial iqtisadiyyat, din məsələlərinə müdaxilə etməlidir.

Naturalizm anlayışının ədəbiyyatşunaslığı gətirilməsi isə fransız yazıçısı Emil Zolyanın adı ilə bağlıdır. Onun "Eksperimental roman" məqaləsi həkim Klod Bernardin "Eksperimental təbabətin öyrənilməsinə giriş" əsərinə əsaslanır. E.Zolya K.Bernardin müşahidə və eksperiment haqqında fikir və mülahizələrini ədəbiyyata tətbiq edərək bədii yaradıcılığı təbiət elmlərinin XIX əsrin ikinci yarısında əldə etdiyi nailiyətlərlə bir araya gətirməyə çalışmışdır. E.Zolyanın fikrincə, naturalizm təbiətə münasibətdə dəqiq elmlərin son nailiyətləri ilə eyni səviyyəyə yüksəlməli, Viktor Hüqonun idealist-romantik "fantasmaqoriyasını" aradan qaldırmalı idi.

K.Bernardin "müşahidə göstərir, eksperiment isə öyrədir" mülahizəsinə istinad edən E.Zolya romançının həm müşahidəçi, həm də eksperimentator olduğu fikrində idi. O vurgulayırdı ki, roman yazan yazıçı "müşahidəçi olaraq faktları müşahidə etdiyi kimi təsvir edir, başlangıç nöqtəsini müəyyənləşdirir, personajlarının fəaliyyət göstərəcəyi və hadisələrin cərəyan edəcəyi möhkəm zəmini hazırlayır. Sonra o, eksperimentatora çevrilir və eksperiment aparır – yəni konkret əsər çərçivəsində personajları hərəkətə gətirir, əsərdə baş verən hadisələrin ardıcılığının tədqiq olunan hadisələrin məntiqinin tələb etdiyi kimi tam eyni olacağını göstərir".

Fransız ədəbiyyatında E.Zolyadan sonra yazış-yaradan yazıçılar bu cərəyanə yeni rənglər əlavə elədilər. Gi de Mopassan romanlarında öz tərcüməyi-hal faktlarından daha çox istifadə etdi, Alfons Dode naturalizmə satira və humoru gətirdi.

Keçən əsrin əvvəllərində dünya ədəbiyatında naturalizm yenidən canlandı. Almaniyada Q.Hauptmanın, İsveçdə C.Strindberqin,

Rusiyada M.Qorkinin, A.Kuprinin, İ.Buninin, ABŞ-da T.Drayzerin, C.Londonun və C.Steynbekin yaradıcılığına naturalizmin təsirlərini görmək mümkündür.

Ədəbiyyatşunaslıqda belə bir yanaşma da mövcuddur ki, naturalizm realist metodun zirvəsi idi və ədəbiyyat bu zirvəni fəth edəndən sonra realist metod tərəddüd keçirməyə düşər oldu. Xüsusilə Birinci Dünya müharibəsi kimi qlobal fəlakət gerçəkliliyin realist və romantik ölçülərə sığmayan qatma-qarışq mahiyyətini üzə çıxartdı, hər hansı bir nəzəriyyə ilə izah etməyin mümkün olmadığını ortaya gətirdi. Beləliklə, ədəbiyyatda digər cərəyanların, gerçəklilik fərqli pəncərələrdən baxmağın yolu açılmış oldu.

Emil Zolyanın naturalizm cərəyanının nəzəri əsasını təşkil edən "Eksperimental roman" məqaləsindən iki hissəni diqqətinizə təqdim edirik.

Emil ZOLYA

EKSPERİMENTAL ROMAN

Ədəbi esselərimdə tez-tez eksperimental metodun roman və dram əsərlərində tətbiqinin zəruriliyindən bəhs etmişəm. Təbiətə qayıdış, çağımızı valeh edən naturalizmin inkişafi insanın zehni fəaliyyətinin bütün növlərini tədricən geriyə dönüşü olmayan elmi yola yönəldir. Lakin elmin də ədəbiyyata istiqamət verməsi fikri təəccüblü görünə bilər, çünki bu fikir dəqiq ifadə olunmayıb və anlaşılmamış qalıb. Buna görə də eksperimental roman deyəndə, mənim fikrimcə, nəyi başa düşməli olduğumuzu aydınlaşdırmağı faydalı hesab edirəm.

Beləliklə, mən burada yalnız Klod Bernardın "Eksperimental təbabətin öyrənilməsinə giriş" kitabında heyrətamız güc və aydınlıqla ifadə etdiyi eksperimental metodun ədəbiyyata tətbiqindən danışmalı olacağam. Nüfuzlu bir alimin bu kitabı mənim üçün mötəbər təməl olacaq. Bu kitabda sualın hərtərəfli şərhi verilib və mən ondan təkzibəilməz arqumentlər kimi lazımlı olan

sitatları gətirməklə kifayətlənəcəyəm. Beləliklə, mən kompilyasiya işinə başlayacağam və bütün məqamlarda Klod Bernarda istinad edəcəyəm. Fikrimin aydınlaşması və ciddi elmi həqiqət xarakteri daşımı üçün çox vaxt "həkim" sözünü "romançı" sözü ilə əvəz etməyim kifayət edəcək.

Ona görə "Giriş"i seçdim ki, çoxlarının nəzərində tibb hələ də incəsənətdir – lap roman kimi. Klod Bernard bütün həyatı boyu tibbin həqiqi elm yoluna girməsi üçün mübarizə apardı. Biz də tədricən empirizmdən qurtulan və eksperimental metod sayesində həqiqəti dərk etməyə başlayan elmin dilinin açılması ərəfəsindəyik. Klod Bernard sübut edir ki, kimya və fizikada cansız cisimlərin öyrənilməsində tətbiq edilən bu metod canlıların öyrənilməsində, fiziologiya və tibbdə də tətbiq edilməlidir. Mən də öz növbəmdə sübut etməyə çalışıram ki, əgər eksperimental metod fiziki həyatın dərk olunmasına gətirib çıxarırsa, ehtiraslar həyatının və zehni həyatın dərk olunmasına da gətirib çıxarmalıdır. Bu, sadəcə, eyni yolun kimyadan fiziologiyaya, fiziologiyadan antropologiyaya və sosiologiyaya aparan pillələri məsələsidir. Sonda isə eksperimental roman gəlir.

Aydınlıq üçün "Giriş" in xülasəsini verməyi zəruri hesab edirəm. Bu elmi əsərin planı və orada işlənən mövzu ilə tanış olduqdan sonra oxucular mətndən istinad etdiyim çıxarışları daha yaxşı başa düşəcəklər.

Təbabətin bundan sonra fiziologiyaya əsaslanmaqla və təcrubi metoddan istifadə etməklə elmiyələq dəməqoyduğunugöstərən Klod Bernard ilk növbədə müşahidəyə əsaslanan elmlərin eksperimental elmlərdən nə ilə fərqləndiyini açıqlayır. Və o, belə bir nəticəyə gəlir ki, mahiyyət etibarilə təcrübə şüurlu şəkildə ərsəyə gətirilmiş müşahidədir. Bütün eksperimental mühəhizələr şübhə üzərində qurulur, çünki eksperimentatorun təbiət qarşısında heç bir qərəzli niyyəti olmamalıdır və o həmişə mühakimə azadlığını saxlamalıdır. O, hadisələri yalnız sübut olunduğu zaman qeydə alır.

Kitabın ikinci hissəsində Bernard əsas mövzuya keçir və sübut edir ki, orqanizmlərin müstəqil mövcudluğu onlara eksperimentin tətbiq edilməsinə mane olmur. Fərq yalnız ondan irəli gəlir ki, cansız cisim xarici və adı mühitdə olduğu halda, canlı orqanizmlərin elementləri daxili və daha mükəmməl bir mühitin içindədir, lakin daxili mühit də xarici mühit kimi daimi fiziki və kimyəvi xassələrə malikdir. Buradan həm canlı varlıqlar, həm də cansız cisimlər üçün təbiət hadisələrinin mövcudluğu şəraitində tam determinizm meydana gəlir. Klod Bernard müəyyən hadisələri yaradan, "şərtləndirən" səbəbi "determinizm" adlandırır. Bu, onun dediyi kimi, birbaşa səbəbdır, hadisələrin mövcudluğunun və ya baş verməsinin fiziki və maddi vəziyyətindən başqa bir şey deyildir. Deməli, eksperimental metodun məqsədi, hər hansı elmi araşdırmanın vəzifəsi canlı və cansız varlıqlara münasibətdə eynidir: bunun hər ikisində hansısa hadisə ilə onun birbaşa səbəbi arasında əlaqə tapmaq lazımdır, başqa sözlə desək, hər hansı bir hadisənin baş verməsi üçün hansı şərtlərin lazımlığını müəyyənləşdirməyə ehtiyac var. Eksperimental elm "niyə" suali ilə məşğul olmamalıdır, o yalnız və yalnız hadisənin necə baş verdiyini izah edir.

Canlı varlıqlar və cansız cisimlər üzərində təcrübələr haqqında ümumi mülahizələri qeyd edən Klod Bernard yalnız canlılar üzərində aparılan təcrübələrlə bağlı mülahizələrə yer verir. Burada böyük və yeganə fərq ondan ibarətdir ki, canlı orqanizmlərin tədqiqi zamanı gərək öyrənilən hadisələrin ahəngdar bir bütövlük təşkil etdiyini nəzərə alasan. Daha sonra o, canlı varlıqlar üzərində eksperimentdən – tibbi əməliyyatdan, anatomik hazırlıq şəraitindən, canlıların seçilməsindən, hadisələrin öyrənilməsinə riyaziyyatın tətbiqindən və nəhayət, fizioloqun laboratoriyasından danışır.

"Giriş"in son hissəsində Klod Bernard öz fikirlərini gücləndirərək eksperimental fizioloji tədqiqatlardan nümunələr verir.

Daha sonra o, fiziologiyada eksperimental tənqiddən nümunələr verir və nəhayət, eksperimental tibbin hansı fəlsəfi xarakterli maneələrlə qarşılaşdığını göstərir. O, birinci sıraya fiziologyanın təbabətə yanlış tətbiqini, psevdöelmi cəhaləti, eləcə də həkimlər arasında mövcud olan bəzi illüziyaları qoyur. Bununla belə, yekunda deyir ki, empirik və eksperimental təbabət nəinki bir-birinə uyğun gəlmir, əksinə, onları bir-birindən ayırmak olmaz. Kitabın son sətirlərində eksperimental təbabətin heç bir tibbi doktrinaya və heç bir fəlsəfi sistemə uyğun gəlmədiyi deyilir.

Bu, ümumi şəkildə desək, "Giriş"in, üstünün əti götürülmüş skeletidir. Ümid edirəm ki, bu qısa sxem Klod Bernardın mətninə müraciət edərkən qaçılmaz olaraq yaranacaq boşluqları doldurmaq üçün mənə kifayət edəcək, yəqin ki, oradan yalnız "eksperimental roman" anlayışını müəyyənləşdirmək və şərh etmək üçün mənə lazım olan sitatları götürəcəyəm. Yenə deyirəm, Klod Bernardın əsəri mənim üçün yalnız üzərində dayandığım, arqumentlərlə və hər cür dəlillərlə dolu olan təməldir. Dili açılmaq ərafəsində körpəlik dövrünü yaşayan eksperimental təbabət bizdə hələ südəmər olan və danışmaq səviyyəsinə yetişməmiş eksperimental ədəbiyyat haqqında təsəvvür yarada bilər.

I

İlk növbədə belə bir sual yaranır: ədəbiyyatda eksperiment mümkünürmü? İndiyə qədər onda yalnız müşahidədən istifadə edilib.

Klod Bernard müşahidə və eksperiment haqqında çox danışır. Burada onların ikisi arasında çox aydın bir hədd qoyulur: "O kəs müşahidəçi adlanır ki, sadə və ya mürəkkəb təhqiqat metodlarından istifadə edərək, hadisələri dəyişdirmədən öyrənir və buna görə də həmin hadisələri təbiətin ona təklif etdiyi kimi qəbul edir; eksperimentator isə sadə və ya mürəkkəb tədqiqat üsullarını

tətbiq etməklə təbiət hadisələrini təbiətin yaratmadığı şərait və ya şərtlərdə meydana çıxmazı üçün hər hansı məqsəd naminə dəyişdirir və ya fərqli hala gətirir". Məsələn, astronomiya yalnız müşahidədən istifadə edən elmdir, çünki astronom səmacısimlərinə təsir edə bilməz; kimya isə eksperimental elmdir, çünki kimyaçı təbiətə təsir edir və onu dəyişdirir. Bu, Klod Bernardin fikrincə, müşahidə və eksperiment arasındaki yeganə əsas fərqdir.

Mən eksperiment və müşahidənin indiyə qədər mövcud olan müxtəlif təriflərini təhlil edərkən Klod Bernardin ardınca getmək imkanında deyiləm. Dediym kimi, o belə qənaətə gəlir ki, əslində, eksperiment şüurlu şəkildə yaranmış müşahidədir. Onun sözlərini sitat gətirirəm: "Eksperimental metodda faktların nəzərdən keçirilməsi, yəni tədqiqat həmişə əsaslandırma ilə müşayiət olunur – adətən, eksperimentator irəli sürülmüş fikrin düzgünlüyüնə nəzarət etmək, onu yoxlamaq məqsədilə eksperiment aparır. Deyə bilərik ki, bu halda eksperiment nəzarət məqsədilə aparılan müşahidədir".

Ancaq naturalist romanda müşahidənin hansı rol oynadığını və eksperimentin hansı rol oynadığını təyin etmək üçün bu parçanı sitat gətirməyim kifayətdir: "Müşahidəçi sadəcə olaraq, öz gözü qarşısında hansı hadisələrin baş verdiyini müəyyən edir... O, hadisələrin fotoqrafi olmalıdır; onun müşahidələri naturanı dəqiq əks etdirməlidir... O, təbiəti dirləyir və təbiətin diktəsi ilə yazar. Ancaq fakt müəyyən edildikdə və hadisə müşahidə edildikdə fikir yaranır, əsaslandırma məsələyə müdaxilə edir, sonra isə eksperimentator hadisəni yozan rolunda çıxış edir. Eksperimentator – az və ya çox ehtimal olunan, lakin müşahidə etdiyi hadisələrin ilkin təhlili üzərində elə bir eksperiment quran şəxsdir ki, məntiqi təxminlər silsiləsi əsasında fərziyyəyə və ya apriori ideyaya nəzarət etmək mümkün olsun... Təcrübənin nəticəsi məlum olduqda isə eksperimentator özünün təxmin etdiyi əsl müşahidə ilə üz-üzə gəlir, bu müşahidəyə

də o biri müşahidələr kimi, heç bir ön yargılı fikirlə yanaşmaq olmaz. Təxmin etdiyi müşahidə ilə üz-üzə gələn eksperimentator yoxa çıxmali, daha doğrusu, bir an içində müşahidəciyə çevriləlidir; və yalnız eksperimentin nəticələrini adı müşahidədə olduğu kimi təsbit etdikdən sonra o, eksperimentin ifadə olunmuş fərziyyəni təsdiq və ya təkzib etdiyini düşünməyə, müqayisə və mühakimə etməyə başlayacaq".

Bütün mexanizm burada verilib. Bu, kifayət qədər mürəkkəbdir və Klod Bernard belə deməli olmuşdu: "Bütün bunlar tibb kimi qeyri-dəqiq elm sahəsində tədqiqat aparan bir alimin başında baş verəndə burada müşahidədən doğan elementlərlə eksperimentdən alınan elementlərin o qədər sıx çulğalması olur ki, həllolunmaz bir qarşılaşdakı elementlərin hər birini analiz etməyə çalışmaq qeyri-mümkün və mənasız olardı". Ümumiyyətlə, onu deyə bilərik ki, müşahidə "göstərir", eksperiment isə "öyrədir".

Romanın müraciət etsək, görərik ki, romançı həm müşahidəçi, həm də eksperimentatordur. O, müşahidəçi olaraq faktları müşahidə etdiyi kimi təsvir edir, başlanğıc nöqtəsini müəyyənləşdirir, personajlarının fəaliyyət göstərəcəyi və hadisələrin cərəyan edəcəyi möhkəm zəmini hazırlayıır. Sonra o, eksperimentator olur və eksperiment aparır – yəni konkret əsər çərçivəsində personajları hərəkətə gətirir, orada baş verən hadisələrin ardıcılığının tədqiq olunan hadisələrin məntiqinin tələb etdiyi kimi tam eyni olacağını göstərir. Burada, demək olar ki, həmişə qarşımızda, Klod Bernardin sözü ilə desək, "əyanılık üçün" bir eksperiment var. Romançı həqiqət axtarışına çıxır. Məsələn, götürək Balzakın "Betta bacı" əsərindəki baron Yulo obrazını. Balzakın müşahidələri ilə müəyyən edilən əsas fakt məhv olmadır, ehtiraslı kişilər özünü, ailəsini və cəmiyyəti məhv edirlər. Yazıcı süjeti ona müşahidələrdən məlum olan faktlara əsasən seçilir, sonra eksperiment aparır, ehtiras mexanizminin necə işlədiyini göstərmək

üçün Baron Yulonu silsilə sınaqlara məruz qoyur, öz personajını bu və ya digər mühitə daxil edir. Tamamilə aydınlaşdır ki, qarşımızda təkcə müşahidə yox, həm də eksperiment var, çünki Balzak topladığı faktları göstərən fotoqraf roluna tam əməl etmir, birbaşa öz obrazını özünün idarə etdiyi müəyyən şəraitlərdə yerləşdirmək məqsədini güdürlər. Vəzifə bunu göstərməkdir ki, hansısa insan ehtirası hansısa mühitdə, hansısa şəraitdə inkişaf edərsə, nə baş verəcək, ayrıca fərd və bütün cəmiyyət baxımından bu nələrə səbəb olacaq; "Betta bacı" kimi eksperimental roman, sadəcə olaraq, yazıcının ictimaiyyət qarşısında bir neçə dəfə təkrar etdiyi təcrübənin protokol qeydini əks etdirir. Bir sözlə, bütün əməliyyat bundan ibarətdir ki, faktlar naturadan götürülür, sonra hadisələrin yaranma mexanizmi öyrənilir, bunun üçün hadisələrə dəyişən şərait və ətraf mühit təsir edir, onlar heç vaxt təbiətin qanunlarından kənarə çıxmır. Son məqsəd isə insanı anlamaq, onu ayrıca bir fərd və cəmiyyətin bir üzvü kimi elmi baxımdan dərk etməkdir.

Əlbəttə, burada biz kimyada və hətta fiziologiyada əldə etdiyimiz dəqiqlikdən uzağıq. İnsan ehtiraslarını tərkib hissələrinə parçalayan və onları təhlil etməyə imkan verən reagentlər hələ kəşf edilməmişdir. Bu essedə bir neçə dəfə sizə xatırlatmalı olacağam ki, eksperimental roman təzəcə dünyaya gəlmış eksperimental tibbdən daha gəncdir. Ancaq mən onun artıq hansı nəticələri əldə etdiyini müəyyən etmək fikrində deyiləm, yalnız metodun özünü nə olduğunu aydın şəkildə ifadə etmək istəyirəm. Əgər eksperimental romanın müəllifi hələ də bütün elmlərin ən qaranlığı və ən mürəkkəbi ərazisində əl havasına hərəkət edirsə, bu da onun mövcudluğuna mane olmur. Və naturalist roman, şübhəsiz ki, indi qarşımızda göründüyü kimi, yazıcının öz müşahidələrinin köməyi ilə bir insan üzərində apardığı həqiqi bir eksperiment hesab edilməlidir.

Yeri gəlmışkən, bu təkcə mənim deyil, həm də Klod Bernardin fikridir. Bir yerdə o deyir: "Praktik həyatda insanlar bir-birləri üzərində eksperiment aparmaqdan başqa heç nə etmirlər". Bu isə onun daha inandırıcı ifadəsi, eksperimental romanın bütöv bir nəzəriyyəsidir: "Biz öz əməllərimiz haqqında danışarkən sadiq bir bələdçimiz – şüurumuz var: biz nə düşündüyüümüz, nə hiss etdiyimizi bilirik. Başqa bir insanın hərəkətlərini mühakimə etmək, onu bu cür hərəkətlərə sövq edən səbəbləri anlamaq istədikdə isə vəziyyət tamamilə fərqlidir. Təbii ki, gözümüzün qabağında bu insanın hərəkətləri, eləcə də, şübhəsiz, bizim fikrimizcə, onun hiss və istəklərinin başqa təzahürləri var. Bundan əlavə, biz hesab edirik ki, əməllər və onların səbəbləri arasında zəruri əlaqə var. Bəs həmin səbəb nədir? Biz bunu hiss etmirik, özümüzdə olduğunu dərk etdiyimiz kimi onu dərk etmirik; ona görə də onu şərh etməli, gördükümüz hərəkətlərə və eşitdiyimiz sözlərə görə təxmin etməliyik. Bu adamın bir hərəkətini digər hərəkətləri ilə tutuşdurmaq məcburiyyətindəyik; hər hansı bir şəraitdə onun özünü necə apardığına baxacaqıq – bir sözlə, eksperimental metoda əl atacaqıq". Yuxarıda dediklərimin hamısı alimin bu son ifadəsində yiğcam şəkildə ifadə olunub.

Klod Bernardin məni heyrətləndirən başqa bir obrazlı ifadəsi: "Eksperimentator təbiəthadisələrini təhqiq edən müstəntiqdir". Biz romançılar da insanları və onların ehtiraslarını araşdırın müstəntiqlərik.

Və eksperimental metodun indiki imkan daxilində bütün ciddiyəti ilə tətbiqinə bu nöqtəyi-nəzərdən baxanda işığın dərhal şəfəq saçmağa başladığını görün. Biz – naturalist yazıçılar gülünc bir qınağa tuş gəlmışik, guya biz sadəcə fotoqraf olmaq istəyirikmiş. İnsanın həm temperamentini, həm də şəxsiyyətinin digər təzahürlərini nəzərə almağımla bağlı təsbitlərimizə heç kim qulaq asmır, cavab olaraq bizə qarşı axmaq arqumentlər irəli sürməkdə davam edirlər, gerçəkliyi dəqiq şəkildə təsvir et-

məyin mümkün olmadığını və heç olmasa bir neçə bədii əsər yaratmaq üçün faktları "nizamlamağın" zəruri olduğunu deyirlər. Yaxşı, onda romanda eksperimental metodu tətbiq edin, bütün fikir ayrılıqları aradan qalxacaq. Eksperiment ideyası modifikasiya ideyasını ehtiva edir. Biz həqiqi faktlardan çıxış edirik, gerçəklilik bizim sarsılmaz təməlimizdir; lakin faktların mexanizmini göstərmək üçün biz hadisələrə üz tutmalı və onları istiqamətləndirməliyik və burada biz yaradıcı təxəyyülümüzə sərbəstlik veririk. Beləliklə, aşağıda müraciət edəcəyim forma və üslub məsələlərinə toxunmadan, indidən iddia edirəm ki, romanda naturalistik metodu tətbiq etməklə, təbiilik çərçivəsindən kənara çıxmadan naturanı dəyişdirməliyik. Yuxarıdakı "Müşahidə göstərir, təcrübə isə öyrədir" tərifinə sadıq qalaraq biz artıq kitablarımızın eksperiment yolu ilə öyrətmək hüququnun tanınmasını tələb edə bilərik.

Bu, yazıcının rolunu azaltır, əksinə, onu son dərəcə yüksəldir. Ən sadə təcrübə belə həmişə öz mahiyyətində müşahidə nəticəsində yaranan ideyanı ehtiva edir. Klod Bernardın dediyi kimi: "Təcrübə ilə təsdiqlənmiş fikir heç bir halda özbaşına deyil, sərf bizim uydurmamız deyil: onun həmişə müşahidəyə məruz qalan gerçəklidə, yəni naturada dayaq nöqtəsi olmalıdır". Eksperimental metod tamamilə müşahidə nəticəsində yaranan ideyaya və ona qarşı şübhələrə əsaslanır. "Sonra eksperiment ilə nəzarət olunan ideya, - o davam edir, - kortəbii yaranır və öz təbiətinə görə tamamilə fərdi olur; bu, xüsusü duyğudan irəli gəlir, bu "quid proprium"dur, yəni hər bir insanın orijinallığı, özünəməxsusluğu, mənəvi varlığının incəlikləridir". Daha sonra Klod Bernard şübhəni elmi idrakin güclü alətinə çevirir: "Alimin şübhə etməsi təbiidir; alim yalnız özünə və özünün izahlarına şübhə edir, elmə isə inanır; hətta eksperimental elmlərdə belə canlı təbiət hadisələri kimi həm də ölü təbiət hadisələri üçün mütləq olan bir meyarın və ya mütləq prinsipin -

hadisələrin determinizminin mövcudluğunu etiraf edir". Beləliklə, eksperimental metod romançını dar bir çərçivəyə qapamır, onun bir mütəfəkkir kimi zehninə, sənətkar istedadına tam sərbəstlik verir. Axı yaziçi görməli, anlamalı, icad etməlidir. Müşahidə olunan faktlardan onun qarşısındaki eksperimentlə - reallığı dərindən dərk etmək üçün yazılmalı olan romanla bağlı ideyası doğulmalıdır. Bu eksperimentin planını düşünüb qurduqdan sonra isə o, hadisələrin determinizminə yalnız uyğun gələn faktları qəbul edən bir insan kimi eksperimentin nəticələrini tam sərbəst götür-qoy edəcək. O, tam biliyə çatmaq üçün şübhədən çıxır və yalnız özünün sökdüyü və yenidən yiğdiyi ehtiraslar mexanizminin təbiət qanunlarına uyğun işlədiyinə əmin olduqda şübhəyə son qoyur. İnsan ağı üçün daha böyük və daha sərbəst həll olunan problem yoxdur. Sonralar biz şkolastiklərin, ideal sistemləşdiricilərinin və nəzəriyyəçilərin yoxsulluğunun, bununla yanaşı, eksperimentatorların zəfərinin şahidi olacaqıq.

Sonda bir daha təkrar edirəm ki, naturalist romançılar müşahidə edir və eksperiment aparırlar, onların bütün yaradıcılığı şübhədən doğulur, bu şübhə isə yaxşı başa düşülməyən həqiqətlərdən və izaha gəlməyən hadisələrdən mayalanır; günlərin birində bu və ya digər eksperimentin aparılmasının zəruri olduğu düşüncəsi naturalist romançıların istedadını oyadır və onlar faktları təhlil edib anlamağa çalışaraq eksperiment aparmağa başlayırlar...

*Tərcümə edən:
Məti OSMANOĞLU*

Xaqani ƏMİNİ

Hicranına dözmək mənə müşküldü, sözüm yox,
Amma elə zənn etmə ki, aşiqdə dözüm yox.

Saldın məni gözdən, könül, öz nalələrinlə,
İndi üzünə baxmağa cananın üzüm yox.

Səhraləri başdan-başa sərgəştə dolandım,
Hicranın əlindən, görəsən, harda izim yox?

“Yum gözlərini, bunca, – deyirsən, – mənə baxma,”
Nolar, elə billəm, koram aləmdə, gözüm yox.

Başdan-başa, Xaqani, vücudum dolu qəmdir,
Əks eyləyən ayinədə dərdimdir, özüm yox.

Məhşər günü cənnət, deməyin, zahidə qaldı,
Hardan axı haqqın kərəmi fasidə qaldı?!

Göz gördü, tökən qanımı qəmzəndi, danırsan,
Aləmdə gümanım bu iki şahidə qaldı.

Bu canı eşqdə bir sərvnazə verdim mən,
Xəyali-vəsl ilə ömrüm güdazə verdim mən.

Həqiqi eşqimi zahidlərə bəyan elədim,
Heyif ki, sirrimi əhli-məcazə verdim mən.

Cahan məhəbbəti dəryadə qərq edib çoxusun,
Bilib bunu, özümü çox dəyazə verdim mən.

Yaxardı qəm səni axır bədəndə qalsaydın,
Nə yaxşı, çıxmağa, ey can, icazə verdim mən.

Cəmali-yarımı, Xaqani, qiblədir bildim,
Odur ki, fikrimi ancaq nəməzə verdim mən.

Gərçi gülşəndə gülün xarə təmənnası olur,
Gülə axırda qalan bülbüli-şeydası olur.

Yar əgər istəsə, biganə məni incitməz,
Bülbülü dərdə salan öz güli-rənası olur.

Göz yumub eşqinə bənd olma vəfasız gözəlin,
Gec-tez axır bu işin sonradan əmması olur.

Adı dillərdə gəzər canlı bir əfsanə kimi,
Yaşadan aşiqi qəlbindəki sevdası olur.
Yetməsə vəslinə Xaqani, deyin ağlamasın,
Kim bilir, ayrılığın, bəlkə də, mənası olur.

Saldı sevdayi-səri-zülfü könül başımıza,
Nə qara gündür, əcəb gəldi bu il başımıza.

Dərdi ərz eyləmək artırdı cəfasın yarın,
Bir bəla oldu məhəbbətdə bu dil başımıza.

Ey könül, heyrət edir sən ki, sitəm daşı yağır,
Yoxsa bu çərx, sanırdın, səpə gül başımıza?

Aldanıb zahidə cənnət həvəsiylə yaşadıq,
Almadıq saqi əyağın ələ, kül başımıza!

Ələ al saqi əyağın, başa çək, Xaqani,
Başa düş, başqa dəva çarə deyil başımıza.

Sevgilim, hər gəlişin qəlbə diləklər gətirər,
Dilinə eşqimizi odlu ürəklər gətirər.

Bir gözəlsən ki, mələklər də çəkir həsrətini,
Nə verər mislini dünya, nə fələklər gətirər.

Aşıqin dönsə də torpaqlara, səndən dönməz,
Onu hər gün qapına gizli küləklər gətirər.

Bil ki, dünyadə qəmindən yixılan aşiqini
Qaldırıb məhşərə ciynində mələklər gətirər.

Qəbrimin torpağı, Xaqani, dönər gülzərə,
Gündə cənnətdən enib huri çiçəklər gətirər.

Javlon JOVLİYEV

Özbək yazıçı-dramaturqu Javlon Jovliyev 1991-ci ildə Özbəkistanın Kaşkədərya vilayəti, Qamaşı rayonu, Qışlı kəndində anadan olub. Özbəkistan Dövlət İncəsənət və Mədəniyyət İnstitutunun bədii jurnalistika fakültəsini bitirib.

“İki ürəyin görüşü” hekayələr kitabının və 2021-ci ildə Özbəkistanda bestseller olan “Qorxma” romanının müəllifidir.

Muqimi adına Musiqili Dram Teatrında “İsti qar” (Usman Nasir haqqında) pyesi tamaşaşa qoyulub.

Özbəkistan Yazarlar Birliyinin üzvü olan gənc yazıçı “Gələcəyin qurucusu” medalı ilə təltif olunub. Əsərləri rus, ingilis, türk, fars dillərinə tərcümə olunub.

BUXARA, BUXARA, BUXARA...

O il qış sərt gəlmışdı. Bir yerdə oynamadığımız əfqan uşaqlarının uzun kirpiklərinin bir-birinə yapışdığını, uclarının da bir az ağarib aşağı düşdüyüünü, azacıq da olsun, xatırlayıram. İndiki Şaxta babaların süni kirpikləri kimi... Əfqan uşaqlarla tez dostlaşdım. Baxmayaraq ki, onlar məndən həm hündür, həm də bir-iki yaş böyük idilər. Bacım Ayşəbibi isə evdən çıxmazdı. Atam evimizdə Buxara üsulu ilə tança¹ qurdurmuşdu. Ayşəbibinin cır-cındadan nələrsə quraşdırıb tançanın yan-yörəsində oynadığı da yadımdadır...

Anamsa gecə-gündüz qardaşımın hayinadaydı. Böyük qardaşım vərəmə yoluxmuşdu, bizi yanına buraxmirdilar. Bacım Ayşəbibiylə saatlarla pəncərənin qarşısında dayanıb çöpə dönmüş, solğun bənizli, gözləri çuxura düşmüş, baxmağa belə heyi olmayan qardaşima tamaşa edirdik. O da bizi görür, “yaxşıyam” deyirmiş kimi qupquru əllərini qaldırıb yelləyirdi. Qardaşımın yaxın günlərdə yaxşılaşış ayağa qalxacağına, inamlı addımlarla yeriyəcəyinə heç bir şübhəmiz yoxuydu.

Atam bazarda hamballıq edirdi. Ara-sıra dümağ, yumyumşaq bir şirniyyat gətirdiyini də xatırlayıram. Çox ləzzətliydi, ağızda əriyib gedirdi. Adının nə olduğunu bu gün də bilmirəm.

Anam ilk dəfə şirniyyatı görəndə ağladı. Ayşəbibi (biz onu qısa adla Ayşə çağırırdıq) anamın dizinin üstündə oturub cıqqılı əlləriylə onun üzünü-gözünü silə-silə:

¹ Tənçä: Evdə çala bir yerə dördayaqlı masa qoyulur və üstü qalın örtüklə örtülür. Altına dolça və ya mangalda kömür qoyulur. Qışda ayaqları örtüyün altına salıb isidirlər, masanın üstündə isə yemək yeyilir. Bu qapalı masanın adı özbəkcə “tança” və ya “sandal”dır.

– Niyə ağlayırsan, ana? – soruşdu.

– Buxaranı xatırlatdı, qızım!

O zamanlar ən çox eşitdiyim söz Buxaraydı. Buxara, Buxara, Buxara... Xeyallarımızda bu yer göyün üzündə ağappaq buludlar arasında parlaq daşlarla tikilmiş saray dünyadaki bütün nağılların bitdiyi yer idi. Buxarada doğulsam da, özümü taniyandan Kabil yaxınlığındakı kənddəydim. Atam burada bir firildaqçıya aldandığından əlində-ovcunda olanları itirmiş, yoxsulluq girdabına düşmüşdük.

Ən pisi də qardaşımın xəstələnməyi idi. Onun sağlam halını xatrırlamağa çalışsam da, heç cür xatrılaya bilmirəm. O da yadimdadır ki, çox zəif olduğu vaxtların birində öskürə-öskürə evdən çıxdı. İşə getməzdən əvvəl bizi öpdü. Qardaşım o vaxtlar gözümüzə çox böyük bir adam kimi görünürdü; anam da, atam da ona tam güvənirdilər.

İndisə anam qardaşımın yastığının dibindən ayrılmır, ona sulu şorba-şılə içirdir, tərini silir, əllərini, ayaqlarını ovuştururdu. Bizə qardaşımın xəstələyinin keçici olduğunu desə də, özü doyunca balasının üzündən-gözündən öpürdü. Anam o vaxtlar gənciydi, otuz yaşı yenicə tamam olmuşdu. Uzun, qara saçları, qalın qasıları, sevgiyə baxan gözləri və yanaqlarındaki batıqlarıyla buxaralı gözəl bir qadın idi. Mənimlə Ayşə anama, qardaşım isə daha çox atama oxşayırırdı. Ala gözləri yadimdadır...

Biz Hacı Əhməd adında bir tacirin alçaq tavanlı, ikiotaqlı evində kirayədə qalırdıq. O da bizə kömək edirdi. Qardaşım xəstə olanda ona hardansa aztapılan meyvə tapıb gətirirdi.

Amma qardaşım qışdan sağ çıxmadi. Onunla vidalaşmağımıza icazə belə vermə-dilər. Anamın fəryadı qulağımızda bir kuncə qısilmışdıq. O yaşlarda ölüm, ölmək kimi sözləri eşitmişdim, amma ölümün tam olaraq nəolduğunuhələdərketməmişdim. Qardaşım öləndən sonra nə vaxt darıxsaq, çıxıb yolunu gözləyir, gələcəyini düşünürdük. Bir həftə keçdi, bir il oldu, amma gəlmədi. Anam bir

gün çapanlarımızı² geyindirdi, özünün də incə çapanını ciyninə atıb bizi qardaşımızın yanına apardı. Qardaşımızı görəcəyik deyə, yolboyu sevinir, xoşbəxtlikdən ueturduq. O gün ətrafda six duman vardı, ayaqlarımızın altını belə görə bilmirdik. Göydən nəsə yağırdı, amma çapanımız islanmırıldı. Sonra küləyin sovurduğu xırda tozlar gözümüzə doldu. Yixila-yixila, dura-dura yolumuza davam etdi. Nəhayət, anam dayandı. Gözlərini qabarıq, ətrafına odunlar düzülmüş qara torpağa dikdi.

– Burda qardaşın yatır, – dedi anam.

– Hanı, hanı? – Biz qardaşımı deyil, torpaq yiğinini görəndə soruşduq...

Torpaq topasının aralanacağını, içindən üst-başı toz-torpağa bulaşmış qardaşımın çıxacağını zənn edirdim.

– Qardaşım üzümür? – soruşdu Ayşə.

– Yox, o, istidə yatır, – dedi anam və hönkür-höñkür ağladı.

– Qorxuram! – dedi Ayşə.

Anam Ayşənin bu sözlərindən sonra ağlamadı, amma xeyli vaxt təngnəfəs olub uçundu...

Biz də ağladıq. Mən o zaman beş-altı yaşlarındaydım. Qardaşım öləndən sonra evin böyük uşağı mən olmuşdum. Amma anama necə təsəlli verəcəyimi bilmir, göz yaşlarını saxlayammırdım. O göz yaşları heç vaxt ağlımdan çıxmır. Ah, yazıq anam!

Anamı gülməyi ilə yox, daha çox ağlamağı ilə xatırlayıram... Gənc olmasına baxmayaraq, saçlarına dən düşmüdü; deyəsən, gülməyi də yadırğamışdı. Qardaşım öləndən sonra üzü heç gülmədi.

Atam gecə-gündüz özünü oda-közə vursa da, qazancı qarnımızı güclə doyururdu. Ağrıyan ayaqlarıyla aksaya-axsaya yeridiyi, çatlaq, qabarlı, param-parça olmuş əllərini xatırlayıram.

Qiş, bahar ötüb keçdi, amma anamın göz yaşları qurumadı. Aulumuzdakı ərik ağacı çiçək açdı, anam onu görəndə də ağladı.

– Ana, niyə ağlayırsan? – soruşanda:

– Buxaradan ötrü darıxıram, – deyirdi.

² Çapan: Bölgəyə məxsus uzun ətəkli, qollu üst geyim.

Dediklərinə görə, anamın atası Buxaranın zəngin adamlarından biriymiş. O, bolluq, firavanlıq içində keçən günlərinin xiffətini çəkir, darıxdıqca "Evimə getmək istəyirəm, evimə!.." – deyirdi.

– Buxara necə bir yerdir? Niyə bu qədər ağlayırsan, desənə, ana, Buxara necə bir yerdi?

– Ağlamadığın yer, bala, ağlamadığın yer...

Hər gün vəziyyət eyniydi. Allahın bir günü yoxuydu ki, anam Buxara üçün, ya da vaxtısız olən qardaşım üçün ağlamasın. Ağladıqca pərişan olur, gözləri qan çanağına dönürdü. Buxaradakı qohum-əqrəbəsi, böyük, bağlı-bağatlı evləri üçün darıxdırdı...

Buxaradan gətirdikləri hər şeyi gizlədirdim ki, anam yadına salıb üzülməsin. Aypara formasındaki taxta darağını belə gizlətmışdım. Amma xeyri olmadı, hər şey anama Buxarani xatırladırdı; göy üzündə ucan qaranquş da, qumrunun axmaqcasına çıxardığı "guh-guh" səsləri də, Əfqanistan küləyinin uğultusu da Buxarani yadına salır, anam əlacsız-əlacsız ağlayırdı.

Kədər anamı yeyib bitirdi. Bəlkə, fikri dağılardır deyə, atam onu işə düzəltti. O aralar ev işlərini mən görürdüm. Amma qaranlıq bir gündə iplik fabrikindən anamın meyitini gətirdilər. Anamı da vərəm apardı...

Anamla vidalaşmağa heç kim mane ola bilmədi. Mən yanaqlarından öpərkən Ayşə soyuq qoynuna girib "heç kimə verməyəcəkmiş kimi" ağlayırdı. Arada "Anam oyansa, məni mütləq öpər", – deyirdi. Bacımın halını gördükcə qışqırıb ağlamaq istəyirdim, amma atamı düşünərək özümü zorla saxlayırdım. Ayşə anamın qoynundan çıxməq istəmir, çəşqin, ümid dolu gözləriylə ətrafa baxır, sanki "anamı mənə qaytarın", – deyirdi.

– Anam nə vaxt duracaq?

– Sonra, Ayşə! Sən o biri otağa get!

– Nə vaxt qalxacaqsan, ana, denən, noolar! – deyərkən anamın dümağ üzü, balaca dodaqları tərpənmirdi. Anam mələk kimi yatırıldı. Buxaranın gözəli, pərisi...

Ayşə ölümün nə olduğunu sezsə də, qəbul eləmək istəmirdi. Ayşəni anamın qoynundan

çəkib alanda elə qışqırdı, elə qışqırdı ki, o dəhşətli, ələmli, dərdli səs ox olub ürəyimə sancıldı və həmişəlik orda qaldı.

Dünyada xəstəlikdən, bəladan daha betər nə var ki? Hər addımda qarşına çıxbı səni yaxalayır. Billah ki, vətənsizsən, qurbətdəsən. Sıxıntılar göz açmağa imkan vermir, elə hey dolu kimi üstünə yağır...

Amma nə olursa-olsun, qardaşım, anam üçün yaşamalıydıq.

O ağır, qara günlərdə özümüz üçün bir təsəlli tapdıq. Bu təsəlli anamızın ardınca qara torpağa getməyimizə mane oldu. Bu uca təsəlli "Buxara" deyilən sözcük idi.

Atam anama "məkanı cənnət olsun", – deyə dua edəndə Ayşə ilə mən də Buxaraya dua edərdik. Çünkü o vaxtlar mənim üçün ən aydın, ən saf, ən rahat yer Buxara idi. Ayşə mənə hiyləgərcəsinə suallar verirdi:

– Anam Buxaraya gedibsə, nə vaxt gələcək, qardaş?

– Buxaraya gedən insan geri dönmür. O, göy üzündə buludlar arasında, qızıldan tikilmiş evdə, bal, halva, kabab ilə bəslənir!

– Anamla qardaşım bizi niyə qoyub getdilər? Buxarada bizə yer yoxdurmu? Orada başqa nələr var?

– Vətən var.

– Kim?

– Vətən.

– O kimdi?

– Mən onu tanımiram. Atam, anam, qardaşım tanıyırlar. O, gərək ki, Buxarada yaşayır...

– Elədirləsə, biz də Buxaraya gedək, gedəkmi?

– İndi getməyək.

– Niyə?

– Atam icazə verməz. Amma əlbəttə, bir gün gedəcəyik.

– Xeyr, qardaş, bu gün gedəcəyik, hə, bu gün...

Ayşə o gündən sonra Allahın verən günü "Buxaraya gedəcəyikmi?" – deyə soruşmağa başladı. O hər dəfə dirəşəndə atamın gözləri

yaşla dolur, ürəyi üzülürdü. İlk dəfə atamın ağladığını görəndə artıq işləmək vaxtimın gəldiyini dərk etdim. Hələ yeddi-səkkiz yaşlarında bir uşağıydım. Qurbət insanı tez böyüdür, tez qocaldır.

Məktəbdən çıxıb vaxtı ilə qardaşımın işlədiyi fabrikdə işə başladım. Atam orada işləməyimi istəmirdi. Çünkü bu pambıq fabrikində uşaqları insafsızcasına işlədir, bu əziyyətin qarşısında haqq olaraq pul belə sayılmaycaq qəpik-quruş verirdilər. Amma o pullar olmasayı, Buxaraya qayıda bilməyəcəyimizi dərk edirdim.

Beton divarlarla hasarlanmış fabrikdə makinalar dayanmadan gurultuya işləyir, tonlarla pambığı necə udduğuna yaxından baxır, amma pambıqla birlikdə bizləri də uda biləcəyini, bir anda dünyamızı dəyişəcəyimizi ağlımızın ucundan belə keçirmirdik. Durmadan, dincəlmədən işləyir, elə hey çalışırdıq.

Fabrikin sahibi yanımıza ayağını belə qoymazdı. Onu, sadəcə, uzaqdan görürdük. Bir gün onun iti fabrikin giriş qapılarının birinin ağızında birdən-birə peyda olub da yandı. Ağappaq tükləri daraqla daramış kimi dalgalanırdı; burnumuza ətir qoxusu gəldi.

Bütün uşaqlar işi unudub qapının ağızında dayanan itə baxırdı. Biz iti, it də əyni-başı yaman gündə olan biz uşaqları nəzərdən keçirirdi. İpliklərə düyun düşür, açılır, makinalar boğulacaq kimi uğuldayır, amma biz heç nə olmamış kimi itdən gözümüzü çəkmirdik. Görünüşümüz insanlıqdan çıxmışdı, yalnız işim-işim yanan gözlərimiz bizim də hansısa canlı olduğumuzun yeganə nişanəsi idi. Boynuna gümüş medalyon bağlanmış itə uşaqlığımızın bütün saflığı və ümidsiz baxışlarla baxır, kasib komamızı, dərdlərimizi bir anda unudub bəxtli uşaqlar kimi xeyallar qururduq...

İt qan qırmızı dilini çıxarıb sanki "içəri girimmi, girməyimmi?" kimi iki yol arasında qalmışdı. Axırda geri dönərək yamyasıl çəmənliyi olan bulvara tərəf qaçıdı. Deyəsən, bizdən iyəndi...

Bu fabrikdə doqquz ay işlədim. Doqquz ayda on dörd uşaq fabrikdən ayrıldı. Adımız kimi bilirdik ki, onlar, sadəcə, fabrikdən deyil, eyni zamanda işqli dünyadan da ayrıılıblar.

Burada uzun müddət çalışmağın axırı vərəmlə qurtaracaqdı; bilirdim ki, gec-tez vərəm məni də qardaşımın, anamın yanına aparacaq. Bu səbəbdən ingilscə öyrənib yüngül bir işə keçmək istəyirdim. O sahədə iş daha yüngül, maaş da babat idi. Bunun üçün bəsit də olsa, ingils dilində bilmək bəs edərdi. Gecələr yatmadım, əvvəlcə ingilis əlifbasını öyrəndim; sonra əlimə keçən qəzetləri oxumağa başladım. Bunu heç kimə bildirmirdim. Çünkü uşaqların çoxu olduqca fanatik fikirlərlə böyüdülmüşdü; müsəlman olmayanların dilini öyrənmək istəmirdilər, bunu xoşagelməyən əməl və ya dindən çıxmak kimi dərk edirdilər. Ona görə də vərəm olmağa da, ölüb getməyə də razıydılar. Mən ingilis dilini ölməmək üçün öyrəndim. Vəziyyət belə olanda dil öyrənmək daha asan olur, heç müəllimə də ehtiyac qalmır. Təxminən bir ay sonra seçmə mərhələlərdə iştirak etdim və yaxşı bal qazandım. Mənə tapşırıldılar ki, it saxlanılan yerdə fabrik sahibinin itinə baxım. Artıq evə də az gedir, elə it damının yanındaca yixilib yatırdım. Yaz gecələrində bütöv ayın işığında Cek Londonun bir zamanlar mətbəxin qarşısından tapdığım "Martin İden" romanını oxuyurdum. Bir də xəbər tutdum ki, bu kitabı səkkizinci dəfə oxuyuram. Bu kitab mənə yalnız ingilis dilini deyil, dözümü, səbri, güclü olmayı da öyrətdi... Kitabı oxuyarkən özümü it damıyla üzbüüz betonun üstündə sərilmiş kilimin üstündə deyil, daha geniş bir yerdə – açıq okeanda, bəxtəvər günlərə doğru üzən böyük gəmidəki qüdrətli, azad insan kimi hiss edirdim. Bu mənim günümədə olan uşaqlar üçün əvəzolunmaz bir hiss idi.

Ədəbiyyat mənə güclü olmayı öyrətdiyi üçün ona borcluyam, elə indi də...

Sahibkarın itini hər gəzdirməyə çıxarında o, cibindən qəpik pullar çıxarıb mənə verirdi, bunlar ayın sonuna kimi üst-üstə

yığılanda maaşım qədər olurdu. Düzdür, bəxşisin yarısını elə yerindəcə təkəbbürlü tikinti müdürü müsadirə edər, qalanını isə atama verərdim. Bu pullarla bacım Ayşəbibinin məktəb xərclərini ödəyərdik.

Mən bir gün Cek Londonun kitabını oxuyarkən sahibkar duyuq düşdü. Yanıma gəlib çəşqin-çəşqin mənə baxdı. Elə o vaxt şışman qarınlı, gonbul sifətli tikinti müdürü hardansa peyda oldu. O, mənə əvvəldən "Sahibkarımız siniq-salxaq ingilsicə danışanları heç sevmir: məbadə ağızından bir kəlmə çıxarasın ha!" – deyib tənbəh etmişdi.

İngiliscə danışdığını biləndə mənə elə nifrətlə baxdı ki, o an itin azı dişləri arasında parçalanan sosiska kimi yox olub getmək istədim. Çünkü onun uşaqlarla vəhşicəsinə rəftar etdiyini hər kəs biliirdi.

Müdir dişi bağırsağını kəsə-kəsə mənə gülümşədi. Harada nə edəcəyi bəlli deyildi axı, hər şey gözlənilirdi ondan. Nöqsanı axtarılan adama hər addımında bir ayıb tapmağa nə var ki...

Ah!.. Qürbət ellərdə böyüyən uşaqlar üçün belə xor baxışlarla – boyumun uzanmağına baxmayaraq – ürəyimdə qorxu, təlaş, özümü hər kəsdən kiçik hesab etmək kimi duyğular böyümüşdü. Çünkü mən vətənsiz, kulak³ sinfindən bir ailənin övladıydım. Bunu əf-qanların, ingilislərin və digər millətlərin də bildiyini bilirdim. Onlar qürbət ellərdə qərib olduğunu üzümə belə baxmadan uzaqdan, kölgəmi görər-görməz bilirdilər və alçaldacaq bir insan tapdıqları üçün əllərini bir-birinə necə sürtdüklərini elə bil gözümlə gördüm.

Sahibkar sakit səslə:

– İngilscə sərbəst oxumağı hardan öyrənmisən? – deyə soruşdu.

Suala cavab verimmi, verməyimmi deyə, müdirlə baxdım. O, nifrətlə hələ də gözlərimin

içinə baxırdı. Nə edəcəyimi bilmədiyimdən özü cavab verdi:

– O hardan bilsin, cənab! Özü elə mü-hacirdi də...

– Yox, bilir! Bilirsən, deyilmi?

– Xeyr, xeyr! – dedim.

– Vay-vay, bülbüł kimi ötürdün, indi bilmədiyini deyirsən, eləmi! Gedək mənimlə.

Mən ömrümüzdə belə dəbdəbəli evə girməmişdim. Ağzım açıla qalmışdı. İçəri girər-girməz burnuma gözəl gül ətri toxundu. Kirli ayaqlarımı dümağ türkmən xalçalarının üstünə qoyummu, qoymayımmı deyə, tərəddüd içində qalmışdım. Sahibkar biləyimdən yapışıp otağı göstərdi. İçəridəki ağappaq heykəllər, möhtəşəm vazalar, xariqə rəsmlər ağlımı başımdan aldı, bir anda ayaqlarımın yerdən üzüldüyünü hiss etdim. İlk dəfə Rufgilin evinə qədəm qoyan Martin İden kimi...

O arada yırtıq, yamaqlı paltarlarımı baxıb utandım. Bunu sezən sahibkar xidmətçini çağırıb məni yuyundurmağı əmr etdi. Xidmətçi bəmbəyaz dişlərini göstərərək mənə gülümşədi. Məni hamama aparıb bədənimə ağappaq qara bənzər bir şey sürtərək ovuşturdu. Bütün bədənim rəhatlandı. Amma hələ qorxur, "Məni yuyunduqdan sonra öldürəcəkmi, əcaba?" – deyə düşünürdüm. Yuyunandan sonra mənə qəttəzə paltarlar verdilər.

Təzə paltarlarda özümü belə tanıya bilmirdim. Gözəl paltarları geyinib kef elədim. Ölüm də ağlımdan uçub getdi.

Bəy əfəndi məni gözləyirmiş, xidmətçinin ardınca ikinci mərtəbəyə çıxmaga başladı. Onun arxasıycan gedərkən məni yenə qorxu bürüdü. Bir az əvvəl məni əkimizdirən qadın da gözümə şübhəli görünməyə başladı.

Sahibkar ikinci mərtəbənin taxta qapısını açanda heyrətdən bir anda daşa döndüm. Orada mənim xəyal dünyama sığmayıacaq qədər çoxlu kitablar vardi. Kitablara göz gəzdirərkən ölümü, qorxunu, acliği, işsizliyi belə bir anda unutdum. Ağlıma anam gəldi. Mənə elə gəldi ki, anam xoşbəxtliyimi hiss edir...

³ Kulak: Sovet sistemi tərəfindən torpaq sahibləri, varlıklar və hətta orta sinif fermerlər "kulak" adıyla çağırılmış, 1929-1933-cü illərdə bu sinifin yox edilməsi üçün amansız, sərt əsullardan istifadə edilmişdir. Bu sinifin bütün torpaq və mallarına əl qoyulmuş, bu ailələr və bu sinif məxsus olanlar mənətiqsiz iftiralarla damğalanmış və xalq düşməni elan edilmişlər. Zülmlər artıraqca on minlərlə ailə müxtəlif ölkələrə qaçıb ancaq canlarını qurtara bilmədi.

Sahibkar burdan istədiyim vaxt kitab götürə biləcəyimi dedi. Bir şərtlə ki, kitabları oxuyandan sonra yerinə qoyum.

Mən hər gün boş vaxtlarında kitab oxuyur, qəzet səhifələrini vərəqləyirdim. Burada mənim ağlıma gələməyən dillərdə çoxlu kitablar vardı. Özbək, fars, əfqan, ingilis dilində yazılmış kitabları oxuyur, amma çoxunu başa düşmürdüm. Bu mütaliələr məni müdirin hücumlarından qoruyur, oturub kitab oxuduğumu görəndə özünü görməməzliyə vurdu.

Durmadan kitab oxuyurdum. Tibb, iş dünyası və tarixə aid kitabların mübtələsi olmuşdum. Psixologiyani sevməyə başladım. Beləcə, itə baxmağa həsr etdiyim altı ilim imkan verdi ki, həyatımın təməlini elmlə yükleyim. Bu arada atam Ayşəni ərə verdi. Bacım hələ yetkinlik yaşına çatmadı. Amma kürəkən bizim kimi Buxaradan gəlmiş özbək ailəsindən olduğu üçün qızı görməyə gələnlərə atam "yox" demədi. Kürəkən bacımdan on iki yaşı, məndən on yaş böyük idi. Dəliqanlı uzun illər buxaralı qız axtardığından evlənə bilməmişdi. Yaşca böyük olsa da, məclislərdə məndən yuxarıda oturmazdı. Onlar çox keçmədən Ayşəni də götürüb Türkiyəyə köcdülər. Mən tamamilə tək-tənha qaldım!..

O il sahibkarımız İngiltərəyə getmək istəyirdi. Məni də özüylə aparmaq niyyətindəydi. Amma çox bədbəxt bir hadisə oldu, fabrik yandı. Sahibkar da, müdir də, it də oldu. Yalnız fabrikdə çalışan otuz səkkiz usaq sağ qaldı.

Bu faciədən sonra burada qalmayacağımı başa düşdüm. Necə olursa-olsun, Avropaya getməyin yolunu axtarıb tapacaqdım. İngils dilini yaxşı bildiyim üçün avropalı bir tacir məni işə götürdü. O, parça alveri ilə məşğul olur, parçaların arasında müxtəlif narkotik maddələr gizlədərək İrana, oradan da Avropana ötürürdü. Olduqca şəxsiyyətsiz bir adam idi, mənə beş-on quruş verib eşşək kimi işlədirdi. Yalnız onun firması sayəsində ölkə xaricinə çıxmışın mümkün olduğunu bildiyimdən dişimi dışımə sıxıb fürsəti göz-

ləyirdim. Gecə belə yatmağıma imkan vermir, haqq-hesab dəftərlərini ortalığa tökürlər, bunun əvəzində ayda iyirmi beş dollar verirdi.

Gözlədiyim fürsət bir ildən sonra əlimə düşdü. O zaman on səkkiz yaşındaydım. Tacirin iranlı xanımı doğum ərəfəsindəydi deyə, məni Avropaya göndərmək istəyirdi. Çünkü haqq-hesabda ondan daha mahir idim.

Beləcə, yola çıxdım. Türkiyəyə çatanda onun parçaya bükülmüş bütün narkotiklərini palçığa atdım, qiymətli parçalarını satıb İtaliyaya getdim. Orada bir müddət işlədikdən sonra İngiltərəyə gəldim. Orada da iki ay qalandan sonra gəmiylə Amerikaya yollandım.

Amerikaya çatanda nahar eləməyə belə pulum yoxuydu. Az qala acıdan ölücəkdir. Necə gün reklamlarla dolu küçələrdə it kimi sülənib iş axtardım. Qan dondurən soyuq, acliq və yuxusuzluqdan gözlərim qızarmış, üzüm göyərmiş, bədənimdə qəribə xallar peyda olmuşdu. O günlərin birində Rəbbim məni qoca Riçardla qarşılaşdırıldı. Mənim toyuq kimi ətrafa baxa-baxa zibilləri eşələdiyimi görüb açıqlandı. Qoca Riçard bu "tarla"nın da öz sirləri olduğunu deyib hansı bağlamani açıb, hansına toxunmamağı mənə öyrətdi. Evsiz olduğumu biləndə mənə daxmasında yer verdi. Qoca Riçardin arvad-uşağı yoxuydu. İçki üzündən yaxınları onu tərk etmişdi. Gecələr içib hönkür-hönkür ağlayardı. Amma səhərlər eyni vaxtda dimdik ayağa qalxar, heç bir şey olmamış kimi mənimlə işə gedərdi. Gün boyu zibil qutularını qarışdırır, gecə əməlli-başlı "zəngin" halda daxmaya qayıdardıq. Təəssüf ki, bir səhər qoca Ricard oyanmadı. Vəsiyyət etdiyi kimi, məzar daşına "Qoca Riçard sizi çox sevir!" sözlerini yazdırdım. Biçarə Riçard günlərin birində arvad-uşağıının onu axtarıb tapacağına inanındı.

Ondan sonra bütün pulumu toplayıb, Qoca Riçarddan qalan dəyəni də satıb ticarətə girişdim. Nə yaziq ki, bu dəfə də rəqiblər məni "əzib" keçdilər. Altı ay olmamış iflasa uğradım. Üstəlik, nə evim, nə pulum vardi.

Lakin ən ağır günlərimdə belə xəyallarımı öldürmədim. Atam bu aralar Ayşəgilin İstanbuldakı evinə köçmüdü.

Sonradan açdığını emalatxananın heç bir yaşı olmamış mən yenidən müflis oldum. Bankların faizləri nəfəs almağa imkan vermirdi.

Mən köhnə işin yasını tutmadan yeni işə başlayır; biri olmasa, başqa birinin məni ağ günə çıxaracağına inanırdım. Ən sonda reklam afişaları çap edən bir emalatxana açdım. Orada da beş aydan sonra işlər tərs getdi. Harda səhv etdiyimi yaxşı-yaxşı düşünbə-dashındım. Oxuduğum o qədər kitabdan əldə etdiyim bilikləri dövriyyəyə buraxdım.

Yenidən reklam afişaları hazırlamağa başladım. Müştərilərinin sayı yavaş-yavaş artmağa başladı. Gecəmi gündüzümə qataraq çalışır, iş yerində ayaq üstə ağızıma bir loxma çörək qoyur, elə oradaca yatıb qalırdım.

Axır ki, ilk dəfə öz işimin sahibi olub, Hindistandan və Çindən gələn iki tələbəni də işə götürdüm. Üçümüz də dayanmadan işləyib həftədə əlli dollar qazancı olan emalatxananı həftəlik əlli min dollar qazancı olan bir firmaya çevirdik.

Televizorda alış-veriş sektorunu ilk dəfə biz yaratdıq. Büyük kreditlər götürüb işə başladıq. "TV bazar" mənə gözlədiyimdən də çox pul, güc qazandırdı. Amma mən hələ məqsədimə tam çatmamışdım. Mühərriklər istehsal etməyə başladıq və qısa müddətdə dünya bazarına çıxdıq. İkinci il bizim istehsal etdiyimiz motorlara tələbat artmağa başladı və iyirmidən çox ölkə ilə müqavilə bağladıq. Müqaviləni bağlayandan sonra Floridadakı villama köçən gün anamın Buxaradan gətirdiyi darağa baxaraq hönkür-hönkür ağladım.

Türk xanımım mənə dörd oğul bəxş etmişdi. Atam nəvələrinin qucağında, gözəl günlərimizə şahidlik edərək fani dünyadan köçüb getdi. Uşaqlarım özbəkcə və türkçə danışır, ingilscə yazıb-oxuyurdular. Mən isə... mən...

Budur, neçə illerdən sonra, nəhayət, ixtiyar çağında Buxaraya, ata yurduma gəldim! Doxsan ildən sonra...

Ey, Buxara! Bu mənəm! Bu mənəm! Sənin oğlun, övladın, doxsan ildən sonra qoynuna gəldi! Bu vaxta kimi niyə qayıda bilmədim? Ən ülvi azrumu, anamın, atamın istəyini bu zamana qədər niyə yerinə yetirmədim? Niyə? Xəyallarımızdakı, ümidiyimdəki o buludlar arşındakı gözəl, möcüzəli Buxaranı itirməkdənmi qorxurdum?! Xəyallarımın ilgima dönməsindən, Buxaranın yox olub getməsin-dənmi qorxurdum? Ah, bura gələndə qardaşımı, anamı tapmayacağımdanmı qorxurdum? Çünkü onlar mənim üçün bu zamana qədər Buxarada idilər. Buxarada...

Ey Buxara! Düz doxsan il əvvəl buradan qovulan övladın gəldi. Sürgün olunmuş milyonlarla övladından vəkil olaraq yalnız biri gəldi. Sürgündən, acliqdan, məhkumluqdan, alçaldılmaqdan, çətinliklərdən ölüb getmə-yən, hamısına sinə gərən balan gəldi. Hələ yaşayır!

Hələ Vətənin nə demək olduğunu bilmə-yən o uşaq, anasını, qardaşını, keçmişini arayıb-axtararaq gəldi. Ey ata yurdyu, bilirsənmi, səni bir dəfə görməyə can atan neçə-neçə insan torpağına üz sürtmədən, Vətənsiz, kəfənsiz ölüb getdi?! Onlar bircə dəfə Vətənin təmiz havasını içlərinə çəkmək üçün, bircə kərə köhnə kərpiclərinə toxunmaq üçün canlarını fəda etməyə hazırlıydılar...

Allah onlara nə qədər göz yaşı verdisə, hamısını sənin yolunda tökdülər; nə qədər söz verdisə, hamısını sənə dua etdirər. Ey Vətən, sən onları unutduñmu? Məni xatırladınmı?!

İldə mənim iki günüm var. Yalnız bu iki gündə kimsə mənimlə iş haqqında danışa bilməz, çünkü o günlərdə mən bayram edirəm. O günlərdə evimin qarşısında kim-səsizlərə, ehtiyacı olanlara yardım payla-yıram. Bu iki günü sırf xeyriyyə işlərinə həsr edirəm, milyonlarla pul paylayıram. İl boyu bu iki günün gəlməsini gözləyirəm. Bu günlərdən biri 24 iyuldur. O gün mənim

“Mavi gözlü qartallar” – deyə adlandırdığım mühərrrik zavodumun açılış günüdür və mən bu günü bütün cilələrimin əridiyi, iradəmin qələbə çaldığı, qardaşımın, anamın, atamın və bacımin arzularının gerçəkləşdiyi gün kimi bayram edirəm.

O biri günüm 2 iyundur! Nyu-Yorkdakı Birləşmiş Millətlər Təşkilatının binası önündə azad və müstəqil Özbəkistan bayrağının səmada dalgalandığı gün!

Mən o gün “Mavi gözlü qartallar” adlı zavodun şöbəsini açmaq üçün Yaponiyaya gedirdim. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının yerləşdiyi mərkəzin yanından keçərkən gőzüm o bayrağa sataşdı, bir an donub qaldım. Sonra gözlərimdən yaş axdı. Pakistanlı ortağım təəccübə nəsə dedi, amma xatırlamırıam. Yolun ortasında düşüb haraya getdiyim də yadımda deyil. O gün BMT-nin ofisində böyük, ülvi hisslər daşıyan xalqımın şad nümayəndələrini gördüm.

Bir yandan özbəkcə danışır, bir yandan da diz üstə çöküb ucadan, titrəyərək ağlayır, təsəlli üçün çıyılərimə toxunanlara məhəl qoymadan eynən anam kimi hıçqıraraq hönkür-hönkür ağlayırdım.

Uzun illər qərib olmağıma, anama, qardaşımı, xalqımın milyonlarla sürgünə göndərilən insanlarına ağlayırdım.

Bayraq yuxarıda, səmada idi, amma mənə o qədər yaxın görünürdü ki, onun xərif lifləri üzümü, göz yaşlarını silirdi... Ey Vətən!

Bu, Vətən bayrağıydı... Vətənimin nəfəsini sanki duyub Buxaranı qucaqladım.

Atacan, Floridadakı qəbrinin torpağından gətirib Buxaraya səpdim. O torpaq atasının torpağına qovuşdu. Xoşbəxtsənmi, ata? Budur, əcdadlarının torpağına, tozuna, küləyinə qarışib üçün! Minarələrin üstündəki leyləklərlə birlikdə qanad çalın, ata!

Ana, mən bu qədər vaxtı boşuna gözləmişəm. Keşkə daha əvvəl gələydim, keşkə bu torpağı daha əvvəl qucaqlayaydım. Sizin Buxaraya getdiyinizi bilirdim, amma sizi orada tapmasam, nə edəcəyimi bilmirdim. Ora çatanda uşaqlığımızda qayğısız xeyallarımın şübhələr içində uçub yox olmasından

qorxurdum. Səhv eləmişəm, bu qədər niyə gözləmişəm?!

Onların hamısı Buxarada idi... Hamısı mənə, uşaqlarına, nəvələrimə bənzəyirdi; üzü, gözü, qaşı... Övladlarım...

Ana, qardaş, Buxara minarəsinə çıxdım, üzümü uyuduğunuz Əfqanistana tutdum. İndi rahatlıq içində yatırsınızmı, xoşbəxtsinizmi?

Budur, doxsan ildən sonra olsa belə, arzularınız yerinə yetdi. Arzular ölmür, yox olmur...

Çaylar axmaqdan yorulmadığı kimi, külləklər, işıqlar, çiçəklər, baharlar həmişə var olduğu kimi, gerçək arzular da özüb getmir, ana! Göydən yağan qar, yağış kimi, ay və ulduzun daima parlaması kimi, payızda köç edən quşların baharda qayıdır gəlməsi kimi mən də qayıdır gəldim!

Dünyada zülm çox, bəla çox, cəza çox! Amma günahsız insanları zorla doğulduğu torpaqdan, öz elindən, öz əməyindən, öz suyundan, öz ağacından, öz çayından, öz qəbiristanından, öz səmasından ayırmak, həsrət qoymaq dünyada ən böyük günah, ən böyük dəhşət, ən böyük vəhşilikdir!

Sizi tapdım, ana! Bazarda gördüm! Doppi⁴ satırmışsınız! Yoxsa oxşatdimmi, xeyr, eynən siziyiniz... sonra kəndlərdə də gördüm. Buxarada bir deyil, çoxuymuşsunuz, ana... Hə, eynən siz!

Qardaşımı da gördüm! Xüsüsilə çörəkçi oğlan qardaşımı oxşayırdı. Həsənin Hüseynə oxşadığı kimi. Heyrət etdim!

Amma... amma sən məni aldatdın, ana! Soruşanda ki Buxara necə yerdir, “Ağlamadığın yer, bala, ağlamadığın yer...” deyirdin! Mən gələndən bəri elə hey ağlayıram, ana. Sizi görüb, qardaşımı görüb, Buxaranı görüb...

Budur, mən Buxaraya gəlmişəm! Doxsan ildən sonra...

Tərcümə etdi:
Təranə VAHİD

⁴ Doppi: Özbəkistanda ənənəvi baş örtüyüünə verilən ad

DEBÜT

NİCAT

Çarpayı.
Dolab.
Kitab.
Nərdivan.
Sağa gedən yol
Və ya tərəfsiz
Yoldaşla yol...
Utancızlıq.
Bir fincan çay.
Qaranlığın xəlvətini gözləyən
Rəngsiz damcı.
Yalnız zülmət olanda
Doluluq boşluğa dönür.

PAUZA

Ağzı olsa da, deməyə sözü yox idi...
Çığırkı.
Uğultu.
Pauza, pauza, yenə pauza...
Bərələ gözləri ilə sükut içində oranı tərk etdi.
Saçlarında ağ dənələri olan içəri girib,
astadan əllərini onun kürəyinə uzadaraq
“bitdi” – dedi.
Sonra iri insanların portretlərinə baxmağa
getdilər.

NOT

Daxilindəki boşluq təkcə sənin deyil.
O boşluq
heç nə olmamış kimi səs-küy salanlarındır.
Boş olmayan yeganə şey otaqdır,
bir də ağarmağa can atan içi qara notlar.

TOZ

Qışqırıq dolu səslər, dar məkana səpələnmiş
varlıqlar,
yorğun simalardan bərələn gözlər
yerdəki torba kimi heç də heyrət doğurmur.

LƏMAN MUSAYEVA

Nə dünən, nə də bu gün.
O başa düşdü ki, qəsr sözü əsr sözü ilə
qafiyələnir,
amma bunun fərqi yoxdur.
Dəyişən keçmiş qonaqların qayıdışı oldu.
Ümumiyyətlə, bunlar kağızdakı yazılıara
görədir.

ABDULLAYEVA İLAHƏ

Bir-biri ilə kəsişən əşyalar.
İçəridəki gülüşlər...
Nə təlaş, nə həyəcan var.
Sadəcə imtahandır.
Sarı libas,
Buruq saçlar,
Qaçaraq həyat,
Məsuliyyətli iş –
Bunların hamısı onun həyatının bir
hissəsidir.

TƏLƏBƏ

Sözünü auditoriyaya səs dalğaları ilə ötürdü,
Tələb edən və tələb edilən görünürdü.
Balaca otaqda bizə aid olan bircə isti çay idi.
Çöldən pəncərəni dimdiyi ilə döyən qarğı,
Ayağını sürüyən canlı nə qədər dolaşsa da,
Bir yerə çıxırdı.

NƏRMİN HƏSƏNOVA

Yaxşı görünmək arzusu dissonanslıq
yaradır.
Birdən çox itin hürüşməsi.
Gözümün zilləndiyi köhnə qutunun üstündə
sarı kağızda yazılmış "qarışq" kəlməsi
ətrafdakı səliqəni dağdı.
Bəlkə, xaos elə mətnin içindədir?
Bu gün həftənin altıncı günüdür,
Saatın əqrəbləri ikini gözləmir.
Sakitdir, istidir, kimsə belə deyərdi:
durğunluqdur.
Daxili dialoq ahəng yaratmır.
Sən susursan, ətraf qaynayır.
Cümlələr arasında əlaqələr pozulub, amma
müəllim fikrin hamar olmasını tələb edir.
Müəllim həm də kənardan gələn səslərin
musiqiyə daxil edilməsini deyir.
Bu şeir özündə heç nəyi əks etdirmir.

ŞAIRİN DOSTU

Musiqi,
Riyaziyyat,
Fəlsəfə... bunlardan hansı daha vacibdir?
Şair sözlərin şərti olduğunu deyir,
Həm də "şair" sözünün sıniq cəmi "şeir, əşar,
şüəra"dır.
Beyin sağ, sol yarımkürələrin
çarpazlaşmasından idarə olunur.
Hər nöqtə bir mərkəzdə toplanır,
Müxtəlif üsullar eyni nəticəni verir,
Qar dənələrinin hər biri fərqlidir.

ŞÜUR

Görünən kiməsə zəruri,
Kiməsə təsadüfdür.
Etina göstərməyən də var.
Bəlkə, bu barədə düşünmək lazım deyil?
Bəs doğru nədir?
Norma statistikaya əsaslanır.
Bütün suallara cavab verəni tanıyırsan?
Qafiyəli şeirdə sonuncu misra sərbəst olur.

ŞÜUR 2

Yaxınlaşış ünvani soruşanda hamı bir
ağızdan "dəlixana" dedi...
Xane fars dilində ev deməkdir.
Təsəvvür nitqi qabaqlayır.
Hər şey dialoqda məlum olur.
Ardıcılıqlar uyğun gəlməsə də,
Bir-birini həmişə izləyir.

Stoldakı dəftərdən vərəqi dartıb çıxartdı,
həm də gülümsəyə-gülümsəyə.
Qapı arabir açıldı.
Kimsə içəri girməyə, ya da nəsə xahiş
etməyə çalışır.
Səni bənövşəyi təsəvvür edirəm.
Təşvişlər.
Soyuqdur.
Buludludur.
Qərarsızlıq...
Bəlkə də, ardı olacaq.

Əgər seçim varsa, pəncərədən içəri düşən
günəşdən imtina edib soyuqda qalardım.
Fincandakı köpük bir azdan əriyəcək.
Bir ədəd şeirin tərcüməsini istəyən oğlan
bir gün
başa düşəcək ki, əslində, poeziya
metaforalardan ibarət deyil.

Hər şey doğrudur, heç nə doğru deyil –
Görünür, görünmür...
Bəlkə, küləyin istiqaməti,

Bəlkə, küləyin istiqamətinin əksi?
Seçim, yoxsa film?
Evdən çıxanda şəffaf maskanı tax...
Oyun.
Uduzmaq – səbir.
Növbədə bir qədər gözləmək...

QAPILAR

Dördü bağlıdır,
Biri açıq,
Biri digəri ilə üz-üzə.
Hər birindən insan çıxır,
Biri isə açılmaq üzrədir
Hər an biri açılır, o biri bağlanır...
Mən hələ də rəfiqəmi gözləyirəm.

Qara bəñizli içəri heç kəsi buraxmir.
Başqa birinin yuxuları barədə nəqli
özündən savayı heç kimi təəccübələndirmir.
Palid qozası küknar ağacının budaqlarından
sallanır,
amma o budaqlardakı sərçələrin səsi musiqi
deyil.
Bir gün hər kəs dəyişə bilər...
Qışın qayıdışını gözləyirəm!..

Hadisə yeni formada təkrarlanır,
Maraq var, yaxud yoxdur –
Fərqli neyronlar,
Axşam gəzintisi,
Radikal qərarlar,
Qəflətən xorultu,
İt hürməsi,
Külək...

Hissiyatsızlıq.
Dur, get və et.
Məqsəd.
Dərman.
Arzu.
Maraq.
Qaçış.
Hara gedirsən?

Hər gün eyni şeyi düşünürsən...
Dostum deyir ki, səni tərk etməyən yeganə
şey xəstəlikdir.
Bəs özün?
İndi məni yalnız quşların səsi narahat edir...
Yeni xəbərlər.
Minimalizm.
Optimist düşüncə.
Deyilən tapşırıqda bir doğru, bir yanlış var...

Mən kənardakı müşahidəciyəm.
Qapısı iç-içə açılan otağın içində
Özünü yeni sahibinə təhvıl verən it
boynundakı zəncirin açılacağını gözləyir...
Eyvanları küçələrə baxan evlər.
Güldanın arxasında gizlənən
günəbabaxan yarpağı.

Dərmanlarla qidalanan kitab vərəqləri.
Üfürməyə şarı olmayan uşağın
baxışında gizlənmişəm,
Küləkdə hərəkət edən ip kimi yəm,
Heç nə düşünməyən canlı kimi,
Qarnını doldurən heyvan kimi...
Şürurumun kənarında hərəkət
edən orqanlarım...
Sadəcə, eşitdiklərimə bir dəqiqə sonra
reaksiya verə bilərəm.
Mən zibillərini bəsləyən insan içindəyəm.
Evə tələsmirik,
qarşısında gördüyüümün xaricində
hər şey mənasızdır.

İNDİRA USMAN

Uzaq – yalnız məsafədir.
Günorta çağrı skamyada oturub, danışın
dağılışdıq...
Zərdəki şans qədər gözəlsən.
Zarafatlarındakı doğru = Dostluqdakı sevgi
Hər bir cəhd mübarizəni davam etdirir.

HÜMBƏTOVA ELNARƏ

Təmkinli görünürdü.
Yadımda,
Qabaqda əyləşib dinləyirdi.
Təmkinli görünürdü, hədəfi olan biri kimi –
Müşahidələrim məni doğru ünvana apardı.
Özünün dediyi kimi eyniyik və zidd
Hələ, bəlkə də, bilmədiklərim var,
Növbəti görüşümüz barədə düşünürəm.

BİZ

İndi bizə özünü yaxşı hiss etmək vacibdir.
Oyunda iştirak edək,
Dostlarla görüşüb söhbətləşək.
Ağacın kölgəsində otururuq.
İkimizin harmoniyası,
Üstəlik, bizi təqib edən keçmişlə bərabər...
Düşünürəm:
Yaxşı ki, ümidişimiz var,
Ehtiyatdakı enerji bitib...
Mexanika, ola bilsin, çatışmayan budur.
Bayırdağı səsləri eşidirəm...

NÖQTƏ

Axşam düşüb.
Fürsəti görən külək otağa doldu.
Açıq qalıb pəncərələr.
Çıraq altında daldalanın birisi
Sakitcə söhbət edirdi,
Qəfildən titrəyib
Pəncərələri bağlamağa yollandı.
Səhərin şehi
arxasından çıxan günəş
Söndürdü evdəki lampanı...
Söz birləşmələrindən ibarət şe'r yazıram –
Köhnə estetikada – apostrofla...

LAQEYD

Gecə. Bir neçə dilim çörək.
Göyərti. Masanın ətrafında toplaşanlar
və cəmlənməyən çoxluq...
Dolanıb qayıdır yoxluq,
Xəbər çatıb, səfalət maddim-maddim
Qəsb edir.

Uzun-uzadı durğunluq,
lakin çəhrayı çantanın üzərindəki enli
zolaqlar
pişiyin qabırğasıtək otaqdakı musiqiyə
çevrilə bilər.
Yuxarıdan aşağıya doğru siyahıda
əlaqəsiz əşyalar sistematik cədvələ tabe
deyil.
In B.
Hərəkətin dinamikası.

AFAQ

Zəng vurdum,
Əhvalını soruşdum.
Xahiş etmək istədim,
Üşüdüm.
Hava da yaman soyuyub,
Külək də yerdəki xəzəlləri
Torpaqla birgə göyə sovurur,
Payız yetişib.

Sitat: Mən sənin kitabına baxıram, sən
mənim şəklimə (c)
Avtoreferata kim baxır?
Məqsəd dəyişsə də, qəsdən həmin yerə
çatırsan.
Əgər darıxmaq istəsəz, gəlin bir yerdə
darıxaq (c)
Kadrlarda qorxu, hücum:
Filmdən reallığa.

Əvvəllər hər şeyi tilsim kimi gördüm,
Özümə gücüm çatmadı...
Bir-biri ilə əlaqəsi olmayan hərf
birləşmələri
eyni adlı insanları bir yerdə görüşdürür...
Güzgülər qarşı-qarşıyadır, pattern-lər
təkrarlanır,
Hələ də bəsit düşüncələrdən xilas ola
bilmirəm...
Yol tam qət olunmasa da, yüngülçə
doğmalıq yaranmışdı.
Təəccübü ola bilərdi, lakin təcrübə əksini
deyirdi.

Əslində, yazmaq çətindir:
 məsafə, ailə, qayğılar.
 Bir neçə dəqiqəlik özündən ayrılib mənimlə
 davam etdi.
 Problemin həlli dəmir qutunun üstündədir.
 Dairə.
 Diqqəti yayındırmaq olmaz,
 Dolaşış düşüncə rəflərə bölünüb.
 Bu hələ heç nə deyil.
 Time goes on –
 Fikri mütləq tamamlamaq lazımdır, – o dedi:
 Kitabçadakı tarix qeydləri,
 Əyri-üryü qırıq-qırıq xətlər.

Dar dölmələrlə gedirəm
 Məndən qabaqdakılarla bərabər.
 Bir də əbədi təmirdən xilas ola bilməyən
 paytaxtın küçələrində
 siqnallar eşidirəm.
 Beş dəqiqə bundan qabaq hər şey başqaydı.
 Tənək yarpağı
 Pəncərəyə dolanıb.
 Növbəti dayanacaqda
 Əlləri ciblərində bir uşaq
 Tələskən sərnişinlər içindən
 Mənə sarı baxırdı.

Sınıq nəlbəkidəki suda əks olunuram.
 Əziz körpəm, burda olmadığına görə
 təşəkkür edə bilərsən.
 Şəkil çəkən uşağın binasından düşən işığam.
 –
 Suallarmım ip kimi özümə dolanıb,
 Azdığım yerdən çıxış axtarıram...

SAHİLƏ HÜSEYNLİ

Mən sevgini ondan öyrəndim.
 Ayaqqablarımı geyinib, davam edirəm.
 Cavabsız qalan suallardan yeni suallar
 doğur.
 Sonsuzluq sonsuzluqla haçalanır.
 Bəzilərinin bəxti gətirib: düşünmədən
 xöşbəxtliklə əhatələnilənlər.
 Bəs görəsən, bütün bunlar zamana təsir
 edir?
 Pişik də özü özünə aqalıq edir.
 Qarğı da iti dimdiyilə pəncərəni döyərək
 çörək istəyəcək.
 Şeirin qafiyəsi tapılmasaydı, qapılar hansı
 tərəfə açıldı?

İRƏVAN MÜƏLLİMLƏR SEMİNARIYASI – 140

Ümumilli liderimiz Heydər Əliyev deyirdi: “Əgər Azərbaycanı müstəqil bir dövlət kimi dünyaya yaxşı tanıtmaq istəyiriksə, ölkəmizin qədim tarixini, əsrlər boyu keçdiyi yolu gərək həm öz vətəndaşlarımıza, həm də bütün ölkələrdə olan elm adamlarına, respublikamıza maraq göstərən adamlara tanıdaq. Bu sahədə də tarixçilərimizin qarşısında çox böyük vəzifələr durur, onların üzərinə böyük məsuliyyət düşür”.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev də həmin problemi daim diqqət mərkəzində saxlamış, müxtəlif məruzə və çıxışlarında, xüsusilə Ermənistən-Azərbaycan münasibətlərinə tarixi kontekstdə yanaşaraq Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının ümumi yığıncağındaki çıxışında diqqət mərkəzinə çəkmişdir: “Biz təşəbbüslerimiz, tarixə müraciətimiz və konkret dəlillərlə, faktlarla əsaslandırmışık ki, İrəvan Ermənistən paytaxtı kimi Azərbaycan dövləti tərəfindən 1918-ci ildə ermənilərə verilmişdir. İrəvan xanlığında yaşayış əhalinin əksəriyyəti azərbaycanlılar idi. Zəngəzur mahalı qədim Azərbaycan torpağıdır və sünii şəkildə Ermənistana verilib. Zəngəzur mahalının Ermənistana verilməsi böyük ədalətsizlik idi. Doğma torpağımızın bir parçası Ermənistana birləşdirildi. Bunun çox böyük mənfi nəticəsi oldu.”

Bu çağrıların işığında ölkəmizin tarixinə, xalqımızın etnogenezisinə, maddi-mədəniyyət abidələrinə, müxtəlif mərhələlər üzrə inkişafımızın əsas istiqamətlərinə dair tanınmış ziyalılarımızın, elm adamlarının çox ciddi tədqiqatları nəşr olunmuş, bir çox beynəlxalq və regional səviyyələrdə sənballı məruzə və çıxışlar edilmişdir. Ermənistən-Azərbaycan münasibətlərində məlum Qarabağ münaqişəsi bəhanə edilərək yaradılmış sünii konfliktlərin zəfərlə başa çatdırılması regionda yeni reallıqlar meydana çıxardı. Bu mənada Qərbi Azərbaycan, İrəvan, Zəngəzur kimi ifadələrə ərazi iddiası mənasında deyil, tarixi-coğrafi gerçəkliliklər aspektində yenidən baxmaq zərurəti yaranmışdır. Ona görə də Qərbi Azərbaycan, İrəvan, Zəngəzur, Dərələyəz, Göycə ifadələri adı leksik mənasından çox milli müstəqillik və dirçəliş uğrunda tarixi mücadilənin simvollarına çevrilmişdir. Bu ifadələrin ehtiva etdiyi böyük məna tutumu gələcək tədqiqatlar, konfranslar, simpoziumlər üçün çox ciddi əhəmiyyət daşıyır. Ermənistənla ikitərəfli münasibətlərdə həllədici yolun astanasında olduğumuz bir dövrdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin İrəvan Müəllimlər Seminariyasının 140 illiyi ilə əlaqədar

29 dekabr 2021-ci il tarixində imzaladığı sərəncam bütün ziyalıların, o cümlədən təhsil tədqiqatçılarının qarşısında da çox ciddi vəzifələr qoyub.

Hörmətli prezidentimiz İlham Əliyevin bu sərəncamına müvafiq, pedaqoji elmlər doktoru, professor Həsən Bayramovun "İrəvan Müəllimlər Seminariyası: milli maarifçiliyinin genezisi və prioritetlərin paradiqması" monoqrafiyası bu sahədə aparılan uğurlu tədqiqatlardan biri kimi qiymətləndirilməlidir. Əsərdə "Çarizmin Azərbaycanı işğal etdikdən sonra yeni tarixi-maarifçi transformasiyaya kecid", "Tarixi-maarifçi proses kontekstində yeni tipli təhsilin ilkin şəbəkələşməsi", "İrəvan Müəllimlər Seminariyası və onun yaranmasını şərtləndirən maarifçi zəmin", "İrəvan və Qori müəllimlər seminariyaları: paralel prioritetlər", "İrəvan Müəllimlər Seminariyasının Ermənistanda azərbaycanlı müəllim kadrlarının hazırlığında rolu" başlıqları altında çox maraqlı araşdırmaqlar öz əksini tapıb.

İnanıram ki, hörmətli professorumuz Həsən Bayramovun "İrəvan Müəllimlər Seminariyası: milli maarifçiliyin genezisi və prioritetlərin paradiqması" monoqrafiyası ciddi tarixi-siyasi və mənənəvi-pedaqoji əhəmiyyətli problemə həsr edilmiş əsər kimi həm yeni-yeni araşdırmaqlara stimul verməklə, həm də indiyədək aparılmış bir çox fundamental araşdırmaları tamamlamaqla gələcək tədqiqatlara da təkan olacaq.

*Nizami NOVRUZOV,
Fəlsəfə doktoru*

HƏSƏN BAYRAMOV

**İRƏVAN MÜƏLLİMLƏR SEMİNARIYASI:
MİLLİ MAARİFÇİLİYİN GENEZİSİ VƏ
PRİORİTETLƏRİN PARADIQMASI**

QARSIDA BİR UZUN YOL VAR

Yaxşı tanıdığını, yaxşı kimi tanıdığını şair-dən gözləntin həmişə böyük olur. Bəlkə, elə buna görə poeziyamızda özünə məxsus cığırla illərdir enişsiz irəliləyən Rəsmiyə Sabirin növbəti yaradıcılıq hesabatını – “Zindan sevinci” adlı son kitabını açarkən daxilimdə xəfif bir nigaranlıq var idi. Xoşbəxtlikdən çox tez, elə ilk misraların işığında əriyib getdi bu nigaranlıq, rahatlıqla, məmənunluqla əvəzləndi.

Səhifədən səhifəyə keçdikcə eynən əvvəlki qıvraq, azadə üslubla qarşılaşdım. Yenə həmin səliqə-sahmanın, mövzuya doğru yönən yanaşmanın, sözlə yumşaq rəftarın, məzmunu formaya tam oturtmaq, yersiz məcazlardan, əndazəsiz mübaliğələrdən yayınmaq bacarığının şahidi oldum. İrili-xirdalı hər şeirində bir az da püxtələşmiş, daha yetkin Rəsmiyə Sabir gördüm...

Kitab klassik divan tərzində, amma bir yox, altı minacatla başlayır. Və hamısında oxucu zövqünə sarı çətin səfər niyyətində uğur ricasından daha qabarıq, fərdi ağrıları doğuran ümumi əskikliklərdən qurtuluş diləyi var:

“...Soyuyur insanların,
Yaxılıram, İlahi!”

“...Qoyma bu dərdi-kədəri,
Qoyma məni yeyə, Allah!”

“...Ürəyim ağrıyır, Tanrıım,
Dünya boyda
dərd daşıyan ürəyim.”

“...İçi cah-cəlalli cahan vermisən,
Durub seyr edirəm gəndən, İlahi!”

Allahın insana ən böyük bəxşişi Vətən sevgisidir. Sənət əhlinin xoşnaxışlığı ondadır ki, bu hissi yalnız öz varlığında yaşamır, təkcə

quruca dillə yaxın ətrafa bildirib dayanmır, rəssam çəkdiyində, memar tikdiyində, bəstəkar nota köçürdüyündə duyğularını geniş kütləyə, ictimaiyyətə yetirir. Şair də şeirləri ilə oba-oba, el-el bəyan edir doğma yurda məhəbbətini:

“...Hər qarış torpağın müqəddəs, əziz,
Ölsək belə, səni yaşadırıq biz...”

“...Bir ölüb, min dirilərik,
Səni yaşadarıq biz,
Vətən!..”

“...Anamın sinəsi torpaq,
Köksün üstə baş qoyuram...”

Xalqımızın çoxillik Qarabağ həsrətini, yenidən ona qovuşmaq istəyini dolğun şəkil-də ifadə edən “Bağışlama bizi, Vətən” adlı şeirinin Rəsmiyə Sabirin yaradıcılığında xüsusiyyəti, onun şair kimi qəbul olunmasında xüsusi rolu var:

“...Səni əsir ikən qoymuşuq darda,
Cəngavər ruhumuz hardadır, harda?
Qoynuna gəlmədik, of, bu bahar da,
Bağışlama bizi, Vətən!..”

Gəldik, cəngavər ruhumuzla gəldik. Hər bahar qoynuna gül dəstəsi ilə gələk deyə, bir payız qılıncla gəldik. Düşməndən qisasımızı alıb torpaqlarımızı, qürurumuzu geri qaytardıq...

Əsl şeir həyatdan qopmur, hədəflərini dəyişə-dəyişə, döyüşə-döyüşə zamandan zamaşa adlayır... Hələ İrəvanın, Təbrizin “Quşlardan alırıq səs-sorağını”. Onları quzğunlar caynağından saldırmasaq, “Bağışlama bizi, Vətən!..” Bu gün arxa cəbhədə monopolizmlə, rüşvətlə, süründürməçiliklə savaşa qalxmışiq. Köklərini dibdən kəsməsək, “Bağışlama bizi, Vətən!..”

Şeiriyyətin təməl daşı axtarış, yaraşığı orijinallığıdır. Təzə fikirlər tapıb təzə naxış-

lar vurmalısan. Bundan ötrü isə istifadə edəcəyin sözləri yoğurub, şəkildən-şəklə salıb poetik kəşfə çevirməlisən:

*“...Ürəyim kabab olunca
Qəm yiğisir iyə, Allah!..”*

*“...Atamın əlləri saxlayır
təməli ucuq Yer kürəsini...”*

“Kəsilmiş qollardakı zəncirlərin cingiltisi... sıkəst ayaqların addım səsi... içində yixilan adam...” Belə gözlənilməz ifadələrin zənginliyi ilə Rəsmiyə Sabir öz lirikasına bədii güc qazandırır.

Eyni zamanda qarışlaşmalar aparıb təzadlar qurunca şeirlərində dinamikliyi artırır:

*“...İçim, çölüm od içində,
Üşüyürəm niyə, Allah?!
...Bundan sonra
bir qızın
arzusu yox,
yuxusu çin çıxacaq,*

*Şəhidim!..”
“...Qara günlərin xanımı
ağsaçlı anam...
Ağ geyinib
qara torpağa qarışdı...”*

Rəsmiyə Sabir dili mükəmməl bildiyindən yeri gəldikcə qrammatik imkanlardan da yararlanır və bu onun şeirlərinə çeviklik gətirir:

*“...Dərdim üst-üstə gəlir,
Çıxılıram, İlahi!..”*

Burada riyaziyyatdakı toplama, çıxmə əməlindən söhbət getmir, yükler – qayğılar, ağrılar, itkilər çoxaldıqca ömrün qısalmasına işarə vurulur. Xaxud “Yer kürəsinin üstündə deyil, Sözümün üstündə durmuşam...” – deyəndə müəllif dayanmayı, qərarlaşmayı yox, dönməzliyi, mətinliyi nəzərdə tutur...

Rəsmiyə Sabir bütün yaranmışları öz yaxını, simsarı bilir, doğması, əzizi hesab edir. Onlarla dərdləşir, onların dünyadan vaxtsız gedişinə qəlbən acıyrı:

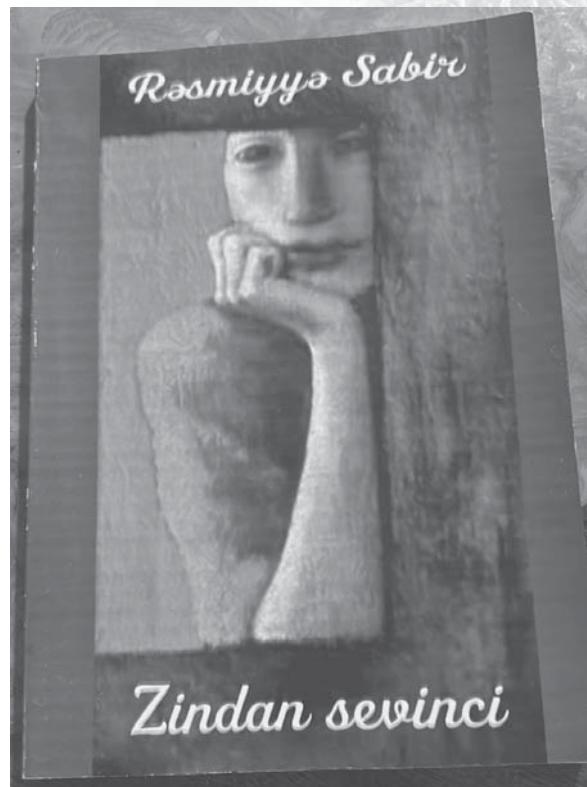
*“...Mənim dərd bacım oduncaq,
sən ağac kimi yandın,
mən adam kimi,
tüstü ruhlarımız qarışdı...”
“...Zərli kəpənəklərin
Ölümünə ağladım...”*

Beləcə, səriştəsini, peşəkarlığını fitri istedadının üstünə gəlib şeirlərinin daha oxunaqlı alınmasına çalışır. Usandım demədən üzü bitkinliyə irəliləyir:

*“Hələ ki qarşıda bir uzun yol var,
Ömür də dumana, sisə düşəcək.
Tale bazarında bəxt paylananda
Mənim də payıma nəsə düşəcək...”*

“Nəsə” niyə, Rəsmiyə xanım?! İnanırıq ki, alın yazın və yazdıqların birləşib yaradıcılıq fəaliyyətinə layiqli qiymət, şəxsiyyətinə saygı gətirəcək...

Arif FƏRZƏLİ

Hörmətli Qulu Ağsəs!

1967-ci ilin yanварında, bir qış günündə soyuq səmada parlayan ulduzun – o vaxtlar yaradıcı gəncliyin ədəbi dərgisi kimi çap olunan "Ulduz"un yaşının artıq 70-ni təmamlayanda da daimi oxucusuyam. Jurnalın nəşrə başlığı illərdən bəri bir çox ilk saylarını hələ də qoruyub saxlayıram.

Bir yazar kimi, yazdığını mətbuatda görən bir müəllif sevincini mənə ilk dəfə bəxş edənlərdən biri də məhz "Ulduz" jurnalı olub. 1975-ci ilin 2-ci sayında Şabranın (keçmiş Dəvəçinin) ucqar bir dağ kəndində, Pirəbədildə müəllim işlərkən "İlk hekayələr" guşəsindəki "Buz heykəllər əriyir..." hekayəmin sevincini hələ də yaşayıram, hərcənd ki, ötən müddət ərzində az qala 50-yə yaxın kitabı çıxb. İlk hekayəm "Ulduz"da çap olunarkən jurnalı redaktorluq edən, "Can nənə, bir nağıl de" şeirinin müəllifi (bu şeir o vaxt mən məktəbli ikən ədəbiyyat müntəxabatlarına salınmışdı, indi varmı, bilmirəm...) Əhməd Cəmilin, sonralar dərgiyə baş redaktorluq edən, jurnalın qapısını – səhifələrini yazdıqlarıma müntəzəm xətir-hörmətlə açan Yusif Sə-

mədoğlunun, ali məktəbdə müəllimim olmuş Abbas Abdullanın, unudulmaz, əziz dostum Ələkbər Salahzadənin "Ulduz"un – haqq dünyasına qovuşmuş mərhum baş redaktorlarının ruhları şad olsun. Və sonra jurnalda rəhbərlik edən qədirbilən dostum Elçin Hüseynbəylinin, həmişə məni xətir-hörmətlə qarşılıyan Qulu Ağsəsin ömürləri uzun olsun. Qərəz, bu uzun müqəddimədən sonra, Qulu müəllim, məxləsə gəlirəm.

1967-ci ildə işiq üzü görən "Ulduz"un ömür qismət edənəcən, gözlərim görənəcən oxucusu olacağam.

Və bu yazıları da son dəfə bir müəllif kimi Sizə təqdim edirəm.

Qısa yay gecələrində gündüzün istisindən, bürküsündən sərinləmək üçün evdən çıxb eşikdə oturardıq. Uşaqlıq çağlarımı id. Bekarçılıqdan aydın yay gecələrindən gözümüzü ay bir yana, ulduzların gecəni az qala gündüz etdiyi təmiz səmaya dikib sayışan ulduzları sayıqla keçirərdik. Say hesabı uzaqbaşı yüzəcən saya bildiyimiz yaşlarımız id. Hərdən o saysız-hesabsız ulduzlardan birinin sürətlə qərar tutduğu məkandan axığının şahidi olar, həyəcanlanar, həmin axan ulduzun hara düşəcəyindən təlaşlanardıq. Narahatlığımızı görən böyükələr bizi sakitləşdirər, belə deyərdilər, bax, ulduz axan vaxt hər kim ürəyində nə arzu tutarsa, həyata keçər.

Ürəyimdə arzu tutduğum çağlarda görmə göydə sayışan ulduzlarda qalardı ki, axan məqamda arzularımı ürəyimdən keçirim. Ancaq axan ulduz elə bir sürətlə enib sönürdü ki, arzularımı ürəyimdən keçirməyə macal tapa bilmirdim.

Yaşımın yetişini tamamlayan bu vaxtlarında yenə görmə səmada sayışan ulduzlarda qalib.

İndi bilirəm ki, axıb sönən hər ulduz, demə, bir insan ömrünün tamamı imiş...

Salam, "Ulduz"!

Əlvida, "Ulduz"...

Hörmətlə, Aydın TAĞIYEV

29 avqust 2022-ci il,
70 yaşıının tamamı günü

QİSAS

Kənd uzun müddət idi ki, düşmən mühabirəsində idi. Qocanı-qarını, qızı-gəlini, oğlu-uşağı naxələf qonşunun qəfil hücumundan qoruyub xilas etmək üçün əli silah tutanlar yalvar-yaxar onları kənddən çıxarmağa razı salmış, özləri isə torpaqlarının keşiyində dayanmışdılar.

Ancaq nə vaxtdan bəri səngərdə duran, düşmənə qan udduran bir igid oğul nə qədər dil töküb yalvar-yaxar etmişdisə də, tərs atasını evini tərk etməyə məcbur edə bilməmişdi, anası da kişinin yanında qalmışdı...

Yer-göy od tutub yanındı. Qulaqları nə qədər ağır eşitsə də, qoca ilə qarı artıq yaxından gələn top-tüfəng səsini aydınca eşidirdilər. Qarı təlaşa düşsə də, kişinin heç tükü də tərpənmirdi. Amma toranlaşan gözləri qapıda qalmışdı. Elə bil keçmiş vaxtlarda olduğu kimi, qapının yenə də aramla döyülcəyini, yerindən qalxmamışdan əvvəl isti bir səslə "hər kimsən, buyur, buyur" – deyib sonra da ehtiramla özünün də qonaq qabağına gedəcəyini gözləyirdi. Təpiklənən qapı zərbə açıldı.

– Ha-ha-ha... – Bərkdən qəhqəhə çəkən bir saqqallı şəstlə əlindəkini – güllə ilə düz ortasından deşilib al qana boyanmış bir köynəyi qoca ilə qarının qarşısına atdı.

– Axır ki, hayifimizi yerdə qoymadığımız oğlunuzun köynəyidir, – dedi. – Yuyun qanını, sərib qurudun... Asın gözünüzün qabağından... ha-ha-ha... Dığa uğunub getdi.

Qarı yerindəcə quruyub qaldı, oğlunun qanlı köynəyinə baxa-baxa dizləri büküldü, yerə çökdü. Birdən-birə daş heykələ dönən qocasa elə bil ayılıb özünə gəldi. Üzünü düşaya tutub cingiltili bir səslə:

– Yox, qanı qanla yuyarlar, – deyə yaralı aslan kimi nərildədi. Dizlərinə taqat, qollarına güc hardan gəldi, heç özü də bilmədi. Birdən qəfil yerindən sıçrayıb divardan asılmış qoşalüləni sinəsinə sıxıdı. Dolu tüfəng nə vaxtdan bəri idi ki, ayaq üstdə idi. Bu qəfil hücumdan özünü itirmiş diğanın gözləri bərələ qalmışdı. Tüfəng guruldadı.

MƏHƏBBƏT DƏRSİ

Məktəb yaşı, tənha müəllimin bağlı-bağçalı xudmani evinin beş-on addımlığında idi.

Tənəffüs vaxtı məktəbdə uşaqların səs-küyünə, qıy-qışqırığına deyinənlər, darılanlar da var idi. Təkcə yaşı, tənha müəllim bu səslərdən hərdən köks ötürsə də, xoşhal olurdu. Yay vaxtı məktəbdə dərslər kəsiləndə də müəllimin həyatindən uşaq səsləri gələrdi. Müəllim öz başında növ-növ ağaclar əkmişdi və o ağacların meyvələri yetişən vaxtlar həyatının darvazası həmişə açıq olardı.

Müəllimin bağçasında kiçik bir qızılıgül kolluğu da var idi. Bu kolluqda yaz-yay, payız-qış həmişə qızılıgullər ətir saçırı. Müəllim o güllərdən öz əli ilə dərib uşaqlara versə də, bərk-bərk tapşırmışdı ki, bu güllərə ondan icazəsiz toxunmasınlar. O, bağa girib bəzən heç dəyməmiş kal meyvələri də dərib yolan aqlıkəsməz dəcəllərə təkcə bunu qadağan etmişdi.

Müəllim o gül kollarının üstündə əsim-əsim əsirdi. Səbəbi təkcə özünə məlum idi. Bağdakı ağacların mer-meyvəsinə qızır-qalanmayanyaşlı müəllimlərinin güllərə qarşı bu xəsisliyi uşaqları arabir heyrətləndirirdi. Qış ayları idi. Qızılıgül kollarından yalnız birinin üstündə üç gül qalmışdı. Sazaq olsa da, müəlim yenə də o gül kolunun yanında lal-dinməz dayanmışdı. Əyilib kol üstündəki gülləri qoxladı. Elə bil iliq nəfəsi ilə həm də onları isitmək istəyirdi. Köks ötürüb ağır-ağır koldan uzaqlaşdı. Səhər yuxudan oyanan kimi heç əl-üzünü yumamış yenə bağa keçdi. Ayaqlarının altında axşamdan donub buz bağlamış qar xırçıldadı. Müəllim gözlərinə inanmadı. Kolun üstündəki üç qızılıgül gecə ikən dərilmışdı. Bu kimin işi ola bilərdi. Ətrafi dörd gəzib dolandı. Heç bir izə, ləpirə rast gəlmədi. Birinci növbə dərsi yox idi. İkinci növbə yuxarı siniflərə dərs deyirdi. Zəng çalınmışdı. Müəllim hələ də fikrli idi.

Bu kimin işi ola bilərdi. Özünün dəfələrlə xəbərdarlığı bir yana, qışın gecə sazağının qılıncṭık kəsdiyi bir vaxtda hansı qocaq bağa girib o qızılgülləri qoparıb aparmışdı?..

Müəllimin sinfə girməyindən xəbər tutmayan qızlar bir rəfiqələrinin başına yığışib hay-küy qopartmışdır. Qız əlindəki qızılgülləri onlara göstərib, xoşbəxtcəsinə qəhqəhə çəkib gülürdü. Yaşılı müəllim quruquru öskürdü. Oğlanlı-qızlı bütün uşaqlar yerlərini tutdu. Ola bilməzdi. Bu güllər onun həyətindəki koldan dərilmışdı. Bəs bu nə iş idi? Müəllimlərinin duruxub fikrə getdiyini görən sinifdəki ən zirək, dilli-dilavər bir qız ayağa durub izahat verdi ki, müəllim, bəs bu gün rəfiqəmizin ad günüdür. Bu gülləri ad günü münasibətilə ona hədiyyə ediblər. Müəllimin sıfətinin qırışığı birdən-birə açıldı. Üzünü “səbəbkar”a tutub: – Mən də səni təbrik edirəm, qızım, – dedi.

Məsələ məlum idi. Gülləri qızə sevdiyi oğlan hədiyyə etmişdi. Müəllimin həssas baxışları sinfin oğlanlarında gəzdi. Bir oğlan başını az qala partanın altında gizlətmək istəyirdi. Həmin oğlan üç gün dalbadal onun dərslərindən yayınsa da, müəllim ona qayıb yazmadı. Sinif yoldaşları ilə ona xəbər yollayıb evinə çağırıldı. Oğlanı bağçaya, qızılgül kollarının yanına apardı. Mehriban bir səslə: – Bax, oğlum, yazda gəlib kolların hərəsindən bir cubuq kəsib apararsan, həyətində özün əkib becərərsən, – dedi.

2007

YUXU

...Neçə il bundan qabaq kişi ona gecə gördüyü yuxusunu dil boğaza qoymadan xüsusi bir şadyanalıqla danışmışdı. Hərçənd ki, gördüyü yuxular çox vaxt kişinin yanında qalmırıldı.

– Hə, yuxuda gördüm ki... – O vaxt əri qulağı ağızında qalan xanımını çox intizarda saxlamamışdı. – Heç bilmədim, məni hardan, necə tutub elə bir saraya gətiriblər ki, kinolarda gördiyümüz şah saraylarından

qat-qat təmtəraqlı, dəbdəbəli... Döşəmələr fərşlə döşənib, divarlar da başdan-başa xalça, gəbə... Tavanlardan yeddi rəngdə işiq salan çıçırıqlar asılıb.

Kişi hələ də gördüyü yuxunun ləzzəti ilə səsini uzada-uzada:

– Hə... Hə... Hə...

Məni hələ uzaqdan görən kimi qarşıma yüyürüb qarşılıyan saray əhli də bir nəfər kimi ədəb-ərkənla əlbəəl pişvazıma çıxıb, “buyur-buyurla” yer göstərirlər. Heç ac-tox olmayı soruşmadan qarşımıda əlüstü süfrə açırlar. O süfrədəsə nələr yoxdu? Kişi iştahla dodaqlarını yaladı. Quş südünə kimi hər cür naz-nemət. Mən də uzanmışam xalının üstündə, dirsəklənmişəm qu quşunun tük-lərindən hazırlanmış yumşaq mütəkkələrə. Qulluğuma biri gəlir, biri gedir... Bir tərəfdən də bülbüllərin cəh-cəhi, güllərin də ətri məni məst edib. Elə bil birdən-birə aylıram, ağlıma nə gəlirsə, üzümü tuturam mənə cani-dildən qulluq edənlərə, soruşuram ki, bəs bura haradır, mən hardayam? Onlar da gülümsəyə-gülümsəyə, mehriban-mehriban cavab verirlər ki, əlbəttə, öz evində! Əlbəəl evimiz gəlib durur gözlərimin qabağında. Amma evimiz hara, bura hara? İncik-incik dillənirəm ki, niyə mənimlə məzələnirsınız, axı bura mənim evim deyil? Onlarsa andaman edirlər ki, elə şey yoxdu. Birdən ağlıma yenə də nə gəlirsə, qayıdır xəbər alıram ki, əgər bura mənim evimdisə, onda bəs elə bu gündən köçüb gəlib qalıram burda. Daha köhnə evə döndü yoxdur. Bu dəfə onlar nədənsə qayğılanıb ciddiləşirler: – Yox, yox, – deyə tez-tələsik səs-səsə verirlər, – tələsmə, deyirlər, vaxtı çatanda bu evinə birdəfəlik köçəcəksən...

Onların bu sözləri elə bil ağlıma batır, sonra daha mən də susub danışmırıam, fikrə gedirəm. Kişi köks ötürüb ah çekmiş, sonra da yanıqlı-yanıqlı yuxusunun ardını danışmışdı. Çənə-boğaz etməyin yeri deyildi, abrima qışılıb oturduğum yerdən ayağa qalxdım. Ayağa qalxmaqla da yuxudan ayıldım...

Bir vaxt gördüyü bu yuxunu kişi bu gùn-nəcən yaxşı-yaman özür-gün sürə-sürə,

işləri gah düz, gah əyri gətirə-gətirə bir daha görmədi. Burasını da bilirdi ki, elə özü də gah düz, gah əyri olub.

Əyri olan vaxtların birində yuxusunu yadına salıb: – Yox, çətin ki, o yuxunu bir də görəm, – deyə yanıb-yaxılmışdı. – Kaş o vaxt o yuxudan heç ayılıb oyanmayadı. Bilirdi ki, elə yatan yerindəcə gördüyü yuxunun içində nə qədər dünyasını dəyişənlər olub... Əmin idi ki, o vaxt öz yuxusunun içindən ayılıb oyanmasaydı, bəlkə də, qalib elə o sarayda da yaşayardı...

Qadın çarpayıda yatan xəstə ərinin başının üstünü kəsdirmişdi. Çarpayının həndəvərində dörd dolanır, gah çarpayının baş, gah da ayaq tərəfinə keçə-keçə həm də için-için ağlayırdı. Hönkürtü vurub ağlamağa qorxurdu, xəstəni oyatmaqdan çəkinirdi. Qadın başa düşürdü ki, əri yuxu görür. Xəstənin başı üstündə özündən başqa birisinin də durduğundan isə xəbəri yox idi...

Axi otağın qapısı da, pəncərələr də bağlı idi. Bir kimsə içəri daha haradan keçə bilərdi ki?

Yuxu görən xəstə arabir əl-qol atmağa cəhd edirdi. Bir müddət ondan səs-səmir çıxmadi, heç bir tərpənişi də yox idi. Qadının gözü ərinin yuxulu üzündə qalmışdı. Və yuxulu adamın meyit rəngi almış qırışiq sifətinin haldan-hala düşməsindən, sifət cizgilərinin tez-tez dəyişməsindən başa düşdü ki, xəstə hələ də yuxu görür. Yuxu görən adamdan əvvəlcə çəgə çığırtısına bənzər bir səs çıxdı. Sonra elə bil bir körpə iç vurub ağladı.

Bir ara yenə ortaya sükut çökdü. Sonra yenə səslər gəldi. Amma budəfəki səslər qarışiq idi. Gah həzin, həlim, sakit, gah qəzəbli. İndi yuxu görən adam elə bil kimə isə gah yalvarır, bəlkə də, onu yola gətirə bilmədiyinə görə hərdən də coşub özündən çıxırıdı.

Və ən nəhayət, yuxu görənin xırıltısı eşidildi. Bu xırıltıya həm də bir ağrı-acı, inilti də qarışmışdı. Elə bil xəstə yuxuda onu dartıb

harasa aparmaq istəyənin əlindən xilas olub qurtulmaq istəyirdi. Ancaq indi buna gücü çatmadığından, yalvar-yaxarın da bir xeyri-faydası olmadığını başa düşdüyündən yuxusunda köməyə anasını haraylayırdı...

...Sonra yuxu görən xəstə toxtáyb səssiz-səmirsiz, kirimişcə, şirin-şirin müşildadı. Bir ara ondan heç bir səs-səda gəlmədi. Sanki aradan illər keçdi. Yuxulu xəstə birdən yerində, yorğan-döşəkdə qımlıdanıb vurnuxmağa, taqətsiz olsa da əl-qol atmağa başladı. Məlum idi ki, bütün bunlar gördüyü yuxunun içində baş verən hadisələrin təzahürüdür, hələ də yuxu görür. Sonra kişidən piçiltili bir səs çıxdı. Bu piçiltini yalnız yuxu görən adamla üzbəüz qarşısındaki eşidə bilərdi.

Neçə vaxtdan bəri yorğan-döşəkdə yerinin içində gecəni səhərəcən inildəyə-inildəyə, ah-vayla keçirən xəstə bu gecə yataqda daş kimi düşüb qalmışdı. Bəlkə də nə vaxtdan bəri oyaq qaldığı gecələrin yuxusuzluğu ona güc gəlmışdı. Xəstə yuxuya getmişdi. Səs-səmiri gəlməyən xəstənin birdən-birə ayılıb qatma-qarışiq səslər çıxmasından qadın əvvəlcə diksindi, sonra da başa düşdü ki, əri yuxu görür. Əlbəttə, yuxu görən ərinin indi yuxuda nələr gördüyündən o agah ola bilməzdi, ta ki yuxu görən ayılıb gördüyü yuxusunu elə özü ona danışmasaydı. Amma... Yuxu görənin qırıq-qırıq, bir növ ardıcıl səslərindən elə bil o kişinin yuxuda nələr gördüğünü özlüyündə təxmin edə bilərdi. Çarpayıya bir az da yaxın oturub səsə dinşək kəsildi.

...Elə bil səslər lap qulağının dibindən gəlirdi. Əvvəlcə çəgə çığırtısına bənzər bir səs idi. – İnqə... İnqə... İnqə...

Bir müddət çarpayıdakı yuxulu xəstədən heç bir səs-hənir çıxmadi. Sonra elə bil südəmər bir körpə acından iç vurub ağlamağa başladı, bir müddət keçdi, elə bil ac körpəni əmizdirib doydurmuşdular. Səs kəsildi, körpə şirin bir yuxuya getmişdi.

Çarpayıya daş kimi düşmüş yuxulu xəstə bir müddət inildədi, ancaq yuxudan ayılmadı.

Qadın xəstə ərinin başının üstünü kəs-dirmişdi.

Qəfildən yenə yuxulu xəstə qarışq səslər çıxartmağa başladı. Elə bil nadinc, qabağından yeməyən bir dəliqanlı kiminləsə dalaşındı.

Sonra piçilti ilə qırıq-qırıq deyilən söz-lər... Qırıq-qırıq deyilən bu sözlər indiyəcən qadının yadındaydı. Və qadın aradan neçə il keçsə də, birdən-birə ilk dəfə o sözləri eşitdiyində necə həyalanıb həyə-canlanmışdısa, yenə də eləcə haldan-hala düşdü...

Xəstə yuxu göründü.

Kişi yatağa düşəndən bəri hər gün gəlib ona baş çəkən tanış həkim bir neçə gün bundan qabaq sonuncu dəfə xəstəni müayinə edib onu yola salan qadına piçiltıyla: - Xəstəni dəva-dərmanla, vurulan iynələrlə incitmək daha günahdı, - demişdi.

Həkimin bu sözlərindən sonra qadın hiçqırımış və o gündən bəri də dediklərinə əməl edib ərinin dəlmə-deşik olmuş qollarına daha iynə vurdurmur, acı dərmanları içirdib sonra da öyüməyə məcbur etmirdi.

Çağ'a çıçırtısı ilə başlanan bir yuxu beləcə qarışq səslərlə hələ ki davam edirdi. Gecədən isə keçirdi... Yuxu görən adamın xeyli sükutdan sonra birdən yenidən səsi gəldi bu bu səsi xanımından savayı yanında hər kim olsaydı da, eşidib ayırd edə bilərdi. Xəstə açıq-aşkar inildəyir, elə hey "Ana, ana" deyib zarıydı, körpə kimi anasından kömək istəyirdi.

Qadın başını qaldırıb divardan asılan saata baxdı. Əqrəblərin hər ikisi 12-nin üstündə idi...

Qadın birdən-birə hövllənib gücü çatan qədər çarpayını bərk-bərk silkəldədi, xəstəni oyatmaq istədi. Xəstə qırmıldanmadı. Və şivən qoparan qadın başa düşdü ki, ərinin indi yatdığı bu yuxudan oyanmayı bir də İsrafilin öz Surunu çalan günə qaldı...

2018

ALABAŞ

Uşaq ağılı qorxunu kəsən gündən Oğlan itlərdən ehtiyatlanıb çəkinirdi. Onlardan uzaq durmağa çalışırdı. Di gəl, zəncirdəki xaltalı itlər bir yana, çöl-bayır irili-xirdalı sahibsiz-sərgərdən itlərlə dolu idi. Üstünə hürə-hürə gələn itlərlə yanaşı aralarında quyruq bulayanlar da var idi.

Ancaq Alabaş gözünün odun necə almış-disa, bütün itlərdən qorxurdu.

Alabaş xalasığının itlərinin adı idi. Əslində, it yox, qıvrım tükləri qapqara bir küçük idi, təkcə başı ala idi.

Xalasığının az qala ucu-bucağı görünməyən barlı-bəhərli bağlarındakı mer-meyvədən ötrü bəzən tamahsilanıb onlara yetmək istəsə də, Alabaşdan qorxusu uşaq nəfsinə güc gəlirdi.

Xalasigillə, demək olar ki, qonşu idilər. Öz evlərindən çıxıb onların doqqazlarının qorxusuz-ürküsüz gələ bilirdi. Qorxu doqqazın ağızına çatanda qəlbinə dolurdu.

Xalasığının doqqazlarının dəmir qapısını aralamağa bənd idi. Alabaş harda olsa, hürə-hürə, acıqla onun qabağına yüyürər, oğlan da cəld qapını bağlayıb arxasında gizlənərdi. Alabaşın aramsız hürüşünə evdən özü yaşda xalası oğlu çölə çıxar, itə acıqlanar, onu yanına qatıb deyə-gülə bağa aparardı.

...Oğlan bir gün yenə xalasığının doqqazlarının astanasında durmuşdu. Alabaşın yenə qəfil peyda olub hürə-hürə üstünə gələcəyini, xalası oğlunun da səsə evdən bayır çıxıb onu qarşılıyacağını gözləyirdi. Oğlan nə vaxtdan bəri idi ki, Alabaşın hürə-hürə doqqazın ağızını kəsdirəcəyini gözləyirdi. Nədənsə Alabaşdan bir səs-səmir yox idi. Gözləyə-gözləyə qalan oğlanın hövsələsi elə bil ki, çatmadı. Cəsarətlənib ehtiyatla dəmir qapını araladı. Ətrafa boylandı. Yox, Alabaşdan bir xəbər yox idi. Oğlan ürəklənib doqqazdan içəri keçdi.

Elə təzəcə beş-on addım atmışdı ki, Alabaşın səsini eşitdi, Alabaş uzaqdan hürə-hürə ona sarı gəlirdi. Oğlan ətrafa boylandı. Alabaşdan qorunmaq üçün əlinə keçəsi

bir şey görmedi. Yaxşısı qaćmaq idi. Oğlan burasını da başa düşdü ki, gecdir, qaćıb doqqazdan çıxanacan Alabaş onu haqlayacaq. Bir addımlığında isə qollu-budaqlı bir gavalı ağacı var idi.

Alabaş hürə-hürə üstünə gəlib ona çatanacan Oğlan ağacın alt budaqlarından birinə dırmaşmağa fürsət tapdı. Bir budaq da yuxarı qalxandan sonra yerini rahatlayıb təhlükədən tam qurtardığına görə arxayı olub yetişmiş sulu-şirəli gavalıları ləzzətlə yeyə-yeyə iri tumlarını hətta cəsarətlənib hayif çıxmış kimi Alabaşa tərəf tullayırdı. Alabaş hürə-hürə qalmışdı. Arxayı id ki, gavalılardan yeyib doyuncu xalası oğlu itin səsinə çölə çıxacaq. Ona görə də rahatca işində idi.

Birdən Alabaş aramsız hürüşünü kəsdi. Bu, Oğlana qəribə gəlsə də, öz işində idi. Ancaq Alabaşın qəfil səsi Oğlani diksindirdi. Elə bil balaca küçük qurd kimi ulayırdı. Oğlan qurd ulartısını baxdığı filmlərdə eşitmişdi. Təlaşlanan Oğlan təşvişlə aşağı, Alabaşa sarı boylandı. Ulayan Alabaş xırdaca dişlərini də qəzəblə qıcartmışdı. Oğlan Alabaşın diş qıcartlığı tərəfə boylandı. Uzun, yoğun bir ilan ağacın gövdəsi ilə yuxarı, ona tərəf sürünləndi. İlk əvvəl Oğlan çıçırmak istədi. Səsi batmışdı. Qorxu qorxuya qarışmışdı. Dırmaşlığı ağacın altında Alabaş idi, ağacın gövdəsiyləsə üzüyuxarı uzun, yoğun bir ilan sürünləndi.

Oğlan hiss etdi ki, Alabaş ona yox, ilana hürür. El bil bu da onu cəsarətləndirdi. Gözlərini yumub özünü budaqdan aşağı, yerə atdı.

Ufuldasa da, Alabaşın qorxusundan gözlərini açmağa ürək etmirdi. Lakin sıfətinə ılıq, yumşaq bir şeyin toxunduğunu hiss edib gözlərini açmağa cəsarətləndi. Alabaş başının üstündə durub zingildəyirdi...

Sonra elə bil ev sahiblərinə qonaq gəldiyini xəbər vermək üçün quyuğunu oynda-oynada doqqaza sarı yürüüb aramsız hürməyə başladı.

Böyüüb yaşa dolan Oğlan kişi olandan sonra bir gün başa düşdü ki, itlərdən müdafiə olunmaq asandır. İtlər heç vaxt adamı qəfil qapmırlar. Onları şitəndirməsən, sənə heç hürməzlər.

Sən gəl indi ardınca səssiz-səmirsiz sürünen, zəhəri dişinin altında olan ilanlardan qorun...

2020

İlahə ABBASOVA

YASƏMƏN ƏTRİ

Bir hekayə yazmaliyam mən –
Yasəmən ətri verən...
Oxumalisan sən,
Sevməlisən,
Gizlədə bilməyib duyğularını,
Unudaraq soluna qalib gələn sağını,
Üzdə bir az hüznlə,
Təmiz bir təbəssümlə
gülməlisən...

Düşünməlisən...
Qara qaşlarını çatıb,
Gözəl gözlərini qısıb,
Bəlkə də, sonuncu dəfə
məni düşünməlisən...

Bir hekayə yazmışam mən –
Yasəmən ətri verən...
Oxumamışan sən,
Sevməmisən...

MƏNİ SƏNSİZ DÜŞÜNMƏ

Bir meşə düşün,
Ağacsız... Quşları nəgməni unutmuş.
Bir dağ düşün,
Dumansız... Çayları axmağı unutmuş.
Bir dəniz düşün,
Dalgasız... Balığı üzməyi unutmuş.
Bir sahil düşün,
Qumsuz... Küləyi əsməyi unutmuş.
Bir səma düşün,
Buludsuz... Yağışı yağmağı unutmuş.
Bir körpə düşün,
Gülüssüz... Ya da ağlamağı unutmuş.
Bir dünya düşün,
İnsansız... Günəşi doğmağı unutmuş.
Bir də məni düşün,
Sevgisiz... Nəfəs almağı unutmuş.

Yox...
Məni sevgisiz düşünmə,
Səssiz, nəfəssiz düşünmə,
Ruhu bədənsiz düşünmə.
Sənsizlik öldürər məni,
Öldürürsənsə, tam öldür,
Ölünü kəfənsiz düşünmə,
Gəl məni sənsiz düşünmə...

YANIMDA OL

Xəstəlik kimisən, əzizim,
Yoluxmaq istəyirəm sənə...
Qanım çəkilsin, üzüm solsun,
amma yanımda ol...

Sən torpaq kimisən, əzizim,
Səndən gəlmışəm sanki.
Qayıtmaq istəyirəm sənə...
Nəfəsim kəsilsin, sonum olsun,
amma yanımda ol...

DÖZÜR QADIN

Baxır qadın...

Gözlərində bir hüzün var,
keçmişinə baxır qadın...

Qarışıb duyğu selinə,
acı bir göz yaşı olub
yad gözlərdən axır qadın...

Alışib bu qaranlığa,
məna tapıb
boş rənglərdən qaçıq qadın...

İnsanların xaosunda
tək qalır qadın...

İzdihamdan sıxlaraq
özünü axtarır qadın...

Xatirələr tonqal olur,
yanır qadın...

Dərd küləyi dərman olur,
sönüür qadın...

Yaşamağa səbəb tapmir,
Hami deyir: "ölür qadın".
Amma ölmür, dözür qadın.

Bir xəyal...
Yıxmağa əlin gəlməsin.

Bir dilək tut,
Bildirmə özünə,
Lap təmiz... məsum... dərin.
Bir dilək...
Diləməyə dilin gəlməsin.

Bir dua yerləşdir köksünə,
Bir varlığın xəbər tutsun,
Bir də səni var edən,
Bir dua...
Lap içdən... məhrəm... gizlin.

Bir mahnı dola dilinə,
Sözləri zildən söylənməsin,
Bir az bəmdən... həzin.
Bir mahnı...
Bütün heykəllər rəqs edə bilsin.

HEYKƏLLƏRİN RƏQSİ

Bir xəyal qur,
Gizlət hamidan,
Lap qırxlı körpəni bədnəzərdən qoruyan
kimi...

DƏRGİDƏ KİTAB

Vəfa MÜRSƏLQIZI

ZEGRİS MENTOS

Sakit iyul gecəsi idi. Havadan iydə ağaclarının iliyə işləyən qoxusu gəlirdi. Şər çoxdan qarışmışdı və hətta gecəyarısına az qalırdı. Buna baxmayaraq, hava işiqlı idi. Adətən, belə gecələrə aydınlıq gecələr deyirlər. Açıq - maviyə çalan gecənin qucağında evlərin aydınca görünən silueti insanı sakinləşdirir, yaxınlıqda adamlar yaşadığından xəbər verirdi. Bakının bu səmtindəki xüsusi evlərdə imkanlı ailələr, adlı-sanlı tanınmış şəxslər yaşayırırdı. Yaraşıqlı, irili-xurdalı, səliqə ilə tikilmiş evlər onların içində yaşayanların firavanlığından xəbər verirdi.

O uça-uça bir pəncərədən o birinə qonur, maraqla içəridəki adamları seyr edirdi. Bu evlərin bir çoxunun sakinləri hələlik şəhərdəki bina evlərində yaşayırdılar. Bağ mövsümü başlayanda buralara, isti qum və təmiz dəniz qoynuna qaçırdılar. Hələlik isə yəqin ki, sakinlərin çoxu məzuniyyətə çıxmamışdı. Evlərin əksəriyyəti boş idi, səliqəli pərdələri bərk-bərk çəkilmişdi. Bu pərdələrin arxasındaki həyatdan kimsənin xəbəri yox idi. İnsanlar bəzən həyatlarını ömür boyu belə pərdəli yaşayırlar. Bu pərdələr isə o qədər qalın olur ki, onları çox zaman açmaq olmur. Bir anlıq özü haqda düşündü...

...Zegris menestho fəsiləsinə aid kəpənək. Status. Zaqqafqaziya endemikidir. Yayıldığı yer. Naxçıvan və Talışın (Zuvand) dağətəyi və dağlıq yerlərinin kserofil bitkilər yayılan zonaları. Yaşadığı yer. Dağ kserofitləri ilə örtülü dərə və yamaclar. Sayı. Sabit, azsaylı növdür.

Fikrə getdi. Ay aman, alımlər onu azsaylı növün nümayəndəsi sayırdılar. Əslində isə o, bir dənə idi. Yəni doğrudan da, Zegris menestho növündən idi, amma bu növdən olan yeganə kəpənək idi ki, gecələr də, gündüzlər də oyaq olurdu. Həm də bu cinsdən olan başqa kəpənəklərin ömrü çox qısa olduğu halda, onun ömrü başqalarından uzundur. Bunu dünyaya gəli-

şinin ikinci günü kəşf etmişdi. Əslində, birinci günün sonu yaxınlaşdırıqca ürəyi əsərəsə ölümünü gözləməyə başladı. Gün bitdi, gecənin qaranlığında başını itirmiş halda uçurdu. İçində sevinc, kədər və darixmaq vardi. Düşündü ki, bax insanlar, əslində, xoşbəxtidlər, çünkü öz yaşıdları ilə, demək olar ki, eyni zamanda dünyani tərk edirlər. O isə artıq dünən tanıdığı kəpənəkləri görmürdü ətrafında. Deməli, bir nəсли ötürmüştü.

Gecənin maviliyi hopmuş qanadlarını çırpdı. Bir pəncərənin önündən keçəndə yarıqapalı pərdələrin arxasında tərpəniş və kölgələr hiss etdi. Yavaşça yaxınlaşış pərdənin kənarına qondu. Pərdənin kənarı kifayət qədər açıq idi. İçərini rahatca görürdü. Otağın səliqəli, zövqlü və müasir görünüşü vardi. Amma heç bir şey onunla müqayisə oluna bilməzdi. Tən ortada, qalın, qarışiq rəngli xalının üstündə mavi geyimli bir qadın dayanmışdı. Qadının şərq qrvürlərini xatırladan oval çöhrəsi, düz burnu, qaranquş qanadı kimi gərilmiş, uzun qaşları vardi. Qap-qara, uzun, iri qırımlı gur saçları şəlalə kimi kürəyinə və sinəsinə dağılmışdı. Uzun, zərif boyunu çini sürəhiya bənzəyirdi. Bütün incə, uzun boyunu mavi tül paltar bürümüşdü. Tül, əslində, sanki heç bir yerində iynə və sapla bənd olunmamışdı. Qadının vücudunun zərifliyi tülün zərifliyindən geri qalmındı. O rəqs edirdi. Nəsə baletə bənzər, həzin, qeyri - adı lirik bir melodiya altında fırlanırdı. Qarışısındaki güzgüdə özünə tamaşa edirdi. Bədəni də, mavi tül də bir-biri ilə həməhəng şəkildə titrəyirdi. Bu anda qadın zərif bir kəpənəyi xatırladırdı. İkinci kölgə yaxınlaşdı. Cavan, yaraşıqlı bir kişi zərif tül topasına bürünmüş gözəl kəpənəyi qucaqladı. O yavaşça pərdənin arxasında gizləndi. Bu gözəl cütlüyü məhrəm dəqiqlərini nəzərləri ilə faş etmək istəmədi.

Şəbnəm yuxudan duranda saat doqquz idi. Fəhmin, yəqin ki, bu vaxta artıq işə çatmış olardı. Həmişə arzulayırdı ki, səhər durub ərini işə yola salsın, amma hər dəfə də yatıb qalırdı. Fəhmin qiymirdi onu oyat-mağ'a. Özü çaydan, qəhvədən içib gedirdi. Tənbəl-tənbəl gərnəşdi, mələfənin sərin tə-rəfinə firlandı. Durub duşa girsəydi, güm-rəhlaşacaqdı, yuxusu da qaçacaqdı. Amma dərd də elə bu yataqdan durmaq dərdi idi. Şəbnəm aktrisaydı. Özü də az-çox tanınan aktrisalardan. Onu bəxti gətirmiş insanlar qəbilindən saymaq olardı. Düzdü, ata-anası uzaqda yaşayırırdı, beş ildi evli olmalarına rəğmən, hələ ana ola bilməmişdi. Amma belə, ümumi planda hər şey qaydasında idi. Fəhminlə ən yaxın rəfiqəsinin doğum günündə tanış olmuşdular. Ərə gedəndə Şəbnəmin iyirmi beş yaşı vardi, yəni uşaq sayılmazdı. Fəhmin də iyirmi doqquzu bitirib keçmişdi otuzuna. Tez dil tapdılар, tez sevdilər, tez nişanlandılar, tez də evləndilər. Hər şey nəsəçox rahat gedirdi, arabir Şəbnəm bu rahatlıqdan qorxurdu da. Hardansa oxumuşdu ki, insan həyatındaki xoşbəxt günlərin bədəlini mütləq əzabla, göz yaşıyla, ayrıılıqla ödəməlidir. Ya əvvəl, ya da sonra. Fəhminlə o qədər xoşbəxt, o qədər rahat idi ki, uşağıının olmaması belə onun bəxtəvərliyinə kölgə sala bilmirdi. Həyatı başa düşəndən sonsuz qadınların əzabları haqda eşitmışdı. Filmlərdə körpə paltarlarına həsrətlə baxan qadın obrazlarına, sonsuzdan uşaqlarını qoruyan zalim ana personajlarına tez-tez rast gəlsə də, heç zaman özünü o vəziyyətdə, o qəhrəmanların yerində hiss edə bilmirdi. Nə olsun axı, uşağı olmur, olmur da. Cavandır, sağlımdır, əla karyerası var. İmkənlə, onu sevən əri, rahat həyatı var. İnanırdı ki, mütləq uşağı da olacaq, lap olmasa da, gedib bir uşaq götürüb saxlayar. Əsas odur ki, Fəhmin bu beş ildə bircə dəfə də ona uşaq barədə güldən ağır söz deməmişdi. Durub duş qəbul etdi, geyinib-keçindi, işə yollandı. Qapıdan

çixanda adəti üzrə evə nəzər yetirsə də, yataq otağının açıq qapısından görünən abajuru söndürmədiyinin fərqiñə varmadı. Abajurun altındakı zərif məxluqu da görmədi...

...Ekologiyası – Kəpənəklərin qanadlarının eni açıq halda 40-45 mm-ə çatır. Mayda – iyunun əvvəlində uçurlar. Uçuşları xırıltılı və sürətlidir. Tırtılları iyun-iyul aylarında şüvəran bitkisi yarpaqları ilə qidalanır.

Abajurun işığında qanadlarının divara düşmüş kölgəsi elə böyük görünürdü ki. Bir xeyli özünə tamaşa edib görünüşündən həzz aldı. Düşündü ki, görəsən, kölgədəki kimi böyük olsayıdı, nolardı? Amma bir nəticəyə gələ bilmədi. Axşam yarımqaranlıq otaqda, abajurun mavi işığında rəqs edən qadın elə çox xoşuna gəlmişdi ki... Kaş o qadın onun kimi kəpənək olaydı. O zaman qadını sevə bilərdi. İnsanların sevgisi çox əcaib görünürdü ona. Bu sevgilərdə mütləq təmənna olur, məhdudiyyət olur, şərt olur, bəlkə olur. Amma kəpənəklərin sevgisi qısa, şimşek kimi ani və güclüdür. Onlara sevişmək üçün nə ev, nə yataq, nə pul lazım idи. Ax, kaş o qadın mavi, gözəl bir kəpənək olaydı.

Şəbnəmin bu gün teatrda məşqi vardi. Kinoya çəkilməyi teatrda oynamadan da-ha çox sevirdi. Bəlkə də, teatra gələnlərin azlığı xoşuna gəlmirdi. Həm də nədənsə səhnədə özünü naqolay hiss edirdi. Zalda təkəmseyrək oturan adamlar, elə-belə maraq xatırınə gəlmiş cavanlar ona heç vaxt xoş gəlmirdi. O bu sənətə qədəm qoyduğu vaxtdan teatrları belə görmüşdü. Düzdür, vaxt vardi ki, bu səhnədə oynamağı böyük bir səadət hesab edirdi, amma insan arzuları heç zaman yerində durmur. Bir məqama çatan insan ondan yüksəyinə ucalan kimi öncəki gözündə adiləşir. Kinoya dəvət alanda qorxmuşdu ki, alınmaz. Amma sonra elə bir uğura imza atmışdı ki, uzun müddət ham ondan danışmışdı. "Hörümçək toru" filmində baş rolu oynamışdı. Həmin filmdən sonra çox

rejissorlar onunla işləmək istədilər. Kinoda həm də yaxşı pul vardı. Gün-gündən şöhrət dəlisinə çevrilirdi. Amma insafən, oynadığı rolları çox təbii və gözəl oynayırıdı.

Əlvan çətirini açıb səkinin o tərəfinə keçdi. Bir-iki addım atmışdı ki, kiminsə onu izlədiyini hiss etdi. Küçədə, metroda maraq dolu baxışlarla tez-tez qarşılışındı. Ona görə də narahat olmadı. Amma adını eşidəndə dayanıb səs gələn tərəfə boylandı. Səkidə yaraşıqlı, cavan bir oğlan dayanmışdı. Oğlan təxminən Fəhmin yaşda olardı. Əynində cins şalvar, ağ, qısaqol kətan köynək var idi. Sarışın, bir az cod və dalgalı saçları sola daranmışdı. Açıq - qəhvəyi gözlərini gün qamaşdırıldıqından tez-tez qayırdı. Qız diqqətlə baxıb oğlanı tanımadığına əmin olandan sonra soruşdu:

- Mənimləsiniz? Biz tanışışq?

- Şəbnəm xanım, əlbəttə, sizinləyəm. Minnət qoymaq kimi çıxmasın, düz iki saat otuz yeddi dəqiqədir ki, sizi gözləyirəm.

Oğlanın səsi də, əlləri də titrəyirdi. Həyəcan keçirdiyi bütün vücudundan bəlli idi.

Şəbnəm öz gözəlliyindən xəbərdar olan qadınlar qismindən sayılırdı. Viktor Hüqonun Kozetta haqda dediyi kimi, qadın öz gözəlliyini anladığı an daha da füsunkar olur, fəqət gözəlliyindən bixəbərliyinin cəzbəsini itirir. Bu yaşına qədər həyatında çox heyranlara rast gəlmışdı.

Oğlanın həyəcanını gördükcə Şəbnəmi gic gülmək tuturdu.

- Siz niyə məni gözləyirdiniz ki?

- Heç, elə-belə. Yox ey, yəni mən sizin fanatınızam, pərəstişkarınızam. Yəni necə istəyirsiniz, eləcə də başa düşün. Sizin bütün tamaşalarınıza gəlirəm. Arxadaca oturub sizi, daha doğrusu, oynadığınız rolları izləyirəm. Son filminizə baxıb - burda oğlan, deyəsən, tərəddüd elədi - ağlamışam hətta. Siz çox gözəl aktrisasınız. Oynadığınız rollar o qədər təbii və füsunkardır ki. Mən söz tapmiram. Bu gulləri götürün də, səhərdən əlimdə qalıb.

Oğlan yaylığı ilə alnında puçurlanmış tərə damlalarını sildi. Nitqini bitirib qəribə farağat vəziyyəti aldı. Şəbnəm bu vaxta qədər heyranları ilə çox rastlaşmışdı. Amma bu qədər qəribə və maraqlı adam ilk dəfə idi rastına çıxdı. Güldəstəsini məmnuniyyətlə götürdü.

- İcazə versəydiniz, sizi evə qədər ötürürərdim.

- Yox, evə qədər ehtiyac yoxdur. Mən metro ilə gedəcəyəm. Əgər yolunuz metroya tərəfdirsə, o zaman metroya qədər mənə yoldaşlıq edə bilərsiniz. Amma bir şərtlə.

- Nə şərt? Nə şərt olsa, qəbuldur.

- O zaman adınızı deyin, mənim məchul fanatım.

- Hə, çox üzr istəyirəm, bir daha tanış olaq, Şəbnəm xanım, mənim adım Əlidir.

Əli adı kimi sadə və təvazökar görünürdü. Şəbnəm yol boyu oğlanın bitib- tükənməyən təəssüratlarını maraqla dinləyirdi. Qəribə görünsə də, bu oğlan onun hər bir tamaşasını ən kiçik ayrıntıları ilə yadda saxlamışdı. Həmin tamaşa zamanı baş verən bütün detalları elə maraqla danışırkı ki, qadın daxili bir qürur hissi keçirirdi, həm də təecübənlənidir. Metroya çatanda əl görüşüb sağıllaşdırılar.

- Sizə yazmaq olar?

- Harda?

- Sosial şəbəkədə. Mən çoxdandır ki, sizin profilinizi izləyirəm. Maralı məlumatlar olur, tamaşalarınızdan, filmlərinizdən parçalar da olur.

- Əlbəttə, olar. Buyurun, nə zaman istəsəniz, yaza bilərsiniz.

Evə girəndə bircə arzusuvardı – əynindəki bütün paltarları çıxarıb qapının kandarına tökmək və duşa girmək. Son günlərdə havaya yaman isti keçirdi. Başdan-başa kaşı ilə döşənmiş hamama girib özünü iliq su şırnağının altına verdi. Günün istisi, rütubəti, görüşləri, ayrılıqları, sevincləri, xəbislikləri suya qarışıb ayaqlarının altına töküldü. Hamamdan çıxanda ev artıq sərinləmişdi.

İçeri girən kimi kondisioneri qoşmuşdu. Ərinə zəng vurdu, amma çox zaman olduğu kimi, Fəhminin nömrəsinə zəng çatmırıdı. Keçib uzandı, gözlərini yumdu. Günortakı heyranı haqda düşünməyə başladı. Beləcə də yuxu apardı onu. Oyananda axşam düşmüsdü. Çox yatmışdı. Son vaxtlar nəsə belə gündüzlər yatmağa adət eləmişdi deyə, gecələr yaxşı yata bilmirdi. Fəhmin zəng vurmamışdı. Özü zəng vurdu. Əri gecdən-gec telefona cavab verdi:

– Yat, məni gözləmə, bu gün mal boşaldırıq. İşim çoxdur.

Bax belə! Ömründə ilk dəfə bir körpəsi olmasını ürəkdən arzuladı. İndi birlikdə ya taşa uzanardılar. Körpəsinin sarışın... Niyə məhz sarışın? Əshi, nə fərqi var ey, axır ki, saçlarını qoxulaya-qoxulaya yuxuya gedərdi. İçinə ibtidai bir qorxu doldu. Birdən heç zaman ana ola bilməsə? Onda necə? Onda, görəsən, kimin üçün yaşayar? Əri onu boşayarmı?

Səhər gözlərini açanda ilk gördüyü şey Fəhminin qıvrım, qara saçları oldu. Əri gecə gəlib, yerinə girib yatmışdı. Havanı iyələdi, havadan yüngül şərab qoxusu gəlirdi. Qalxıb yuyundu, telefonu açdı. Bu gün ad günü idi. Nəsə ad günlərini çox sevirdi. Özünə qarşı diqqəti, hədiyyələri və sairə təmtarağı xoşlayırdı. Əri də oyandı. Səhər süfrəsində bir kəlmə də olsun danışmadılar. Fəhmin qayğılı idi. Gözlədi ki, indi onu təbrik edəcək. Nəsə deyəcək. Amma görünür, Fəhmin onun ad gününü unutmuşdu. Balaca uşaq kimi son çarəyə əl atdı:

– Bu gün ayın neçəsidir?

– İyirmi altısı. Necə məyər?

– Heç, elə-belə soruşdum. İşə gedirsən?

Axşama nə planın var?

– İş çoxdur, Şəbnəm, planım-zadım yoxdur. Elə ofisdə olacam, gecə də, ola bilsin ki, gec gələcəm.

Qapı Fəhminin ardınca örtülənə qədər hələ də ümid edirdi ki, ərinin yadına düşəcək. Ya da sadəcə, qəsdən özünü bilməməzliyə

vurub. Amma qapı örtüldü. Və ümid də söndü. Sonra fikrə getdi. Eh, dünyada minlərlə qadın var ki, normal həyat şəraiti yoxdur yaşamaq üçün. Guya elə hamının əri ad gününü, bayramları qeyd edir? Telefonu açanda çasdı, ona tanımadığı bir nömrədən ismarış gəlmişdi. “Şəbnəm xanım, sənət günəşi hər zaman başınız üstə parlasın. Doğum gününüz mübarək! Hörmətlə: Əli” Mat qaldı. Əli onun nömrəsi və ad gününün tarixini hardan bilirdi?.. Səhifəsinə baxdı, səhifənin tam ortasında böyük bir buket vardi. Ad gününü təbrik eləmişdi Əli. Məktubu da vardi. Salam, Şəbnəm, necəsən? Xoş gördük. Sənə dostluq göndərirəm. Əgər mümkünəsə, qəbul et.

Sonrakı günlər hadisələr daha sürətlə inkişaf etməyə başladı. Əli bahar yağışı kimi, payız leysanı kimi, şimşek kimi, nə bilim ey hansısa bir təbiət hadisəsi və ya təbii fəlakət kimi Şəbnəmin həyatına daxil olmuşdu. Aşırı dərəcədə qayğılaş, hərdən lap zəhlətökən dərəcədə diqqətcil idi. Teatra gül gətirirdi, sosial şəbəkədə səhifəsində çiçək şəkilləri paylaşırıdı. Tez-tez yazırıdı. Şəbnəm artıq Əlidən yorulmağa başlamışdı. Hiss etdiklərindən, yəni bu yorğunluqdan utanırdı. Hər səhər Əli ona uzun-uzadı məktublar yazırıdı. Bu məktublar bəzən giley-güzarla, Əlinin şəxsi problemləri ilə dolu, bəzən isə xoş ovqatlı olurdu. Arabir şeir də göndərirdi. Şəbnəm vaxt tapıb cavab yazmayanda oğlan küsür, uzun-uzadı gileyənirdi. Qadın nədənsə bu qeyri-adi fanatının ürəyini sindirmağa qiymirdi. Əlinin təkidi ilə bir neçə dəfə çay evində birlikdə çay da içmişdilər.

Sakit bir payız səhəri idi. Şəbnəm teatra tez gəlmişdi. Bir-iki saat oturub çıxdı, yolun sağ tərəfinə keçib taksi dayanacağına tərəf istiqamət götürdü. Arxadan yeyin-yeyin gələn adamın ona çatıb astaca “Sabahın xeyir” deməsindən diksindi. Əli idi.

– Şəbnəm, olar səni bir yerə dəvət edim?

– Salam, necəsən, Əli? Hara dəvət edə-

cəksən ki? Maraqlıdır, sənin ideyaların bitib-tükənmir.

– Karuselə.

– Hara? Deyəsən, uşaqlığın yadına düşüb.

– Nolar, gedək də. Çoxdandır karuselə minmirəm.

– Yox, Əli, getmirəm. Evə gedəcəm. Bu axşam Fəhmin tez gələcək evə. Yemək bişirməliyəm.

– Nolar, gedək də. Qayıdanbaş nəsə alarıq. Məsələn, qril alarıq, hazır dolma alarıq.

– İstəmirəm, Əli. Hazır yemək də almağı sevmirəm.

Şəbnəm artıq hövsələdən çıxırdı. Əlinin tez-tez yazması, onunla belə əcaib görüşlər təşkil eləməyə meyilliliyi onu əsəbiləşdirirdi.

– Əli, uşaq deyilik axı. Belə tez-tez görüşməyimizə də lüzum yoxdur. Dostuq, anlayıram səni, mənim sənətimi sevirsən, özümə hörmət edirsən. Minnətdaram bunnalara görə, amma mənim axı səninlə karuselə minən yaşım deyil. Səni anlayıram, subay adamsan, macəra həvəsindəsən. Amma daha gənc, subay bir xanımla əylənə bilərsən.

– Nə əylənmək, Şəbnəm, sən nə danışırsan?

Əlinin gözləri dolmuşdu. Civə kimi oy-naşan bəbəkləri gah yerə, gah da qadının üzünə, dodaqlarına, saçlarına tuşlanırdı. İki damla yaş yanaqlarından üzüsağlı sözüldü.

– Sən məni niyə yanlış anladın? Hə, niyə? Mən məyər səninlə əylənmək istəyirəm? Mən, mən ifadə edə bilmirəm.

Şəbnəm yumşaldı. Əlini incitmək istəməmişdi. Əyləncə sözünü də elə-belə sözgəlişi demişdi. Yəni sətiraltı mənada yox, elə birbaşa mənada.

– Əli, mən əyləncə dedikdə, həqiqətən də, əylənməyi nəzərdə tutdum. Yəni demək istəyirəm ki, səninlə belə yerlərə getmək üçün həvəsim yoxdur. Daha həvəslə birini tap. İncimək lazımdır.

– Bilirəm, sən bunu qəsdən edirsən. Məndən bilə-bilə uzaqlaşmaq istəyirsən.

– Niyə? Bu hardan çıxdı? Yox, inan ki, belə

deyil. Niyə uzaqlaşıram ki, biz dostuq, tez-tez danışırıq, yazışırıq.

– Elə bilirsən mən hiss etmirəm? O sənə qarşı biganədir. O səni sevmir. Mən isə... Şəbnəm, mən ölümə də gedərəm sənə görə.

Qadın qızardı. Əslində, Əlinin düşüncələrindən bixəbərdir, desəydi, yalan olardı. Elə ilk gündən bu qəribə oğlanda özünə qarşı nəsə bir meyil duymuşdu, amma buna əhəmiyyət verməməyə, görməzdən gəlməyə çalışırdı.

– Yetər! Əli, biz bir-birimizin şəxsi həyatına bu qədər qarışacaq qədər yaxın deyilik.

– Yox, sən qəsdən belə edirsən, çünkü sən də məni mən səni sevdiyim kimi sevirsən.

– Nə gicləyirsən sən? Sənin başın xarab olub? Mən evli adamam, ərimi də sevirəm. İndi sənə iki dəfə salam verdim deyə, səni sevmiş oluram?

Şəbnəm arxasına baxmadan özünü taksiyə atdı. Taksinin qapısını ona nəsə deməyə hazırlaşan Əlinin düz burnunun qabağında çırpıb evin ünvanını dedi.

Səhər yuxudan duranda Fəhmin əsəbi və sözlü adama oxşayırdı.

– Nolub?

– Sən de. Sən de nolub. Bu nə məktubdur? Gecə yatmışdin, telefonuna gələn mesajı mən açdım.

Kimdir bu Əli? Xəbərimiz olmayan işlər var, deyəsən. Cavab ver!

– Fəhmin, Əli mənim fana...

Kəlmələr Şəbnəmin ağızında qaldı. Fəhminin vurduğu şillənin təsirindən səntirləyib yatağa yixıldı. Fəhmin qapını çırpıb çıxdı. Əri gedəndən sonra qadın xeyli ağladı. Sonra telefonu götürüb Fəhmini cin atına mindirən mesajı oxudu.

“Gözlərimin qarası, əzizim, həyatım, dünən səni incitdiyimi bilirəm. Sən taksiyə minib gedəndən sonra güclə özümə gəldim. İstədim ardınca sizə gəlim, o adama başa salım ki, səni sevirəm. Sən də mənə qarşı biganə deyilsən. Amma cəsarət...”

Mesaj burda yarıda kəsilmişdi. Qadın başını əlləri arasına aldı. Dəhşətə gəldi. Uzanıb gözlərini yumdu. Sadəcə, yatmaq istəyirdi. Hər şeyi unutmaq üçün yatmaq.

Qanadlarını çırpıb astaca ona yaxınlaşdı. Qadın yatırıldı, elə sakit və rahat görünürdü ki. Amma qasıları çatılmışdı. Sanki yuxuda da nəsə düşündürdü. Qanadlarının ucunu Şəbnəmin göz yaşları qurumuş, nəm yanaqlarına toxundurdu. Kaş böyük olaydı, çox böyük. Fəhminə qalib gələcək qədər böyük. Kaş çox sevdiyi bu qadını qorumağı da bacarıydı. Birdən qeyri-adi bir şey hiss etdi. Gözlərindən balaca, lap balaca, bir xas-xas dənəsinin dörrdə biri boyda göz yaşı süzüldü. Ağlaya bilirmiş, demə. Adamlar kimi o da ağlamağı bacarırmış. Adamlar ağlayanda həmişə düşündürdü ki, görəsən, niyə ağlayır adamlar? İndi başa düşdü, demək, adamlar bütün hallarda öz acizliklərindən ağlayırlarmış. Döyen də, döyülen də, əzən də, əzilən də. Sən demə, acizlik çox ağır, böyük, güclü bir şey imiş. Qanadlarını qadının saçlarına sərib sakitcə uzandı.

Bir ay idi ki, Fəhmin evdən getmişdi. Fəhmin Şəbnəmə yox, dedi-qodulara inanmışdı. Şəbnəmin sosial şəbəkəsin qurcalamış, ordan taplığı hər şeyi dəlil-sübut kimi arvadının gözünə soxub evi tərk eləmişdi. Şəbnəm inana bilmirdi, bütün bunların onun başına gəlməsi əcaib bir hal idi. Əli də bir tərəfdən onun günün qara eləmişdi. Oğlan mütləq bir yol tapır, ona elani-eşq məktubları, gül dəstələri göndərməkdə davam edirdi. Qəribə burası idi ki, Əli ciddi-cəndlə Şəbnəmə isbat eləməyə çalışırdı ki, qadın da onu sevir. Əli bəzən bunu sübuta yetirmək üçün elə dəridən-qabıqdan çıxırdı ki, qadın onun fərziyyələrinə inanmağa məcbur qalırdı. Arada Şəbnəm özünə sual verirdi. Bəlkə, hardasa Əliyə ümid verib? Bəlkə, bir ümidi verici baxış, bir təbəssüm, bir eyham olub aralarında? Az qala başına hava gələcəkdi. Həmişə ona inanan, onu anlayan

Fəhmin sanki dəyişilmişdi. Evdən getdiyi gün Fəhminin gözlərində gördüyü ilan soyuqlugunu hər dəfə yadına salanda içiñə üzütmə düşürdü. Sonradan təhqir olunmuş qadın qüruru ona Fəhminə təzədən zəng vurmağa icazə verməmişdi. Dərd orasında idi ki, heç kimə günahsız olduğunu sübut edə bilmirdi. Ölüm hökmünü gözləyən məhkuma bənzəyirdi. Beynində içindən çıxa bilməyəcəyi əcaib bir boşluq var idi. Bəlkə, Fəhmin ilə münasibətləri qondarma imiş? Bəlkə, Əlini sevir? İtki insan ömrünün ən faciəvi hadisəsidir. Bu, təzə fikir deyil, bunu illər boyu hamı deyib. Amma eşitmək başqa, dadmaq başqa. İtki zəhər kimidir, onu əvvəlcə görür, qoxulayırlar, sonra dadırsan. O zaman bütün bədəninə hakim kəsilir. İnsan bu yaşadığı cəmiyyətin bir parçasıdır, fəqət insan həmin o parçası olduğu cəmiyyətin digər fərdini heç zaman sona qədər anlamır. Ən inkişaf etmiş cəmiyyətlərdə belə insanı son həddə gətirən ictimai qınaq var. Bəzən bunu insanların mədəni səviyyəsi ilə ölçülər, amma bu, düz deyil. Mədəni səviyyəancaq qınağın dərəcəsini artırıb-azalda bilər, məzmun və struktur isə olduğu kimi qalır. Bəlkə də, qınaq insanların genindədir, mürəkkəb cihaz kimi kodlaşdırılmış insan içindəkini çıxarıb atmaq gücündə deyil. Çünkü insana bu xüsusiyyət özgübən qazandırır.

Teatrda da dedi-qodu baş alıb gedirdi. Bu cür məsələlərdə həddən artıq köhnə fikirli müdirləri son günlər Şəbnəmlə yaman sərin-soyuq rəftar eləməyə başlamışdı. Şəbnəm başını itirmişdi. Qadın son günlər tez-tez eyhamlı, sözlü baxışlarla qarşılaşırırdı. Lakin ən kiçik ehtimalı belə ağılna gətirmək istəmirdi. Bəlkə də, eşidə biləcəklərindən qorxurdu. Amma...

– Şəbnəm, incimə, amma bir söz deyəcəm sənə. Bilirsən axı səni çox istəyirəm.

Ayaqlarını çarparazlayıb kafedəki dəyirmi, qırmızı masanın arxasında oturmuşdu. Qarşısındaki qəhvə fincanının içiñə tamaşa edir-

miş kimi başını fincana sallamışdı. Amma əslində, heç nə görmürdü.

– Hə, Aytən, bilirəm, de.

– Son günlər dedi-qodu gəzir sənin haqqında.

– Hə? Bəs sən nə düşünürsən bu barədə, yəni nə danışdıqlarını soruşmayacağam, sadəcə, mənə məsləhətin nədir?

– Şəbnəm, sənin də ixtiyarın var kiminləsə münasibət qurmağa. Yəni uşaq deyilsən ki, ola bilər, biri xoşuna gəlsin. Məgər ailədən kənar hiss, bağlılı yaşıyan bir tək sənsən? Mən, sadəcə, deyirəm ki, sən bunu elə edə bilər....

– Kəs səsini! Bircə sualıma cavab ver, sən inanırsan danışlanınlara?

– Şəbnəm!

– Səninləyəm, inanırsan?

.....

Qadın hədəqədən çıxmış gözləri ilə qarşısında oturmuş rəfiqəsini süzdü. Heyif, – dedi, – heyif ki, bu vaxta qədər özümü sizə zərrə qədər tanıda bilməmişəm. Xoş getdin.

Günlərin sayını itirmişdi. Vaxt onun üçün qaranlıq quyuda keçirdi sanki. Özünü bu qədər aciz, yazılıq bilməzdi. Dözümsüzlüyü onu məhv edirdi. Son vaxtlar teatra da getmirdi. Bülletenə çıxmışdı. Daha Fəhminsiz yaşaya bilmirdi. Ərini nə qədər sevdiyini indi aydınca dərk edirdi. Eybi yox, gedib üzr istəyəcək. Etmədiyi xətaya, səhvə görə ərinə yalvarmağa hazır idi. Verdiyi qərardan yüngülləşdi. Qalxıb geyindi. Gözü güzgüyə sataşanda diksindi, ikicə ayda çox dəyişmişdi. Elə bil ki, qocalmışdı. Üzünə su vurdu. Makiyaj eləmək istədi, amma əli gəlmədi. Qapını cirpib az qala qaça-qaça həyətdən çıxdı. O tələsiklikdə, təbii ki, tələsik arınca uçan balaca, zərif məxluqu da görmədi. Yol boyu Fəhminə nə deyəcəyi, necə deyəcəyi haqda düşünür, götür-qoy edirdi. Off, bircə çatsayıdı, bu axmaq, bu səfəh ayrılığa, həyatına hardansa gəlib soxulmuş ayrılığa son qoya bilsəydi. Həyəcandan ürəyi bulanırdı. Fəhminin iş yerinə bircə tin qalmış

dayandı, qeyri-ixtiyari cibindən güzgü çıxardı. Əvvəllər ərini görməyə gedəndə güzgülənməzdi, özünü arxayın, əmin hiss edərdi. Amma indi elə bil ki, yad kişinin görüşünə gedirdi. Həyatda qəribə təsadüflər çox olur, amma beləsi, yəqin ki, çox az adamın başına gələ bilərdi. Ofisə beş-on addım qalmış Fəhmini gördü. Fəhmin şüşə qapıdan çıxıb yeyin-yeyin yolu keçdi. İstədi ərini çağırınsın, amma elə bil nitqi tutulmuşdu. Eləcə sakit-sakit Fəhminin ardınca gedirdi. Qarşı səkidə hündür, yaraşıqlı bir qadın dayanmışdı. Qadının yanında iki-üç yaşlı bir uşaq vardi. Fəhmin yolu keçib mehribancasına əvvəlcə qadını qucaqladı, sonra uşağı ondan aldı. Lap yaxınlaşanda uşağın qırıq-qırıq ata dediyini eşitdi. İçində nəsə qırıldı, yox, yox, qırılmadı, üzüldü. Bu üzülən nə idisə, ona muncuq dənələri kimi çoxlu ümid düzmüşdü və bu ümidiłr içinə, yerə, ayaq altına dağıldı. Özü də bilmədi niyə yerə tərəf əyildi, bəlkə də, dağılmış ümidiłrı yiğmaq üçün əyilmişdi. Amma qalxa bilmirdi. Çünkü əyilən onun vücudu yox, qüruru, qadınlığı, mənliyi idi. Kəpənək özünü qadının ağırlığının altına verdi. İpək qanadları ilə onu saxlamağa çalışdı. Və alındı. Qadın dikəldi, sanki doğrudan da, qanad taxıbmış kimi evə tərəf səmt götürdü. Yalnız divana çatanda qanadları qırılmış kimi yixildi.

Arxası üstə çarpayışına uzanmışdı. Həqiqət ortada idi, ərinin başqa ailəsi və hətta uşağı da vardi. Yalnız indi ərinin niyə ondan heç zaman uşaq istəməməsinin səbəbini anlayan kimi oldu. O qadının gözləri öönüne gətirdi, müqayisə də etdi özünü onunla. Əlbəttə, o, qadından gözəl idi. Amma o qadının elə bir üstünlüyü vardı ki... Uduzmuşdu, hər şeyini uduzmuşdu. Dəhşət içində ev-eşiyə nəzər saldı. Bomboş idi bu böyüklükdə ev. Yalnız indi filmlərdəki uşaq paltarlarını qoxulayan sonsuz qadınları anladı...

Zegrис mentos – nadir kəpənək növü. Sayının dəyişmə səbəbləri. Həvəskar kolleksiyaçılar tərəfindən tutulmasının təmin

edilməməsidir. Zəruri qorunma səbəbləri tutulmamasının tənzim edilməsi...

Qadın divana yixılanda elə bildi qanadları qopub düşəcək. Heç özünü belə güclü bilməzdi. O boyda yolu bu vücudu daşlığındı düşünürdü. İçində dəhsətli bir yorğunluq vardı. Deməli, insanlar belə imiş? İnsanlar yalançı, xəyanətkar, eclarf imiş. Üzünü qanadları ilə örtdü. Nifrət eləyirdi bu dünyaya. Dəhsətə gəldi, cəmi bir aydı yaşayırırdı, amma yorulmuşdu bu dünyadan, bəs görəsən, adamlar necə yaşayırlar bunca il? Bezmirlər? Usanmırlar? Mavi işiqlı abajurun altına girdi. Gözlərini yumdu və dərin bir yuxuya getdi. Gözlərini açanda səhər açılmışdı. Evdən səs-küy gəlirdi. Kimsə vurnuxur, ora-bura qaçırdı. Pəncərəyə qondu, həyətdə çoxlu maşın və adam vardi. Maşınların içərisində polis maşını, təcili yardım maşını və Fəhminin gilənar rəngli mersedesi də gözə dəyirdi. İçinə titrək bir qorxu doldu. Qanadları titrədi. Yavaşça uçub o biri otağa keçdi. Ətrafindakı səsi, adamları, ağlayan, danışan kəsləri görmür və eşitmirdi. Gözləri bircə divanda uzanmış Şəbnəmdə qalmışdı. Şəbnəmin əynində o gecə geydiyi mavi paltar vardı. Saçları divanın qoltuqlarından şəlalə kimi döşəməyə doğru axmışdı. Cansız bədəni çıxdan qurusa da, üzü əvvəlki kimi gözəl idi. Bənizi kağız kimi ağappaq olmuşdu. Kirpikləri yanaqlarını kölgələmişdi, sanki yatırdı. Fəhmin bir kənardə dayanıb ağlayırdı. Həsrətlə Şəbnəmə tamaşa eləməyə başladı. Dodaqlarına, saçlarına, qapalı gözlərinə uzun-uzadı baxdı. Bir daha görməyəcəyini biliirdi axı. Dərdin şiddətinə dözə bilmirdi. Başa düşürdü ki, daha yaşaya bilməyəcək. Evdə aləm bir-birinə dəymışdı. Ona görə də heç kim balaca, mavi, zərif məxluqun özünü axşamdan bəri yanın abajurun lampasına cırpdığını görmədi.

Şəbnəmin ölümündən iki gün sonra qəzetlərdə və saytlarda qəribə başlıqlı bir

yazı çıxdı: "Gənc aktrisa ailəsindən kənar yaşadığı sevgisinə görə intihar etdi".

Amma kimsə abajurun altında hələ də cansız bədəni ilə yatan aşiq kəpənəyi tapmadı.

BURATİNO VƏ YA SONRAKİ PEŞMANÇILIQ

Ayaqlarını çarpayıdan aşağı salladı və bir müddət beləcə key kimi oturdu. Yuxudan oyananda həmişə belə olurdu, xeyli vaxt başının dumani dağılmırıldı. Otaqdan prosesorun ahəngdar uğultusu gəlirdi. Deyəsən, anası yenə kompüter arxasında oturmuşdu. Əsəbi, uzun barmaqlarının çəqqıldatdığı klaviaturanın səsi sükütu pozurdu. Əsəbləri gərginləşdi, ayaqlarını yelləməyə başladı. Əvvəllər bazar günləri səhərlər su səsinə oyanardı yuxudan. Anası tezdən durardı, çay qoyardı, ətli blinçik bişirərdi, ponçık qızardardı, kakao hazırlayardı və hər şeyi hazır edib süfrə açandan sonra başlayardı onlar oyanana qədər qab-qacaq yumağa. İsti, rahat yataqda mətbəxdən gələn su şiriltisi, qab səsi ona evdə qayğısına qalan bir qadının olmasını xatırlatdıqca ləzzətlə gözlərini yumardı. Otağın həzin, yarıyuxulu havasına qarışmış gözəl qoxuları nəfəsinə çekərdi. Amma son zamanlar anası heç nə bişirmirdi, yeməyi belə çox az hallarda bişirirdi. Adətən, sosiska, kolbasa alıb qızardırırdı, o da məcbur olurdu bu yarımfabrikatlardan hazırlanmış qidaniyeməyə. Həttabu il Novruz bayramında anası şirniyyat da bişirmədi. Mağazadan alınan başmaq tayı boyda şəkərburalar, qapqara paxlavalarla onları birtəhər yola verdi. Həmişəki anası üçün darıxırdı. Anası işdən gələn kimi evlə, yemək-içməklə məşğul olmaq yerinə bu lənətə gəlmış kompüterin arxasında otururdu. Yəqin, yenə Vasif əmi ilə danışındı. Vasif əmi anasının iş yoldaşı idi. Anası metropolitendə işləyirdi, nəsə yazı-pozu işi ilə məşğul olurdu. Arabir gecə növbəsinə də gedirdi. Atası da evdə çox az

tapılırdı, tez-tez başqa şəhərlərə ezamiyyətə göndərirdilər. Son zamanlar Vasif əmi onlara çox gəlirdi. Bir dəfə ona Buratino oyuncağı da gətirmişdi. Bu oyuncağı görəndə özündən asılı olmayaraq hirslənirdi. Yekə oğlan idi. Beşinci sinifdə oxuyurdu, ona isə qız kimi kukla bağışlayırdılar, yəqin, buna hirslənirdi. Bir-iki gün Buratino masanın üstündə qaldı. Yumşaq parçadan olan bu oyuncaq lap zəhləsini tökdü. Sonra bir gün nə ağıl elədisə, tutub yazıq oyuncağın uzun burnunu kəsdi. Buratino kəsik burnu ilə miskin görünürdü və burnunun içindən yerə sintepon parçaları töküldü. Anası xəbər tutanda çox əsəbiləşdi, lap cin atına mindi.

– Heç utanırsan? Vasif əmi gətirib ey o kuklanı sənin üçün. Niyə o günə qoydun? Balacasan sən?

– Balaca deyiləmsə, mənə kukla niyə gətirirdi? Bir də ki qız-zadam mən?

– Bu, tərbiyəsizlikdir! Heç bilmirəm bu axmaq xasiyyətləri kimdən öyrənirsən.

Anası ona elə çımxırdı ki, sanki o, Buratinonun yox, Vasif əminin burnuna xəttər yetirmişdi. Amma əvvəllər heç zaman belə acıqlanmadı. Bu lənətə gəlmış, axmaq kuklaya görə niyə axı belə danladı onu?

Vasif əminin bir oğlu vardı, adı da Mustafa idi. Tez-tez deyirdi: "Səbuhi, bir gün Mustafanı sizə gətirəcəm". Amma o, yaxşı bilirdi ki, heç zaman Mustafanı gətirməyəcək onlara Vasif əmi və heç istəmirdi də Mustafa onlara gəlsin. Nədənsə utanırdı Mustafadan, həm də ümumiyyətlə, zəhləsi gedirdi bu heç zaman görmədiyi oğlandan, adı yekə kişi adını xatırladan oğlandan.

Carpayıdan düşüb anasına yaxınlaşdı.

– Ana, ay ana, mən durmuşam ey.

Anası, deyəsən, bu gün də ağlamışdı. Son zamanlar tez-tez yatağında, hamamda, kompüterdə oturanda ağlayırdı. O nədənsə əmin idi ki, bu göz yaşlarının səbəbkarı Vasif əmidir. Bir neçə dəfə onların mübahisəsinin də şahidi olmuşdu. Amma anası tezcə onu qonşu otağa yollamışdı və Vasif əmi

gedəndən sonra dirənə-dirənə ona yalvarmışdı ki, axşam işdən gələndə atasına heç nə danışmasın. O onsuz da atasına heç nə danışmazdı, çünkü qəlbinin dərinliyində başa düşürdü ki, belə şeylər haqda danışmaq olmaz.

– Ana, acmışam mən.

– Hə, oyanmışan, balam, nə tez durmusan?

– Saat on birdir ey, ana, mənə yemək ver!

– Yaxşı, yaxşı, dururam indi, keç sən mətbəxdən peçenye götür ye, mən də indi qalxıb çay qoyacam.

– Mən peçenye istəmirəm! Şirinçay ver mənə!

– Allah məni öldürsün, qurtarsın canım sizin əlinizdən. Öldün acından bu dəqiqliq? Gəlirəm də...

Əvvəllər anası belə deyərdi: "Can, mənim balam acıb, sabahın xeyir, gözəl balam". Amma indi...

Mətbəxin pəncərəsinin qabağına gəlib çölə boylandı. Həyətdə adamı iliklərinə qədər üzüdən payız mənzərəsi dəyirdi gözə. Ağaclar yarpaqların töküb büzüşmüdüller deyə, soyuqdan çiyinlərini qışan adama oxşayırdılar. Asfaltın çala-çökəklərində axşam yağan yağışın əmələ gətirdiyi gölməçələr var idi. Bu gölməçələrin birində ana sərçə öz balaları ilə yuyunurdu. Dünya veclərinə deyildi bu sərçələrin. Sərçələr həvəslə bir-birini suya basır, qanadlarını cirpdıqca narın su damlları toz kimi ətrafa səpilirdi. Elə bəxtəvər idilər ki, bir neçə metr kənardə bu qutu-qutu evlərin birinin otağında ağlamaqdən gözləri qızarmış yorgun bir qadının, anasındaki dəyişikliklərdən qorxan və kədərlənən bir beşinci sinif şagirdinin varlığı heç vəchlə bu bəxtəvərliyi poza bilməzdi. Ürəyindən qəribə bir arzu keçdi, kaş bu sərçə onun anası olaydı və o da bu bəxtəvər, bala sərçələrdən biri olaydı. Amma sonra iki gün öncə uşaqların bir sərçəni sapandla vurmağı yadına düşdü, içində ibtidai bir qorxu doldu. Birdən onun da anasını

uşaqlar sərçə bilib sapandla vurardılar və o da başa sala bilməzdi ki, bu, sərçə deyil, onun anasıdır. Dəhşətli fikirdən üşənib pəncərədən çəkildi.

Neçə gün idi atası yenə məzuniyyətdə idi. Anası gah qanıqara, gah da kefikök olurdu. Vasif əmi də arada onlara gəlirdi və hər dəfə də Mustafanı gətirəcəyini vəd edirdi.

Günorta anasının ən yaxın rəfiqəsi Sevil xala onlara gəldi. Otağında dərs oxuyurdu, amma qulağı anası ilə Sevil xalanın söhbətində idi. Hətta sonra qapıya yaxınlaşış diqqətlə dinləməyə də başladı.

– Mən daha belə bacarmıram, Sevil, hər şeyi Raufa danışacam.

– Başına hava gəlib? Bəs heç sonrasını düşünmüşən? Səncə, Rauf deyəcək ki, əzizim, səni anlayıram, lap əccəb eləmisən başqasına vurulmusan? Ağlını başına topla, bundan bir şey çıxmaz!

– Başa düş, Sevil, mən belə ikili həyat yaşaya bilmirəm, Vasifi sevirəm! Ondan ötrü hər şeydən keçərəm.

– Axı Vasifin nəyi artıqdı sənin ərindən?

– Diqqəti, qayğısı, cəsarəti, sevgisi, bəsdi, ya yenə sayım? Mən Vasifi tanışandan sonra əsl qadın olduğumu anladım. İllərdir Raufdan anlayış, sevgi, qayğı görmədim. Ancaq məişət həyatı yaşadıq, vəssalam.

– Reyhan, sən hansı sevgidən danışırsan? Normal yaşayırsınız, pulunuz var, eviniz var, uşağınız var, sənə daha nə lazımdır?

– Mənə dayağım olacaq adam, başımı çiyninə qoyacağım sevimli insan, həyatımı paylaşacağım, məni xoşbəxt edən biri lazımdır.

– Reyhan, sənin uşağın var ey. Sən əmin-sən ki, oğlun Vasifi bəyənəcək, qəbul edəcək ata kimi?

– Əvvəla, Səbuhini atasından çəkindirmək fikrim yoxdu, ikincisi, Vasifi sevəcək mütləq, bir də ki, Sevil, bax bir neçə ildən sonra Səbuh kimisə sevsə və mən onun seçimini bəyənməsəm, hamı düşəcək üstümə ki, niyə mane olursan oğluna, sən yox, o yaşayacaq

qızla, onun xoşbəxt olmağa haqqı var. Bəs mən? Mənim haqqım yoxdu xoşbəxt olmağa?

– Sən tək deyilsən, Reyhan, sən cəmiyyətdə yaşayırsan axı.

– Sənin dediyin o cəmiyyət mənim qayğıma qalır?

– Bilmirəm, Reyhan, bilmirəm. Mənim tək istəyim odur ki, sən səhv etməyəsən. Sən əminsən ki, Vasif səninlə evlənəcək?

Anamın cavabını eşitmədim, amma ürəyimin döyüntülərini aydınca eşidirdim. Sevil xala ilə anamın söhbətindən üç gün keçdi. Mən bu üç gün ərzində anamın gözlərinə bir dəfə də olsun baxa bilməmişdim. Utanırdım, qorxurdum, nəsə qarışq, dolaşq şeylər düşünürdüm ürəyimdə. Mən nə edəcəyimi bilmirdim, gecələr narahat yatır, tez-tez səksəkəli halda, tər-su içində oyanırdım. Yuxuda anamla Vasif əmi evlənirdi, mən də kənarda dayanıb ağlayırdım. Bir axşam anam məni ertədən yatağıma saldı. Axşamdan xeyli keçmiş otaqdan gələn səslərə yuxudan ayıldım. Vasif əmi ilə anam asta, lakin gərgin bir səslə mübahisə edirdilər, deyəsən. Səslərini nə qədər qısmuşaq çalışsalar da, danışıqları gecənin sakitliyində aydınca eşidilirdi.

– Vasif, mən belə bacarmıram! Başa düşürsən, heç cürə alınmr.

– Axı nə alınmr, Reyhan?

– Mən daha ərimə yalan sata bilmirəm. Həm də mən belə həyat yaşamağa layiq biri deyiləm, əzab çəkirəm.

– Eşidən elə bilər, mən kefdəyəm də. Bir də belə həyatın nəyi pisdir ki? Məncə, hər şey qaydasındadır.

– Səncə... Eh, Vasif, sən niyə başa düşmürsən axı? Mən sənin məşuqən yox, arvadın olmaq istəyirəm.

– Reyhan, mən evliyəm, bir uşağım da var.

– Vasif, mən hər şeyi ona danışdım.

Otağa gərgin, uzun-uzadı bir sükut çökdü. Handan-hana Vasif əmi səsi titrəyə-titrəyə dedi:

– Necə yəni danışdım? Nə vaxt?

– Mən onun elektron poçtuna məktub göndərdim və hər şeyi etiraf elədim.

– Sən dəli olmusan? Nə danışırsan? Sənin başın dəqiq işləmir?

– Niyə?

– Hələ bir soruştursan da? Mənim arvad-uşağım var, ailəm var. Həm də sən məndən xəbərsiz axı bunu necə elədin? Mənə deməli idin axı?

– Vasif, hansı ailə? Sən axı boşanırsan. Məgər belə deyil? Axı sən özün...

– Reyhan, mən əsəbi olanda çox söz deyə bilərəm. Səni sevirdəm, yəni sevdiyimi düşünürəm, amma ailəmi dağında bilmərəm axı. Sənə də məsləhət görmürəm. İncimə ey, Reyhan, yəni dediyim odur ki, bu qərarı mənə arxalanıb verirsənsə, mən sənə istədiklərini verə bilməyəcəm, əzizim.

Anam bir xeyli susdu. Elə bil nitqi kəsilmişdi. Sonra sakit və təmkinli səslə dedi:

– Rədd ol!

– Nə?

– Vasif, rədd ol həyatımdan və evimdən!

– Demək, belə oldu? Sakitləş və sonra peşman olacağın şeyləri söyləmə. Səhv edırsən! Peşman olacaqsan!

– Sus, mən ömrüm boyunca indiki qədər peşman olmayıacam.

...Vasif əmi getdi. O gedəndən sonra anam çarpayısına yixılıb hönkürdü. Mən çox sevincək olmuşdum, hiss edirdim ki, bu göz yaşları anamın sonuncu göz yaşlarıdır. Birdən anamın məktubu yadına düşdü. Atam məktublara səhərlər baxardı, demək, hələ bir neçə saat vaxtim vardi. Atam şifrələri kasetləri saxladığı yekə yeşiyin içindəki bloknota yazırıdı. Qonşu otağa keçdim, anam, deyəsən, ağlayıb-ağlayıb yuxuya getmişdi. Yeşiyi eşələdim, bloknotu tapdım. Xoşbəxtlikdən şifrə lap üzdə idi. Az sonra mən artıq anamın məktubunu silmişdim və rahat, bəxtiyar bir yuxu məni ağuşuna aldı.

Səhəri gün anam pərişan, sapsarı saralımış, ölü üzü kimi mum rəngli sifəti ilə pən-

cərə öündə oturmuşdu. Atamın zəngi gələndə diksindi. Mənə işarə elədi ki, dəstəyi götürüm. Mən atamın səsini selektora qoydum. O üzdən gümrah, şən səs gəldi:

– Salam, Robin Qud, necəsən?

– Sağ ol, atacan. Sən necəsən?

– Yaxşıyam, anan hardadı?

Anam qorxa-qorxa dəstəyi götürdü.

– Sabahın xeyir, yaxşıyam.

Sonra səsi əsə-əsə soruşdu:

– Bu gün elektron poçtuna baxmışan?

– Hə, baxmışam, nədi ki?

– Orada heç nə yox idi?

– Yox, nə olmalı idi ki?

– Heç, mən dünən sənə məktub göndəmişdim, elə bir şey deyildi.

– Yox, orda heç nə yoxdu. Mən axşam gəlirəm, inşallah, görüşərik.

Dəstəyi yerinə qoyandan sonra anam möhkəm hönkürdü. Amma mənə elə gəldi ki, o bu dəfə sevindiyindən ağladı. Bax beləcə hər şey bitdi və mən qəlbimin dərinliyində anamı bağışladım. Amma anam hələ də bilmir ki, o məktub necə oldu.

Buratino oyuncığını isə sabahı gün zibil yesiyinə atdım, sanki günahkar o idi.

KLOUN

Hava küləkli idi. Həmişə küləkli günlərdə qəmgın olurdu. Başqa günlərdə də qəmgın olurdu, amma külək onda nəsə qəribə bir hüzn oyadırdı. Restoranın qarşısında həmişəki kimi çoxlu maşın və adam toplaşmışdı. Məhərrəmlikdə toy olmurdu, orucluqda isə toy edənlərin sayı kəskin azalırdı. Bu gün işə tez gəlmişdi. Adətən, işə düz vaxtında gələrdi, nə gec, nə də tez. Darışqal, yarımqaranlıq, nəm bir evin zirzəmisində kirayədə qalırıdı. Bura otaq deməyə adamın dili dönmürdü. Camaat arasında xruşşovka adlanan, sovet dönəmindən qalma beşmərtəbəli evin zirzəmisini hansısa diribaş sakın suvayıb otaq-fason bir şey təşkil etmişdi. Hərdən ona elə

gəlirdi ki, yaşadığı ömür də ona bir növ kirayə verilib. Avtomobil, mənzil və başqa şeylər kimi. Yox, o, Allahın ona əmanət ömür verməsi barədə uzun-uzadı dini mülahizələr yürüdəcək hövsələdə deyildi. Eləcə ən loru şəkildə ömrünü kirayə yaşadığını düşünürdü. Ona görə də ömrünü belə səliqəsiz şəkildə xərcləyirdi. Necə ki adam kirayə mənzilin suvağı qopmuş divarlarına, xarab olmuş su kranına biganə şəkildə “əh, mənim deyil ki” deyərək münasibət bəsləyirdisə, o da öz ömrünə eləcə yanaşındı. İndi yadına düşdü ki, deyəsən, heç zaman geniş, işiqli, təmirli ev arzulamayıb. Arzular, əslində, ümidi lərdən doğulur. Yəni əvvəlcə adam nəyəsə ümid edir və başlayır arzulamağa. Düzdür, zamanla insan arsızlaşır və arzular da başlayır böyüyüb hüdudunu aşmağa. Lap keçəlin padşah qızını almaq arzusuna dönür. Onun ümidi olmamışdı deyə, arzusu da yox idi. Köhnə pencəyinə büründü. Payız pencəyin mümkün olan bütün açıq hissələrindən onun bədəninə dolmağa çalışırdı. Həyətdə iki yekəpər kişi durmuşdu. Restoranın müdürü ilə nəsə danışırdılar. Görünür, toy gününün vaxtını təyin edirdilər, çünki müdir telefonunun ekranında təqvimə baxıb nəsə hesablayırdı. Sakitcə onların yanından sivişib içəri girdi. Şəlalə dənəbə təccübə ona baxdı.

– Buy, Camal, nə tez gəlmisən?

Şəlalə arıq, qara arvad idi. Qabyuyan işləyirdi. Pis adam deyildi. Bir az çıxdanışan idi, vəssalam. Şəlalənin öz keçmiş haqqında danışdıqlarını, bəlkə, üst-üstə iyirmi dəfə eșitmışdı. Şəlalə vaxtı ilə çox gözəl olduğunu, yaxşı vəzifədə işlədiyini, hətta evində qulluqçu saxladığını da deyirdi. O inanırdı. Çünki həyatda daha betə hadisələr görmüşdü. Keçib masanın arxasında oturdu. Saat beşə on beş dəqiqə işləyirdi. Saat beşdə sünnət toyu başlayacaqdı. Demək, onun işinin başlamasına hələ qırx beş dəqiqə vardi. Başını masanın üstünə qoydu. Axşam yenə Nərgizlə dalaşmışdılar. Gecə yaxşı yatmadı. Evdəki gərginlik həmişə

birtərəfli olurdu. Çünkü Nərgiz heç vaxt ona cavab qaytarmadı. Adətən, o, evə içkili gəlir və Nərgizi sixışdırmağa başlayırdı. Söyürdü, acılayırdı, bəzən də yumruqlarını işə salırdı. Bir-iki dəfə qadını buz kimi havada çölə də atmışdı. Nərgiz heç yerə getmirdi. O yaxşı başa düşürdü ki, Nərgizin getməməsinə səbəb getməyə yerinin olmaması deyil. Hər halda, bu gen dünyada bir qadın üçün yer tapılardı. Bu qadına qarşı hiss etdiklərini təsvir edə bilmirdi. Bu qadını sevirdisə, o zaman niyə gününü qara edirdi, yox, sevmirdisə, niyə onunla bərabər idi? Acmışdı. Stola göz gəzdirdi. Bir tərəfdə bir-iki boşqab pendir, göyərti və süfrədən qayıtmış bildirçin kababı vardi. Ürəyi sancdı. Həmişə bildirçinlərə yazılı gəlmişdi. Başa düşə bilmirdi ki, dünyada yeməli bu qədər heyvan, bitki və quş olduğu halda, niyə insanın gözü bu balaca, çəlimsiz, yazılı quşcuğaclara düşür. Ömründə bircə dəfə də yeməmişdi bu faşır quşun ətini. Ona elə gəlirdi ki, əgər bildirçinlərin seçim hüququ olsaydı, hər şeyə rəgmən, Allah-təaladan onları qarğı yaratmasını arzu edərdilər. Bir də bu toy məntiqi ona çatmadı. Əshi, bir qız bir oğlanı sevirsə, bu boyda həngaməyə nə lüzum var?.. Eləcə gedib evlənsinlər və yaşasınlar da. O yaxşı bilirdi ki, toya çağırılan üç yüz, beş yüz adının içərisində vur-tut beş-on adam səbəbkarların xoş gününə həqiqətən sevinir. Gözləri yol çəkdi. Dəhşətli dərəcədə içmək istəyirdi. Amma özünü saxladı. Bir azdan onun növbəsi gələcəkdir.

Evlərində həmişə, demək olar ki, anadan olandan içki və içkili adam görmüşdü. Atası içən idi. Nəinki içirdi, necə deyərlər, lap küpünə girirdi. Tez-tez dava-dalaş olurdu evdə. Anasını həmişə atasından çox istəmişdi. Sonra bir gün anası öldü. Qohum-əqrəba indi də atasının evlənmədiyini, həyatını ona həsr etdiyini danışırdı. Amma bircə o bilirdi ki, evdə atasının varlığıyla yoxluğu bilinmir. Evlənməyə qalanda isə, evlərinə tez-tez cürbəcür qadınlar gəlirdi. Bu qadınlar gecə

onun atası ilə bərabər, anasının yatağında yatırıldılar. O isə qonşu otaqda ağlayırdı. Beləcə böyüdü, universitetə daxil oldu və sevdi.

Qız ondan bir kurs aşağıda oxuyurdu. Qaragöz, şən, diribaş bir qız idi. Adı da Gülsən idi. Heç özü də bilmirdi ki, Gülsənlə harda, nə zaman yaxınlaşıblar. Gülsənin bir rəfiqəsi vardı. Sonaxanım idi qızın adı. Sonaxanımı yetişmiş qovuna bənzəirdi həmisi. Qızın qabarıq sinəsi, dolu bədəni, gözəl üzü vardi. Əlbəttə ki. Gülsəndən çox fərqli və gözəl idi. Amma o, Gülsəni sevirdi. Sonaxanım bakılı idi. Gülsən isə Sabirabaddan gəlmışdı oxumağa. Rəfiqə olsalar da, qızlar kəskin fərqlənirdilər. Əslində, Sonaxanım Gülsənə nə qədər yaxın görünən də, bütün hərəkətləri və davranışları ilə fərqli olduğunu göstərməyə çalışırdı. Üstünlüğünü, şəhər qızı olmasını vurğulayır və hətta Gülsəni hər mümkün fürsətdə əzirdi. O, kişi intuisiyası ilə başa düşürdü ki, Sonaxanım ona diqqət yetirir. Bəlkə də, Sonaxanım, sadəcə, Gülsənin acığına ona maraq göstərirdi. Bir bazar günü Sona zəng vurub onu atasının Novxanıdakı bağ evinə dəvət etdi. Sonanın dediyinə görə, uşaqlar da bağa yiğışacaqdılar. Özü də bilmədi niyə ürəyinin dərinliyində Sonanın bu uşaqlar haqda dediklərinə inanmadı. Sürəcülük vəsiqəsi vardı, amma maşını yox idi. Məhlə uşaqlarından birinin maşını götürdü. "Jiquli" markalı köhnə avtomobil bağ massivində irəlilədikcə sanki bədənində qarışqa gəzirdi. Bu aralar Gülsəni də, keçmişdə baş verənləri də, gələcəkdə baş verəcəkləri də unutmuşdu. Eləcə uçurdu, Sonaxanıma sarı uçurdu. Gündüzdən uşaqlarla kafedə bir az içmişdi. Beynində Sonanın kaman qaşları, coxmənalı baxışları və sinəsi dolanırdı. Gülsənin məsum üzü də bu xəyalın arxasından arabir görünüb itirdi.

Bağ evini gec tapa bildi. Gəlib çatanda saat doqquza işləyirdi. Günəş yavaş-yavaş əyilirdi. Dənizdən əsən sərin külək adamı ətri və təravəti ilə bihuş edirdi. Bir-birinə sıxlımlı bağlar, meynəliklər, sahil qumları

batmaqda olan günəşin şəfəqlərində çımirdi. Bağı birtəhər tapdı. Darvazadan içəri girəndə həyətdə hökm sürən sakitlikdən zənnində yanılmadığını anladı. Sonaxanım içəridən qaça - qaça çıxıb ona yanaşdı. Əynində qarışq rəngli, göy qurşağını xatırladan sarafan vardi. Sarafan nazik idi və qızın bütün bədəni, demək olar ki, kölgə şəklində hiss olunurdu. Uzun, qıvrım saçları başının ortasında sancaqlanmışdı. Camal arzu olunduğunu anlayan kişi hiyləgərliyi ilə soruşdu:

- Uşaqlar hanı bəs?

- Uşaqlar gəlib çıxmışdır. Zəfərə demişdim, Naringülə də. Gülsən heç. Xazyaykası onun keşiyini bərk çekir. Bu vaxt çölə-bayıra buraxmaz. Maması bərk-bərk tapşırıb.

Yenə də Gülsəni əzmək həvəsi vardi qızın danışığında. Sonra sanki səhvini anladı. Bu anda Camalın Gülsənə olan hissərini yada salmaq lazımdı. Qız süzgün gözlərini oğlanın enli sinəsinə dikib gülümsündü.

- Əşş, uşaqlar nəyinə lazımdı ey sənin. Mən varam da. Otur örək yeyək, acından ölürem.

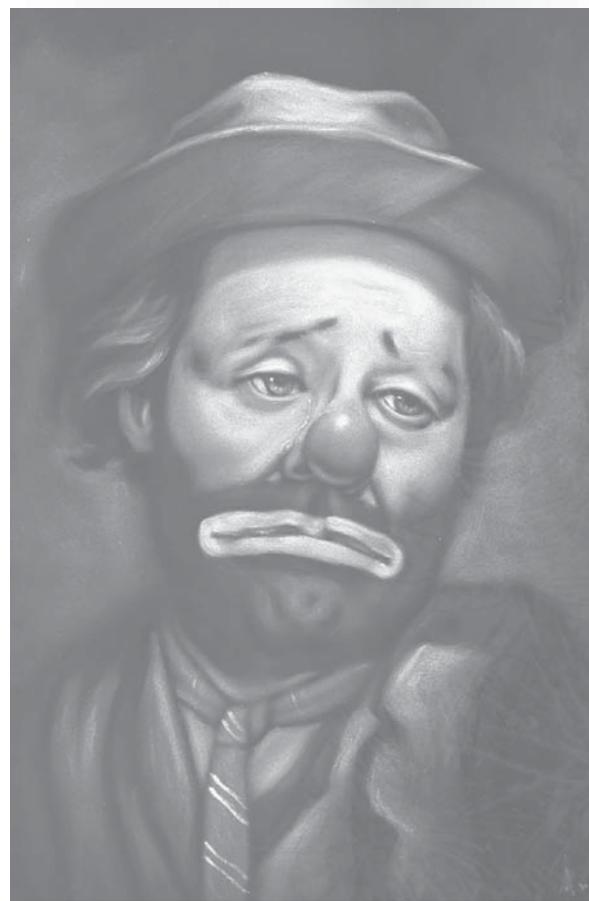
Sonaxanımla yedikləri kotlet, qarpız yadında idi. Bir də şərab içdilər. Qızın belə sərbəst, rahat şərab içməsi ona hətta xoş da gəldi. Beyni dumanlı idi. Bir də Sonanın dəniz qumu və fransız ətrinin qoxusunun verən saçlarını, yumşaq bədənini xatırlayırdı. Gözlərini açanda Sonaxanımla eyni yataqda yatmışdı. Qızın uzun, buruq saçları yatağa dağılmışdı. İlk hiss etdiyi şey peşmanlıq oldu. Duman dağılmışdı, onun üçün həyatda müqəddəs olan nə isə sanki sinib yatağa tökülmüşdü. Bu qırıqlar ona batır, onu narahat edirdi. Telefonunu açdı ki, saata baxsın. Saat dördə on beş dəqiqə işləyirdi. Axşamdan bəri səssizə qoyduğu telefona on səkkiz mesaj, otuz iki zəng gəlmışdı. Zənglər də, mesajlar da Gülsəndən idi. İçini gəmirən peşmanlıq hissi içərisində sabah sevdiyi qızı nə deyəcəyini, bu işlərin nəylə bitəcəyini, Sonaxanımın bundan sonra onun həyatında

hansı rolü oynayacağını düşünməyə başladı. Qalxıb vanna otağına keçdi. Su şırnağı başından aşağı süzüldükçə yüngülləşirdi. Gülsəndən hər şeyi gizlətməyə qərar verdi. Hamamdan çıxanda telefonu yenidən zəng çalırdı. Özünü telefona çatdırana qədər Sonaxanım artıq telefonu açmışdı. Yəqin ki, qız gecənin bu vaxtı sevgilisinin telefonuna nə üçün rəfiqəsinin cavab verdiyini anlamağa çalışırdı. Bir anlıq çəşqin halda otağın ortasında dayanmış Gülsəni görürmüş kimi oldu. Sonaxanımın son cümləsi ox kimi beyninə sancıldı:

– Gecənin bu vaxtı neynillər ki, Gülsən, yatmışdıq.

Özünü otağa atdı, telefonu Sonanın əlindən qapıb qulağına apardı. Son eşitdiyi Gülsənin hicqırıqları oldu. Tələsik geyinib bayırqa qaçıdı, Sona da onun ardınca yüyürüb son anda maşının arxa oturacağına otura bildi. Elə həyəcanlı idi ki, Sonanın maşında olub-olmamasına da fikir vermədi. Bircə şey düşünürdü, şəhərə tez çatmaq. Ancaq indi etdiyinin necə mənasız, necə axmaq bir şey olduğunu və bəlkə də, bu gün bütün həyatını dəyişdiyini başa düşürdü. Yol bitmək bilmirdi. Yalnız döngələrdən birini dönəndə ona elə gəldi ki, yol qəfil qurtardı. Nə olduğunu anlamadan uçduğunu hiss etdi. Sonanın qışqırığı, sınan şüşələrin cingiltisi və eniş...

Xəstəxanada qəzadan bir həftə sonra özünə gəldi. Sol ayağının baldır sümüyü xincim-xincim olmuşdu. Boynu sınmışdı, beyni silkələnmiş, daxili orqanları zədələnmişdi. Sona qəzada ölmüşdü. Yarım ilə yanxın xəstəxanalarda qaldı, atası bir dəfə də yanına gəlmədi. Qohum-əqrəba da eləcə. Xəstəxanadan yarımcən çıxdı. Qaraciyəri zədəli, sol ayağı qüsurlu, üzündə dərin bir yara izi vardi. Axırıncı kursda imtahanları vermədi, ümumiyyətlə, universitetin həndəvərinə də hərlənmədi. Bir-iki dəfə Gülsənin nömrəsini yiğdi. Amma görünür, qız nömrəni dəyişmişdi. Bu vəziyyətdə, yəni işsiz, evsiz, iş

qabiliyyəti olmayan bir adam hansı sevgidən, necə danışa bilərdi?

Bu işi ona dostlarından biri tapmışdı. Kloun işləyirdi. Saat hesabi sünnet toyalarında, ad günlərində təlxəklik edirdi. Atası evi satıb pulunu tapdığı küçə qadınlarından biri ilə yemişdi. İndi onun harda olduğunu bilmirdi. Özü isə kirayə tutduğu zirzəmidə onunla yaşayırıdı. Təsadüfən tanış olduğu, keçmiş ilə əlaqədar heç nə bilmədiyi o qadınla. Nərgizin keçmişindən heç zaman arxayı olmamışdı. Xüsusən başına gələnlərdən sonra bütün qadınlardan zəhləsi gedirdi. İnanmırkı, etibar etmirdi. Amma Nərgiz, deyəsən, doğrudan da, onu sevirdi. Demək olar ki, hər gün evə sərəxəs gəlir, içəri girən kimi də ağlına gələn ilk fikir Nərgizin ona xəyanət edə biləcəyi ehtimalı olurdu. Qapıdan girən kimi günahı olduğmadı, ona siğınmış, bəlkə də, həqiqətən onu sevən bu qadını döyürdü. Üç il idi bir yerdə idilər. Nərgiz bu üç ildə bir dəfə də

şikayət eləməmişdi həyatından. Açıq eləməmişdi, onu qınamamışdı. Əksinə, həmişə döyünləndən sonra ona qıslır, Camal, sənin qızıl kimi ürəyin var, içmə də, nolar, deyirdi. Ona elə gəlirdi ki, Gülşən onun bütün həyatını, uğurlarını və gələcəyini özü ilə aparıb. Gülşəndən başqa qadın sevə bilməz, yaşıqları da elə-belə, ötəri hissələrdir. Nərgizi isə sevmək üçün yox, sadəcə, sahibsiz, yaziq olduğu üçün yanında saxladığını düşünürdü. Kim idi Nərgiz? Onun sevgisinin tör-töküntüsü ilə doyan, kifayətlənməyə məcbur olan biri. Ərdən boşanmış, tək yaşamış, kim bilir, ona qədər nə oyunlardan çıxmış bir qadın. Gülşənlə müqayisəyə belə gəlməyən bir qadın. Niyə sevirdi onu bu gözəl və yaziq qadın?.. Nəyini sevirdi? Ona həmişə elə gəlirdi ki, göstərdiyi qayıq Nərgizə çoxdur. Nərgizi tumarlamaq olmaz, onu tərifləmək olmaz, ayağı yer alar. Qudurar, ona xəyanət edər.

Banket zalına girəndə həmişəki kimi səntirlədi. Adətən, təlxək gərək girəcəkdə səntirləyeydi və hətta yixilaydı da. Qırmızı ağızı ağappaq sıfəti ilə təzad yaradırdı. Uşaqlar bir anda onu dövrəyə aldılar. Əzbərlədiyi mətni mikrofonla oxumağa başladı. Toyu olan uşaq stulda oturmuşdu. Məzəli səslə uşağın valideynlərini çağırıldı. Rayon adamina bənzəyən kişi və uzun, tünd-mavi paltar geyinmiş qadın ona yaxınlaşdı. İkinci dəfə səntirlədi, amma bu dəfə ssenarıdən kənar. Uşagın anası Gülşən idi. Gülşən dəyişilmişdi, gözləri çuxura düşmüş, üzü uzanmışdı. İllərlə xəyalında yaşatdığı məsum qız yorğun, üzgün bir kənd qadınına çevrilmişdi. Özündə güc tapıb köhnə hissərinin üstündəki qalın toz təbəqəsini ufurmak, hissərini alovlandırmaq istədi. Başa düşürdü ki, bundan sonra onun hissələri heç kimə gərək deyil. Bu qadın ölsə də, yanındaki qara, bişli kişini tərk etməz. Sadəcə, sevə bilmək qabiliyyətini yoxlayırdı. Amma alınmadı. Təəccüb içində kəşf etdi ki, qadın haqqında düşünən kimi xəyalına Nərgizin fağır, cazibədar, əsmər çöhrəsi

gəlir. Bu arıq, qayğılı kənd qadının sevə bilməzdi. Doğma heç nə qalmamışdı Gülşənin simasında. İçində nəsə qırıldı. O gecə, Sonaxanımla özünü bir yataqda gördüyü gecə də belə olmuşdu. Qrimlənmiş üzündəki iri gözlərindən yaş axmağa başladı. Bulanıq su sürüşkən yanaqları ilə üzüaşığı axdıqca balaca bəy təəccübə ona baxırdı. Tamaşa sona çatmaq üzrə idi. Reqlamentə uyğun işini görmüşdü. Zaldan çıxdı. Ürəyi sancırdı. Fikirli addımlarla restorandan uzaqlaşdı. Yolu yarılıyanda yadına düşdü ki, üzündəki qrimi yumayıb. Yanaqlarında göz yaşlarından qalan kirli izlər, dodaqlarında isə təbəssüm.

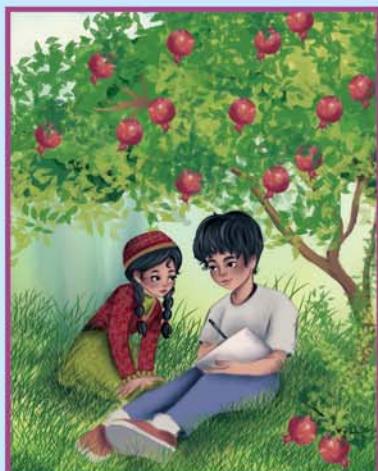
Yolun ortası ilə bir kloun addımlayırdı, ovcunda bu axşam qazandığı pulu vardi. Yorğun gözlərini bir anlıq yumdu. Gülşənlə vidalaşmaq istədi. Çox illər əvvəlki simanı, hər gecə yuxusuna girən, hər səhər xatırladığı simanı onca dəqiqədə unutmuşdu. Gözlərini yuman kimi ağlına Gülşənin əvəzinə bayaqkı yad qadın gəlirdi. Birdən-birə Nərgiz üçün darıxdığını hiss etdi. Üç ildə ilk dəfə Nərgizi sevdiyini dərk elədi. İçində bir ümidi pöhrələnirdi. Hiss edirdi ki, hər şey yaxşı olacaq. Yalnız indi yadına düşdü ki, Nərgizlə nişan üzükləri yoxdur.

Qaranlıq döngədən keçib üzündəki qrimə, əcaib görünüşünə məhəl qoymadan sahildəki dükanlardan birinə girdi. Ovcunda tutduğu əlli manatı satıcı qızı verib gümüş üzüklərdən birini aldı.

Dərgidə **Sərgi**

*Nigar
Mustafayeva*

ISNN 0134-522
İNDEKS AZ 1000
2 AZN

ulduz_ayliq_edebiyyat_derqisi